

14129638

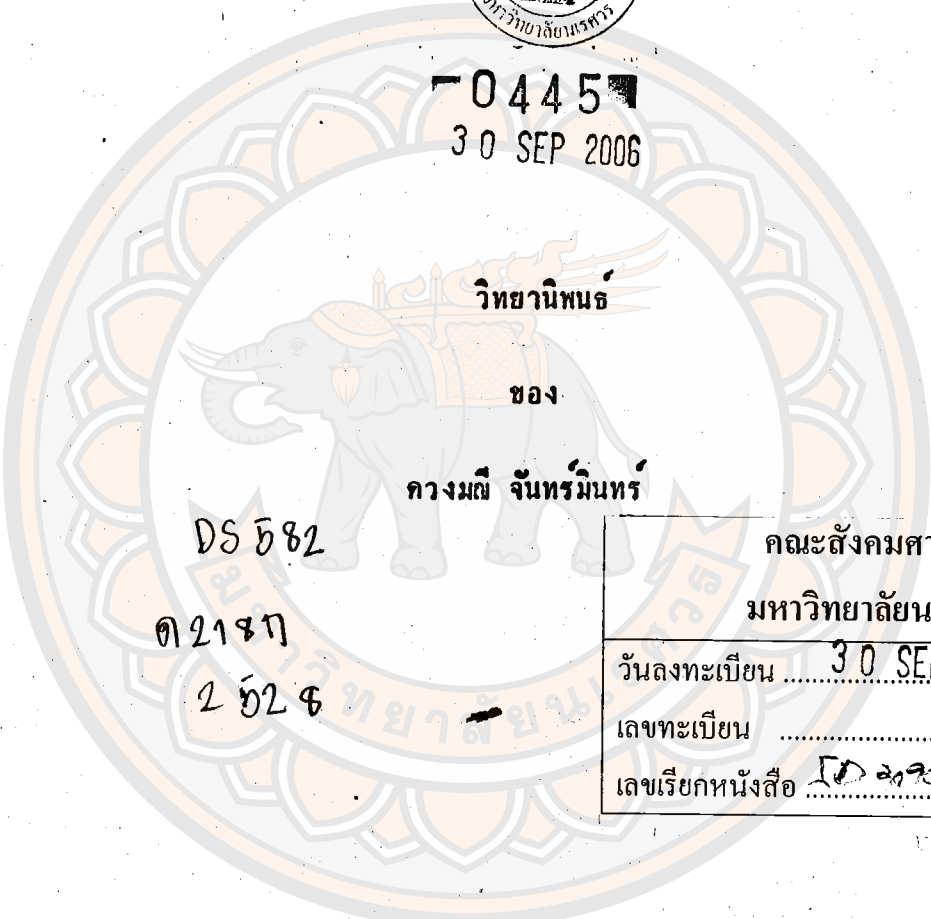
อธิปัทนการ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

0445
30 SEP 2006

วิทยานิพนธ์

ของ

กวางมณี จันทรมินทร์

DS 582

ด 2187

2 52 8

คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยนครสวรรค์
วันลงทะเบียน 30 SEP 2006
เลขทะเบียน .....
เลขเรียกหนังสือ 50 2187 2

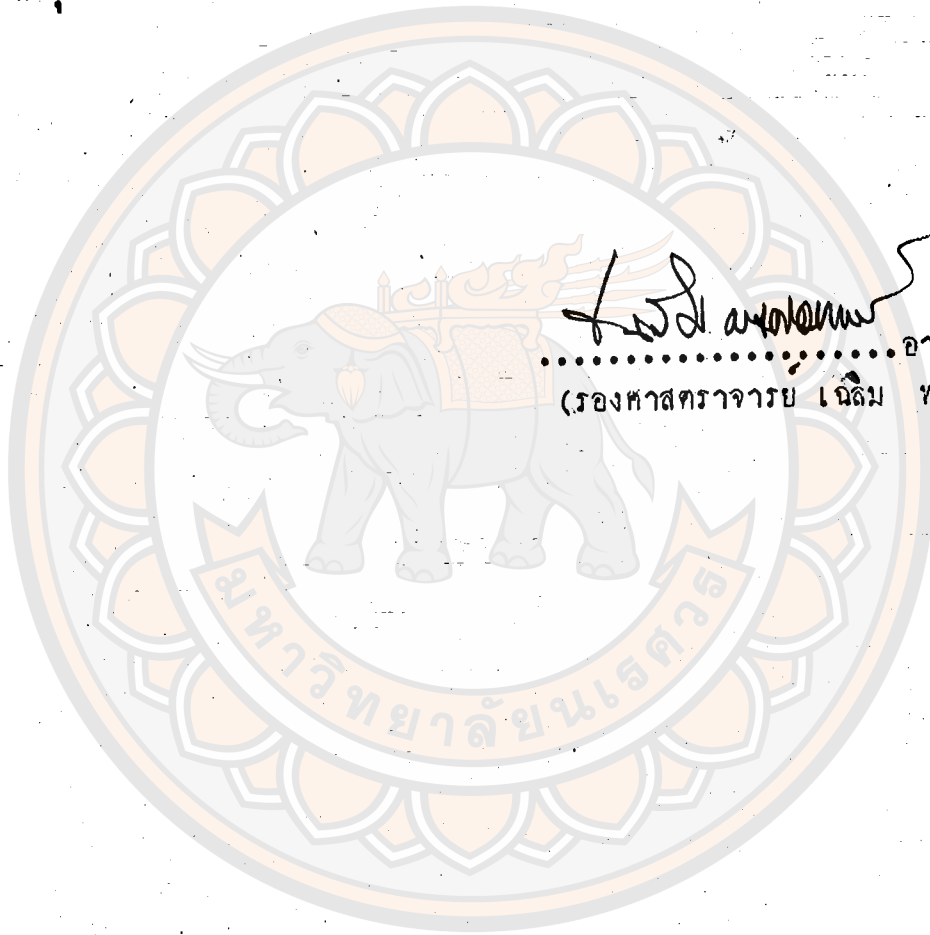
เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหลักสูตร

ปรัชญา ศาสตร์ ปรัชญา

มีนาคม 2528

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิต ได้พิจารณาภาคนี้พร้อมนี้แล้วเห็นสมควร
รับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคณะหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิตของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พิษณุโลกได้

[Handwritten Signature]
.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ เนติม พงศอาจารย์)

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีเนื่องจากผู้เขียนได้รับความกรุณาจาก
รองศาสตราจารย์ เฉลิม พงศ์อาจารย์ ที่รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและควบคุมการทำ
วิทยานิพนธ์ ในครั้งนี้โดยให้ความช่วยเหลือแนะนำชี้แจงและแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ
ตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งสำเร็จเรียบร้อย ผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่าง
สูงไว้ ณ.ที่นี้

ผู้เขียนขอขอบพระคุณคุณพ่อ คุณแม่และพี่ชาย ที่ให้ความอุปการะในเรื่อง
ค่าใช้จ่ายมาโดยตลอด ขอขอบคุณเพื่อนๆและน้องๆด้วยความจริงใจ สำหรับความช่วยเหลือ
เหลือทุกสิ่งทุกอย่าง

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ เจ้าหน้าที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของหอสมุดทุกแห่งที่ให้ความสะดวกแก่ผู้เขียนในการค้นคว้าเอกสาร
เป็นอย่างดียิ่ง จนทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ดวงมณี จันทร์มินทร์

การเลกทาสในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต
มีนาคม 2528

วิชานิติชนชั้นมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาดังมูล เหตุของการเลิกทาสนโยบายและวิธี
การดำเนินงานของการเลิกทาส ปัญหาและอุปสรรคในการเลิกทาส ตลอดจนผลที่เกิดขึ้นจาก
การเลิกทาส ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว

ในการศึกษาค้นคว้าเขียนได้เสนอข้อมูลโดยอาศัยเอกสารขั้นต้นที่ยังไม่ได้ตี
พิมพ์และทั้งตีพิมพ์แล้วรวมทั้ง เอกสารที่รองเป็นส่วนประกอบ

ในการเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวนี้มีสาเหตุหลักต้น
สองประการคือ สาเหตุจากภายนอกอันได้แก่การที่ประเทศไทยในขณะนั้นได้มีการปรับปรุงประเทศ
ทางด้านต่าง ๆ อีกทั้งเสนอแนะให้มีการเลิกทาสเพื่อจัดการกษัตริย์มั่งคั่งอย่างไม่เป็นธรรม
เพื่อการยกระดับทางด้านนิติ เศรษฐกิจและความเสมอภาคของประชาชน อีกสาเหตุหนึ่งก็คือ
สาเหตุจากภายในซึ่งจะเห็นว่าการมีทาสไม่ความจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น
ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงมีใบบังการเลิกทาส และทรงดำเนินการเลิกทาส อย่างมีขั้นตอนถึง 7 ขั้น
ตอนโดยทรงยึดนโยบายในการรักษาผลประโยชน์ และนโยบายในการดำเนินสายกลาง

ถึงแม้ว่าการเลิกทาสจะประสบกับปัญหาและอุปสรรคต่างทั้งที่เกิดจากตัวทาสเอง
และจากผู้ที่มิได้ผลประโยชน์ในการครอบครองทาส แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็ทรงสามารถแก้ไขปัญหาดัง ๆ ได้และในที่สุดการเลิกทาสก็ประสบผลสำเร็จ เมื่อทรงตรา
ประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2451) โดยห้ามการมีทาสอีกต่อไป
ระบบทาสจึงได้หมดไปจากสังคมไทยนับแต่บัดนั้นมา

สารบัญ

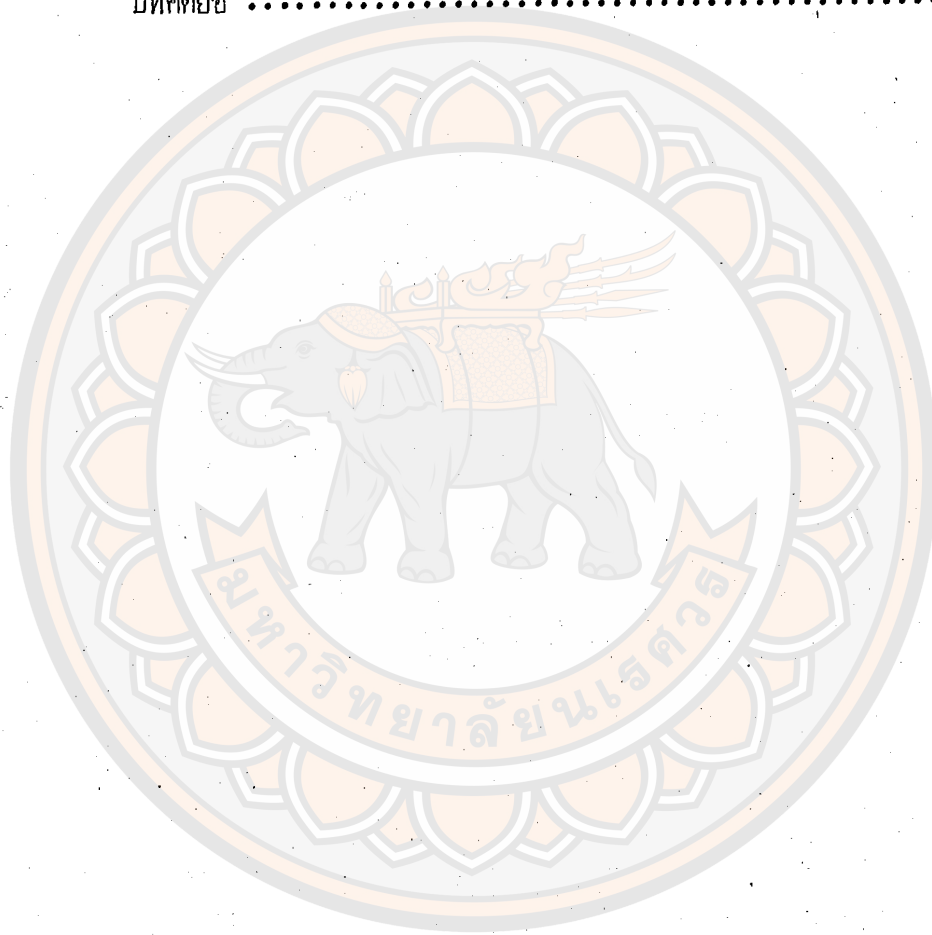
บทที่	หน้า
บทนำ	1
ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	7
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	7
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	8
วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า	8
แหล่งศึกษาค้นคว้า	8
1 ประวัติความเป็นมาของทาส	10
ความหมายของทาส	10
ทาสในสมัยสุโขทัย	11
ทาสในสมัยอยุธยา	15
ทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการเลิกทาสในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	28
② มูลเหตุในการเลิกทาส	33
มูลเหตุภายนอก	34
กานสังคม	35
กานการ เมือง	37
กานเศรษฐกิจ	39
มูลเหตุภายใน	41
กานสังคม	41
กานการ เมือง	43
กานเศรษฐกิจ	47
ควมมีอัจฉริยภาพของผูบริหารประเทศ	48

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3	
วิวัฒนาการในการเลิกทาส	50
นโยบายทั่วไปในการดำเนินงาน	50
นโยบายในการรักษาผลประโยชน์	50
นโยบายในการดำเนินสายกลาง	52
หลักดำเนินการในการวางแผน	52
การประชุมปรึกษาหารือ	52
การพิจารณาประเภทของทาสที่ควรจะเลิกก่อนหลัง	55
แผนและการดำเนินการเลิกทาส	56
ขั้นที่ 1	56
ขั้นที่ 2	57
ขั้นที่ 3	61
ขั้นที่ 4	62
ขั้นที่ 5	66
ขั้นที่ 6	69
ขั้นที่ 7	71
อุปสรรคและปัญหาของการเลิกทาสตลอดจนการแก้ไข	71
④ ผลของการเลิกทาส	78
ด้านสังคม	78
ด้านการเมือง	82
ด้านเศรษฐกิจ	85
บทสรุป	89
บรรณานุกรม	

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ภาคผนวก ก. พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนิมิตหาราช	99
ภาคผนวก ข. พระราชบัญญัติพิทักษ์กระเนียรอายุลูกหาญไทย	105
บทคัดย่อ	

บทนำ

ลักษณะของสังคมไทยในสมัยโบราณโดยทั่วไปแล้วจะแบ่งกลุ่มบุคคลในสังคมเป็นสอง-
กลุ่มคือ กลุ่มผู้ปกครองและกลุ่มผู้ถูกปกครอง¹ จะเห็นได้ว่าทั้งสองกลุ่มนี้ได้แสดงให้เห็นถึง
ลักษณะที่แตกต่างกันทางชนชั้นกลุ่มชนชั้นผู้ปกครองนั้นจะมีสิทธิ อำนาจ และอิทธิพลเหนือกว่าชน
ชั้นผู้ถูกปกครองในสมัยสุโขทัยนั้น พวกถูกเจ้าถูกขุนจัดว่าเป็นชนชั้นสูงในสังคม² หรือจัด
ว่าอยู่ในชั้นปกครองอาณาจักร ส่วนผู้ปกครอง คือ สามัญชนส่วนใหญ่ ซึ่ง หมายถึงไพร่และ
กลุ่มที่อยู่ในระดับต่ำสุดในสังคม คือ พวกรัษฏา³ สำหรับสังคมในสมัยอยุธยานั้นก็ยังมีลักษณะชนชั้นทาง
สังคม เช่นเดียวกับสมัยสุโขทัยคือ มีพวกเจ้านาย ขุนนางไพร่ และทาส⁴ ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้
รับความช่วยเหลือจากบุคคลกลุ่มต่างๆในการบริหารประเทศ บุคคลในกลุ่มนี้แม้มีหน้าที่ของปฏิบัติ
แตกต่างกันไปล้วนมีความสำคัญต่อความอยู่รอดของอาณาจักรทั้งสิ้น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ลักษณะ
ชนชั้นทางสังคมไม่แตกต่างจากสมัยอยุธยาเลย คือมีทั้งเจ้านาย ขุนนาง ไพร่และทาสเช่นเดียว
กัน

สังคมไทยนั้นเป็นสังคมที่ประชากรส่วนใหญ่มีฐานะเป็นไพร่⁵ ไพร่ส่วนใหญ่มีอาชีพทาง
การกสิกรรม ซึ่งมีการทำนาเป็นอาชีพหลักและไพร่ส่วนใหญ่ คือชาวนา ซึ่งเป็นบุคคลที่เจ้านายผู้-
มีบรรพการศักดิ์หรือขุนนาง ซึ่งเป็นชนชั้นผู้ปกครองมักมองดูว่าเป็นบุคคลที่มีฐานะทางสังคมต่ำ กว่า
พวกตน⁶ ถึงแม้ว่าไพร่จะถูกมองว่ามีฐานะทางสังคมต่ำ แต่ก็ยังมีฐานะทางสังคมที่ดีกว่า "ทาส" ซึ่ง
ถือว่าเป็นกลุ่มชนชั้นล่างสุดของสังคมไทย⁷ ในทางกฎหมายได้กำหนดให้ไพร่ทุกคนต้องขึ้นทะเบียน

1 นคร พันธุ์วงศ์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า 345

2 วิไลเลขา ดาวรชนสาร พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 227

3 ก.

4 ก. หน้า 317

5 นคร พันธุ์วงศ์ ล.ก. หน้า 147

6 สุวิทย์ ไททยวิทย์ วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ

-2394-2475 หน้า 60

7 พงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน การศึกษาเรื่องทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 5

สังกัตบุลนาญผู้ใดคนหนึ่ง เพื่อความสะดวกในการควบคุมกำลังคน¹ ส่วนทาสที่ขึ้นอยู่กับนายทาสนั้น จะมีกฎหมายระบุให้การซื้อทาสทุกประการต้องทำสัญญาซื้อขายทาสเรียกว่า "สารกรมธรรม์"² ซึ่งเป็นเอกสารที่แสดงความผูกพันทางกฎหมายระหว่างผู้ซื้อขายทาสและทาส

✳️ การที่ทาสถูกจัดให้เป็นชนชั้นที่ต่ำสุดของสังคมนั้น จะเห็นได้ว่าสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของทาส ต้องผูกพันตัวเองอยู่กับนายเงินตามกฎหมายลักษณะทาสตลอดเวลา พวกทาสได้รับความทุกข์ยากลำบากและความอยุติธรรมนานาประการ เพราะอำนาจของนายเงินเหมือนทาสนั้น กฎหมายได้ให้ไว้อย่างกว้างขวาง³ ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดในบทต่อไป จากการศึกษาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบถึงความโหดร้ายทารุณของพวกนายเงินทำให้พระองค์มีประสงค์ที่จะให้มีการเลิกทาส ซึ่งถือว่าเป็นพระราชกรณียกิจที่ใหญ่หลวงมาก เพราะทาสนั้นมีช้จะมีที่ใดที่หนึ่งเท่านั้นหากแต่มีทั่วประเทศ ถึงแม้ว่าทาสจะมีจำนวนน้อยกว่าไพร่มาก แต่ทาสก็มีความเป็นอยู่และสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าไพร่ และนายเงินนั้น ถือทาสเหมือนทรัพย์สินสมบัติอย่างหนึ่ง⁴ ดังนั้นนายเงินจึงมีอำนาจสิทธิขาดเกือบทุกอย่างในตัวทาส เมื่อเป็นเช่นนั้นนายเงินย่อมเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งของการเลิกทาส แต่ทุกอย่างก็ไม่เกินพระปรีชาสามารถของพระองค์ ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงใช้นโยบายและวางแผนงานอย่างรอบคอบคือค่อยเป็นค่อยไปโดยที่พยายามไม่ให้เสียแต่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดในเวลารวดเร็วนัก นโยบายยึกยุ่นของพระองค์นี้มีผลทำให้การเลิกทาสของพระองค์ประสบความสำเร็จโดยที่มิได้มีการเสียเลือดเนื้อต่ออย่างใดในระยะเวลากว่า 30 ปี

¹ สุวิทย์ ไททวิทย์ วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. -2394-2475 หน้า 65

² พงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน การศึกษาเรื่องทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 7

³ ไร่นาน อรุณรังษี การปรับปรุงการเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ 5 หน้า 42

⁴ สมพงษ์ เกரியงไกรเพชร บันทึกเรื่องเมืองสยาม หน้า 305

⁵ อकिन รพีพัฒน์ สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2325-2416 แปลโดย ประกายทอง สิริสุข หน้า 253

ก่อนหน้าที่จะมีการปฏิรูปสังคมอย่างจริงจังในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ประเทศไทยเริ่มรู้สึกตื่นตัวบ้างแล้วในอันที่จะให้มีการแก้ไขชนบทรวมเนียมเกล้าๆเสียบ้าง ซึ่งมีปัจจุบันผลักดันหลายประการเป็นต้นว่า การที่ไทยได้รับประสบการณ์อันเข้มข้น สืบเนื่องมาจากการแพ้สงครามพม่าและกรุงศรีอยุธยาแตก แม้การสร้างบ้านเมืองใหม่หลังจากได้รับอิสรภาพแล้วจะสร้างตามแบบกรุงศรีอยุธยาดีก็ตาม ก็ปรากฏว่ามีการเปลี่ยนแปลงและแก้ไขปรับปรุงแบบเดิมไม่น้อย¹ ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงแต่งตั้งบุคคลให้ชดเชยกฎหมายอันใดแก่พระราชกำหนดบทพระอัยการที่มีอยู่ในหอหลวงมาคักแปลงเสียใหม่ กฎหมายที่ได้ชำระแล้วนี้ เรียกว่า "กฎหมายตราสามดวง"² ซึ่งปัจจุบันได้ตีพิมพ์แล้วอยู่ในชุดของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เล่มที่ 5 เล่มที่ 2 กฎหมายที่ปรากฏคือพระไอยการบานแผนก พระไอยการลักษณะทาสเป็นต้น นอกจากนี้ยังปรากฏว่าในสมัยรัชกาลที่ 1 ยังได้ออกพระราชกำหนดใหม่เกี่ยวกับสภาพทางสังคม³ เช่นพระราชกำหนดเกี่ยวกับเรื่องทาส ไท่ และมุลนาย ไค่แก่ ข้อ 4 ไท่ ฟ้องกล่าวโทษมุลนาย ข้อ 39 โทษผู้เอาทาสไปขกยหลายแห่งเป็นต้น

ปัจจัยที่ส่งเสริมให้มีการจัดระเบียบสังคมไทยอย่างมากก็คือ ภัยอันตรายใหม่อันใดแก่การขยายตัวของประเทศมหาอำนาจล่าอาณานิคม ความตระหนักในภัยอันตรายใหม่นี้ปรากฏชัดในพระราชกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะใกล้สวรรคตว่า "การศึกสงครามทั้งขุนและพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ฝรั่งให้ระวังให้คืออย่าให้เสียที่แก่เขาได้การงานสิ่งใดของที่ควรคิดจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้มันถือเลื่อมใสไปที่เดียว"⁴ ซึ่งในรัชกาลที่ 3 นี้มีชาวต่างประเทศเข้ามาติดต่อกับค้าขายมากยิ่งขึ้น พร้อมทั้งได้ส่งทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีอีกควย เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศอังกฤษ โดยเฉพาะการเข้ามาค้าขายและเจริญทางพระราชไมตรีของประเทศอังกฤษ ทำให้ประเทศไทยตระหนักถึงภัยอันตรายของมหาอำนาจชาตินี้มาก เพราะในขณะนั้นอังกฤษทำศึกกับพม่า คนไทยคิดว่าพม่าต้องชนะอังกฤษ

¹ อคิน รพีพัฒน์ สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น พ.ศ. 2325-2416 แปลโดย ประกายทอง สิริสุข หน้า 253

² นคร พันธุ์รงค์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า 123

³ ก. หน้า 124

⁴ อคิน รพีพัฒน์ ล.ค.

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่น่าทึ่งและถือว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงที่
ประเสริฐที่สุดก็คือ " การกักตุนพระราชอำนาจอันไม่มีขอบเขตของพระเจ้าแผ่นดินลงไป เพื่อ
ให้ราษฎรมีสิทธิเสรีภาพยิ่งกว่าแต่ก่อน " ¹

ครั้นถึงสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ก็ทรงเจริญรอยตามพระราช
บิดา และถือได้ว่าเป็นสมัยที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ทรง
นำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันเป็นคุณแก่ประเทศนานับประการ นักประวัติศาสตร์ที่สำคัญๆ ทั้งของไทย
และต่างประเทศได้ลงความเห็นไว้ตรงกันว่า "...พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ได้
นำประเทศไทยให้ก้าวสู่สมัยใหม่ พระองค์ได้ทรงนำชาวไทยให้พ้นจากความตรึงปากตรึงเดือ... " ²
และพระราชกรณียกิจอันยิ่งใหญ่ที่ติดหูพระเกียรติพระรามาธิบดีที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี จนมีพระ
นามโด่งดังไปทั่วทุกทิศและทรงได้รับสมญาว่า "ปิยมหาราช" ...นั่นคือทรงเลิกทาส... ³

จากการที่พระองค์ทรงเลิกทาสนี้ เป็นการสืบต่อพระราชโอรสของพระราชบิดาที่
ทรงให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคมเพื่อให้ราษฎรมีสิทธิเสรีภาพกว่าแต่ก่อน "ทาส" นั่นก็คือว่าเป็นพล
นิกรของพระองค์เช่นกัน หากต่างจากพลเมืองของพระองค์ทรงที่ว่า ทาสนั้นยังไม่ได้รับสิทธิและ
เสรีภาพเท่าที่ควร ฉะนั้นพระองค์จึงมีปณิธานอันแน่วแน่ที่จะเลิกระบบทาสทั้งนี้เพื่อสร้างความเป็น
ธรรมในสังคมไทย และเพื่อแสดงถึงความเป็นอารยะของประเทศไทย ⁴ ในที่สุดพระองค์กระทำ
ได้สำเร็จถึงแม้ว่าจะต้องใช้ระยะเวลาอันยาวนานตลอดรัชกาลของพระองค์ก็ตาม การเลิกทาส
จึงมีลักษณะค่อยเป็นค่อยไปโดยไม่มีการเสียเลือดเนื้อแต่อย่างใด ทั้งนี้เป็นด้วยพระปรีชาสามารถ
ของพระองค์โดยแท้

---

1 ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 กานังคม หน้า 265
2 วิชัย เสวมาตย์ การเลิกทาสในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว หน้า 2
3 กู หน้า 39
4 มัลลิกา แก้วเกตุทอง " การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว " วิทยาสาร 29:3 (1 ก.พ. 21) หน้า 38

สิ่งที่ปรากฏให้เห็นถึงความเป็น ปิยภักดิ์ของพระองค์ในการแก้ไขปัญหาสังคมที่สำคัญก็คือ การเสด็จประพาสเป็นการส่วนพระองค์โดยมิได้แจ้งให้หน่วยราชการในพื้นที่ที่จะเสด็จทราบบ 1 - ค่ายวิธีนี้ทำให้พระองค์ทรงทราบทุกอย่างอย่างแท้จริง ทรงทราบถึงรुकบพร่องตลอดจนแนวทางแก้ไข ฉะนั้นเมื่อพระองค์ทรงดำเนิการเสด็จทราบบทุกอย่างจึงเป็นไปอย่างราบรื่นถึงแม้ว่าจะทรงเผชิญกับอุปสรรคแกอุปสรรคต่างๆ เหล่านั้นพระองค์ทรงได้ศึกษาตลอดจากการวางแผนงานแก้ไข อย่างสุขุมรอบคอบแล้วแผนงานของพระองค์จึงสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

นอกจากนี้เสด็จประพาสภายในประเทศแล้ว พระองค์ยังทรงเสด็จประพาสไปยังประเทศต่างๆ อีกด้วย พระองค์ทรงศึกษาความเจริญของเหล่าอารยประเทศ เพื่อเป็นแนวทางแก้ไขปรับปรุงบ้านเมืองควบคู่ไปกับการปฏิรูปสังคมภายในอีกทางหนึ่ง ในขณะที่ชนชั้นทางสังคมที่ก้ำกึ่งคือ ทาสกำลังจะถูกยกระดับและบ้านเมืองก็พัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นนี้ ก็เพราะด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์โดยแท้ที่ทำให้ประเทศไทยหลุดพ้นจากความเป็นชาติป่าเถื่อน และเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะต่อมา

1 บัญชา แก้วเทพทอง " การปฏิรูปการปกครองของพระสมเด็จระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว " วิทยาสาร 29: 3 (1 ก.พ. 21) หน้า 38

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาเรื่อง การเลิกทาสในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ผู้เขียนมีจุดมุ่งหมายดังนี้

1. เพื่อศึกษาดังมูลเหตุของการเลิกทาส
2. เพื่อศึกษาดังนโยบายและวิธีการดำเนินงานของการเลิกทาส
3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการเลิกทาส
4. เพื่อศึกษาปฏิบัติวิธีย่างไรที่มีต่อการเลิกทาส
5. เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการเลิกทาส ทางด้านการเมืองการปกครอง - เศรษฐกิจ สังคม และอื่นๆ

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ผลจากการค้นคว้าทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของประเพณีทาส
2. ผลจากการค้นคว้าทำให้ทราบถึงลักษณะและบทบาทของทาสตลอดจนความสัมพันธ์ของทาสที่มีต่อสังคมไทย
3. ผลจากการค้นคว้าทำให้ทราบถึงปัจจัยต่างๆทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศที่เป็นสาเหตุของการเลิกทาส
4. ผลจากการค้นคว้าทำให้ทราบถึงนโยบายของรัชกาลที่ 5 ในการดำเนินการเลิกทาสว่าทรงยึดถือคุณประโยชน์และหลักดำเนินการความสายกลาง
5. ผลจากการค้นคว้าทำให้ทราบถึงบุคคลที่ได้รับประโยชน์จากการมีทาสและเสียประโยชน์จากการเลิกทาส ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคต่างๆต่อการเลิกทาส
6. ผลจากการค้นคว้าทำให้ทราบถึงผลของการเลิกทาสมีส่วนกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และทางการเมือง

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของทาสตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนการเลิกทาสในสมัยรัชกาลที่ 5
2. ศึกษาสาเหตุของการเลิกทาสว่ามีสาเหตุอะไรบ้าง
3. ศึกษาวิธีดำเนินงานเลิกทาสของรัชกาลที่ 5 ซึ่งแบ่งออกเป็นขั้นตอนต่างๆ
4. ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการเลิกทาสตลอดจนการดำเนินการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นของรัชกาลที่ 5
5. ศึกษาผลของการเลิกทาสว่ามีผลกระทบด้านเศรษฐกิจ สังคมและทางการเมืองอย่างไรบ้าง

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical - Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณาวเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าจะใช้ข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources)

แหล่งศึกษาค้นคว้า

1. หอสมุดแห่งชาติ
2. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
3. หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
4. หอสมุดกรมพระยาคำรงราชานุภาพ
5. หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
6. หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พินิจโลก และแหล่งอื่นๆที่จำเป็น เช่น หอสมุดวิทยาลัยครูพิบูลสงครามห้องประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พินิจโลก เป็นต้น

เอกสารที่ใช้ในการศึกษา

1. เอกสารชั้นต้น เป็นเอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้วและยังไม่ได้ตีพิมพ์ เช่น ราชกิจจานุเบกษา
2. เอกสารชั้นรอง ทั้งที่เป็นหนังสือทั่วไปและวิทยานิพนธ์ กลุ่มอิสระ, ฉีกหน้าจากสังคมไทย บริษัทสำนักพิมพ์ไคมทองจำกัด, 2528, 215 หน้า
 ขจร สุขพานิช, ข้อมูลจากอดีต เคล็ดไทย, 2518, 120 หน้า
 สรร รังสฤษดิ์, วิวัฒนาการสังคมสยามภาคคน พิมพ์ครั้งที่ 3 รุ่งเรืองการพิมพ์, 2522, 176 หน้า
 สวัสดิ์ ประยูรเสถียร, การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2523, 371 หน้า
 อัญชลี สุธาชัย, ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2524, 346 หน้า

ประวัติความเป็นมาของทาส

ความหมายของทาส

คำว่า "ทาส" มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

"ทาส" หมายถึงกลุ่มคนที่ไม่มีอิสระถือว่าเป็นทรัพย์สินสมบัติส่วนหนึ่งของมูลนาย หรือกลุ่มที่อาจขาดอิสระระยะหนึ่งซึ่งแล้วแต่ชนิดของทาส¹

"ทาส" หมายถึงบุคคลที่สูญเสียความเป็นอิสระ และความเป็นตัวของตัวเองโดยสิ้นเชิงเป็นเพียงเครื่องมือที่ถูกโค่นแล้วแต่เจ้าทาสจะใช้อะไรก็ได้²

"ทาส" คือผู้ที่ไม่มีอิสระภาพครบถ้วนเหมือนคนที่เกินไทแก่ตัว³

"ทาส" หมายถึงบุคคลที่ทำงานให้แก่บุคคลอื่นในลักษณะที่ต่ำและไร้ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่สุด⁴

"ทาส" หรือข้าหมายถึง ผู้ที่อาจเป็นมูลนายหรือไพร่มาก่อน แต่ถูกขายหรือขายตัวเองมาเป็นทาส⁵

"ทาส" ตามความหมายอย่างกว้างขวาง หมายถึง คนรับใช้หรือบ่าว ซึ่งมีสถานภาพเป็นบุคคลต่ำกว่าคนรับใช้ที่ใครรับว่าจ้างจากนายจ้าง⁶

นอกจากนี้ทาสในกฎหมายลักษณะศักดิ์นาโคกำหนดชั้นวรรณะของพลเมืองอย่างชัดเจน คือ ทาสเป็นชนชั้นต่ำที่สุดกับคนขอทานมีศักดิ์นาเพียง 5 ไร่ ทำกำหนดศักดิ์นาเพียง 5 ไร่ มิได้

1 นคร หันรุ่งรงค์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า 346

2 สาร รังษฤษฏี วิวัฒนาการแห่งสังคมสยาม หน้า 122

3 ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์สังคมไทยก่อนศตวรรษที่ 25 หน้า 198

4 วิชัย เสวะมาหย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า

อยู่หัว หน้า 8

5 อัญชลีย์ สุสายัณฑ์ ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ในรัชกาลที่ 5 หน้า 76

6 สุวรรณภูมิไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 4 หน้า 8625

หมายความว่า คนชนชั้นนี้เป็นเจ้าของที่ดินเพียง 5 ไร่ แต่หมายความว่า เป็นหน่วยมาตราศกดิ์
ค่าสุดสำหรับเป็นเครื่องเทียบความเหลื่อมล้ำค่าสูงกับคนชั้นสูงๆขึ้นไป ¹

ความหมายของทาสที่ไค้กล่าวมาแล้วนี้ ก็พอจะสรุปได้ว่า ทาสเป็นบุคคลที่อาจจะขาด
อิสระภาพระยะหนึ่งซึ่งแล้วแต่ชนิดของทาส และถือว่าเป็นทรัพย์สินส่วนหนึ่งของมูลนายและตาม
ลักษณะศักดิ์นาถือว่า ทาสเป็นชนชั้นต่ำที่สุดของสังคม

1. ทาสในสมัยสุโขทัย

ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีทาสในสมัยสุโขทัยมีอยู่ 2 ทฤษฎี คือ

1. ทฤษฎีเก่า เชื่อว่าสมัยสุโขทัยไม่มีทาส
2. ทฤษฎีใหม่ เชื่อว่าสมัยสุโขทัยนั้นมีทาส

สำหรับทฤษฎีที่ว่าสมัยสุโขทัยไม่มีทาสนั้น เป็นทฤษฎีเดิมที่เชื่อกันมาและมีหลักฐาน
สนับสนุนหลายประการ ดัง เช่น

1. ในจารึกสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏคำว่า ทาส อยู่เลย ²
2. จากจารึกหลักที่ 4 * ซึ่งเป็นภาษาเขมรและสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระ
มหาธรรมราชาลิไทย มีข้อความตอนหนึ่ง ซึ่งสมเด็จพระยาบรมเรศวรียาลงกรณ์ทรง
แปลไว้เป็นภาษาไทยโดยความช่วยเหลือของล่ามเขมร ดังนี้
"...ประชาราษฎร์ เป็นสุขสมศรี ประชุมในเมืองนั้น ผู้ราษฎรมิได้เป็นทาสทาสา หามิได้*
เป็นไต่ยพลเรือนทั้งสิ้น เป็นสุโขทัยทั้งสิ้น เหตุคั้งนั้นนามเมืองจึงปรากฏว่า เมืองสุโขทัย..." ³
3. สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ให้ความเห็นว่า "...ในสมัยสุโขทัย
คนไทยยังไม่รู้จักประเพณีทาส คั้งมีคำซึ่งใช้กันมา ปรากฏว่าอยู่คำหนึ่งซึ่งเรียกผู้พ้นจากทาสว่า เป็น
ไท คั้งนี้ก็เพราะแต่เดิมชนชาติไทยไม่มีระเป็นทาส ไทยมารับเอาประเพณีทาสมาจากขอม ทาส

* จารึกวัดป่ามะม่วง

** คัมภีร์ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส์ ได้แปลใหม่อีกครั้งหนึ่งข้อความที่แปลนี้ไม่
ตรงกับของสมเด็จพระยาบรมเรศวรียาลงกรณ์ โดย เซเคส์ แปลว่า มีทาส

1 ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์สังคมไทยสมัยโบราณก่อนศคววรรษที่ 25 หน้า 199

2 วิไลเลขา ถาวรชนสารและคณะ พิชฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 250

3 อ.ก.

ทาสจึงได้มีสืบมาในประเทศไทย¹ นอกจากนี้ยังมีข้อสันนิษฐานว่าสุโขทัยไม่มีทาส เช่น "...คำว่าทาสไม่เป็นที่รู้จักกันเลยในยุคทองของพระเจ้ารามาคำแหงและผู้สืบราชบัลลังก์ต่อจากพระองค์ในสมัยสุโขทัย ระบบทาสได้เข้ามาพัวพันในสังคมไทยภายใต้การปกครองของกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา..."²

และถึงแม้ว่าในสมัยกรุงสุโขทัยจะได้กล่าวถึงการซื้อคนในศิลาจารึกหลักที่ 2 เมื่อพระศรีสุริยราช วุฒามณีออกบวช คือ กล่าวตอนหนึ่งว่า "เข้าตลาดซื้อสัตว์ทั้งหลาย ไปรคอันเป็นว่าคนอีกแพะและหมู เป็ดไก่ ห้าง่าน นกหกปลาเนื้อ เอาไปปล่อย" ผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์ได้สันนิษฐานว่า "คน" ที่กล่าวถึงนั้นไม่ใช่ทาส แต่เป็นเพียงการขายสังกัด คือ คนในสมัยนั้นอยู่ในสังกัด เจ้าขุนมูลนายสังกัดอาจจะมีการซื้อ "คนไทสังกัด" ซึ่งกันและกันได้³

สำหรับทฤษฎีใหม่ที่ว่าสมัยสุโขทัยมี ทาส นั้นมีหลักฐานต่างๆสนับสนุน ดังนี้
 ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ได้อ้างหลักฐานที่ว่า สังคมสุโขทัยนั้นแท้จริงมีทาสอยู่ สมสมัย ศรีสุทรพรรณ ซึ่งยกข้อความตอนหนึ่งของศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงซึ่งบรรยายถึงการล้มบรกดว่า "ไพร่ฟ้าหน้าโคถูกเจ้าถูกขุนผู้ใด" ล้มตายลง สมบัติของพ่อไม่ว่าจะเป็นเหย้าเรือน กิ่ว ก้าง กิ่ว ขอสับข้าง กิ่ว ฉาง ข้าง กิ่ว ตลอดจน "ไพร่ฟ้าข้าไท ป่าหมากป่าหญ้า" ย่อมตกไปเป็นสมบัติของลูกทั้งสิ้น⁴

ส่วนข้อพิสูจนว่า กรุงสุโขทัยมีทาสนั้นพิจารณาจากคำว่า "ข้าไท" นั้นเอง จิตร ภูมิศักดิ์ได้กล่าวว่า "ในภาษาไทยเรากิ่งแต่เดิมเรียกเขลยว่า ข้า คำว่าเขลยเป็นคำภาษาเขมรที่เราขี้นมาใช้ภายหลัง ในภาษาไทยลือสืบสองบันนา คำว่า ข้า ยังแปลว่าเขลยและทาสอยู่ทั้งสองความหมาย⁵ ฉะนั้นข้าไทย ก็คือ ข้าของไทย ซึ่งเป็นทาสนั่นเองข้าไทยจึงตกเป็นทาสของเสรีชน⁶

¹ วิชัย เสวระมาศย์ การเลิกทาสในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 9

² ก.

³ สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร บันทึกเรื่องเมืองสยาม หน้า 302

⁴ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ศึกษานากับพัฒนาการของสังคมไทย หน้า 13

⁵ จิตร ภูมิศักดิ์ ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และเขมร และลักษณะทางสังคมของชาติ หน้า 402

⁶ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ล.ก หน้า 14

และข้อพิสูจน์ที่ว่า ช้าคือทาสนี้ ได้เกี่ยวโยงไปถึงอาณาจักร ลานนาคำว้ทั้งนี้เพราะว่า สังคมของ ลานนาคำว้สุโขทัย ซึ่งเป็นคนไทยเหมือนกันและเจริญขึ้นมาในยุคเดียวกันนั้นมีลักษณะเหมือนกันอยู่ - อยู่หลายประการ ในเอกสาร ลานนาคำว้ที่ไอ้เรียกประชาชนกลุ่มต่างๆเหมือนดังปรากฏ ใน เอกสารของสุโขทัยคำเหล่านี้ได้แก่คำว่า ชุน ถูกชุน เจ้าชุน เสนาอำมาตย์ ไพร่ ไพร่ไทย และช้า¹ ซึ่งคำว่า ช้า ในเอกสาร ลานนาคำว้นั้นมีความหมายตรงกับคำว่า "ทาส"²

ทฤษฎีที่ว่า สมัยสุโขทัยมีทาสนี้ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ได้ให้ความหมายเพิ่มเติมเพื่อใช้อธิบายการมีทาสในสมัยสุโขทัยไว้ว่า³

สังคมทาส หมายถึง "สังคมที่ระบบการผลิตส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าทาส กับนายทาสพลังการผลิตในสังคมขึ้นอยู่กับแรงจูงใจของทาสอย่างกว้างขวางในสังคม โดยที่นายทาส เก็บเอาผลประโยชน์ทั้งหมดที่ได้จากแรงงานทาสของตน..."

การที่จะกำหนดว่า สังคมใดเป็นสังคมทาสนั้น จึงต้องพิจารณาถึงลักษณะของการผลิต และระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นสำคัญ ไม่ใช่ดูว่ามีทาสอยู่ในสังคมนั้นหรือไม่

สังคมที่มีทาส...หมายถึง การมีทาสอยู่ในสังคมนั้น แต่ระบบการผลิตที่สำคัญโดยส่วนรวมของ สังคมนั้น ไม่ได้อาศัยแรงงานของทาสเป็นสำคัญ และความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เค้นขี้ด ไม่ใช่ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าทาสกับทาส สังคมที่มีระบบการผลิตซึ่งอาศัยแรงงานที่มีฝีมือ และได้มีการแบ่ง - แยกความชำนาญเฉพาะอย่าง แรงงานของทาสไม่มีความสำคัญทางการผลิตเท่าแรงงานไพร่

จากความหมายของทั้งสองคำดังกล่าวมาแล้วนี้ เป็นการอธิบายลักษณะของกรุงสุโขทัยอย่างชัดเจนขึ้นว่า ลักษณะสังคมสุโขทัยเป็นสังคมที่มีทาส (ระบบทาส) ไม่ใช่สังคมทาส

สำหรับผู้ที่สนับสนุนทฤษฎีที่ว่าสังคมสุโขทัยมีทาสอีกท่านหนึ่ง คือ คร. ชจร สุขพานิช ท่านผู้นี้ได้เขียนบทความเรื่อง ไพร่ฟ้าข้าไท ว่า กรุงสุโขทัยมีทาสและได้อ้างถึงว่าศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส์ ได้แปลไพร่ฟ้าข้าไท ว่า "ทาส" ในประชุมศิลาจารึกสยามภาคภาษาฝรั่งเศส ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ

1 วิไลเลขา ถาวรขันธ์สาร พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 626

2 ก. หน้า 253

3 ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ศึกษากับพัฒนาการสังคมไทย หน้า 22-23

ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2467 ¹

ฉะนั้นเมื่อคำว่า ซ้ำไท หมายถึง ทาส ก็นั่นก็จะพบหลักฐานต่างๆที่เกี่ยวกับทาสในสมัยสุโขทัย จากศิลาจารึกหลักต่างๆ ² เช่น ศิลาจารึกหลักที่ 1 หลักที่ 5 และศิลาจารึกหลักที่ 39 เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ทั้งสองทฤษฎีนั้นต่างก็มีหลักฐานมาสนับสนุน แต่อย่างไรก็ตามนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ต่างก็สรุปผลการพิสูจน์แล้วว่า สังคมสุโขทัยเป็นสังคมที่มีทาสหรือเป็นสังคมที่มีระบบทาส ทาสในสมัยสุโขทัยคงมีอยู่แน่นอน แต่คงไม่เข้มงวดและมีระเบียบแบบแผนอย่างเช่น สมัยอยุธยา เพราะการศึกษาสงครามในสมัยสุโขทัยก็ไม่มีบ่อย โอกาสที่จะกวาดต้อนเชลยมาเป็นทาสก็น่าจะไม่มากครั้ง ประชากรก็น่าจะไม่มาก การทำมาหากินก็ไม่ค่อยจะเดือดเคือง โอกาสที่จะขายตัวเองเป็นทาสก็น่าจะน้อย ³

* ทาสในสมัยสุโขทัยเกิดขึ้นมาจากสาเหตุดังนี้

1. ทาสที่เกิดจากการทำสงครามและให้ชัยชนะในสงคราม ทาสประเภทนี้ไม่ใช่พลเมืองสุโขทัย แต่เป็นทาสไพร่พลเมืองของเมืองอื่นๆซึ่งสุโขทัยได้มาจากการรบพุ่งและนำมาใช้งาน ⁴ ทาสประเภทนี้คือ ทาสเชลย ซึ่งถือว่าเป็นทาสพวกแรกสุด ⁵ ของสังคมสุโขทัย
2. ทาสที่เกิดจากการที่เสรีชนซึ่งเป็นพลเมืองของสุโขทัยเองประสบกับความหายนะทางเศรษฐกิจและขายตัวให้แก่ผู้มั่งมีและเป็นสมบัติตกทอดเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่ง ⁶ และผู้มั่งมีในที่นี้เมื่อซื้อทาสไว้ก็กลายเป็นเจ้าของทาส ซึ่งทางสุโขทัยเรียกเจ้าของทาสว่า " เจ้าข้า " ⁷

1 ไพฑูรย์ มีฤศล ประวัติศาสตร์ไทย หน้า 83

2 วิไล เลขา ถาวรชนสาร พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 250-252

3 เฉลิม พงศ์อาจารย์ พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 201

4 ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ศึกษากับพัฒนาการสังคมไทย หน้า 25

5 จิตร ภูมิศักดิ์ ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทาง

สังคมของชื่อชนชาติ หน้า 491

6 ชัยอนันต์ สมุทรวณิช ล.ก หน้า 26

7 จิตร ภูมิศักดิ์ ล.ก หน้า 496

2. ทาสในสมัยอยุธยา

ความนิยมในการเป็นทาสของบุคคลในสมัยอยุธยา ปรากฏว่าเป็นที่นิยมกันมาก แม้แต่ในสายตาของชาวต่างประเทศก็ยังคงกล่าวว่า "...ในประเทศสยามนั้นบุคคลทุกคนถ้าไม่เป็นที่ ก็ต้องเป็นทาสอย่างใดอย่างหนึ่ง...และแม้จะมีผู้กล่าวกันว่าทาสนั้นถูกโดยสาเหตุที่ผิดก็ตาม แม้ กระนั้นการเป็นทาสในประเทศสยามก็ยังเป็นที่นิยมกันอยู่หรือจะว่าการเป็นไทแต่ตัวในประเทศสยาม นั้นช่างถ้อยเหลือเกินก็ว่าได้ กระทั่งเกิดเป็นคำพังเพยว่า คนสยามนั้นยอมขายความเป็นไทของคน เพื่อที่จะขริโลก ผลไม้ชนิดหนึ่งซึ่งเขาเรียกกันว่า ขูเรียนก็ยังได้..."¹ จากความเห็นของชาว ต่างประเทศเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า การเป็นทาสในสมัยอยุธยาเป็นเรื่องธรรมดาใครจะนึกอยากขาย ตัวเองเป็นทาสเมื่อไหร่ก็ได้ เรื่องนี้ก็คงจะเป็นเรื่องจริงอยู่บ้าง แต่ก็พอจะแยกสาเหตุของการ เป็นทาสในสมัยอยุธยาได้ดังนี้

1. สาเหตุทางด้านการเมือง การปกครองของไทยโดยแต่เดิมเราไปรับการ ปกครองมาจากขอมจึงทำให้ระบบการปกครองเปลี่ยนแปลงไปจากพ่อกับลูก เป็นแบบกษัตริย์ เทวา สมบูรณาญาสิทธิราช ฝ่ายประชาชนก็เป็นข้าไทฝ่ายละอองสุลึพระบาท การปกครองในสมัยนั้นทำให้เกิดการ แบ่งชั้นประกอบกับสมัยนั้นการศึกษาต่อคนยากยังไม่สะดวก และดูแลไม่ทั่วถึง หัวเมืองที่อยู่ห่างไกล จำต้องมีเจ้าเมืองทำการปกครองต่างพระเนตรพระกรรณ ดังนั้นเจ้าเมืองทั้งหลายจึงจำต้องมีทาส บริหารของตนเองด้วย²

สาเหตุนี้ถ้าหากมองจากแง่สงครามและยุทธศาสตร์แล้ว ทางการเมือง พงศาวดาร อยุธยาหลายฉบับได้กล่าวถึงการกวาดต้อนผู้คนของฝ่ายศัตรู เข้ามายังอาณาเขตของอยุธยา ในรูปแบบที่ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เรียกว่าทาสเชลย การกระทำดังกล่าวนี้จะมีผลในทาง ยุทธศาสตร์ในแง่บั่นทอนกำลังคนของฝ่ายปฏิปักษ์ และเพิ่มประชากรกำลังคนให้แก่อยุธยา การกัก- กำลังฝ่ายปฏิปักษ์ย่อมมีผลเป็นการบั่นทอนเศรษฐกิจของฝ่ายนั้นด้วย ในขณะเดียวกันก็เป็นการเพิ่มกำลัง

¹ ลาดูแบร์ : จดหมายเหตุลาดูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1 แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า 341

² สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร บันทึกเรื่องสยาม หน้า 302

กำลังคนอันเป็นปัจจัยการผลิตให้แก่อยุธยา ¹

2. สาเหตุทางบ้านเศรษฐกิจ ข้าราชการที่เป็นส่วนสำคัญของบ้านเมืองได้มีสิทธิ์ถือครองที่ดินตามระบบศักดินาและหาเลี้ยงชีพจากที่ดินของตนพร้อมกับสังคมไทยเป็นสังคมกสิกรรม ซึ่งต้องใช้แรงงานคน ข้าราชการ และขุนนางผู้ใหญ่ที่มีที่ดินมากย่อมจะต้องการแรงงานคนเป็นจำนวนมากมาประกอบกสิกรรมนั้น ย่อมเป็นการส่งเสริมธรรมเนียมการมีทาสให้ขยายตัวยิ่งขึ้น ²

3. สาเหตุทางบ้านสังคม คนไทยสมัยนั้นส่วนมากมีการศึกษาน้อย ไม่สามารถที่จะคุมครองและหาเลี้ยงชีพได้ ก็ยอมมอบตัวแก่ผู้มีบุญบารมีอำนาจวาสนา และยังมีเงินทอง หรือขุนนางข้าราชการชั้นสูงศักดิ์โดยเป็นทาสและตกเป็นทาสในที่สุด กับอีกประการหนึ่งฝ่ายปกครองได้เปิดบ่อนเบี้ยการพนันขึ้นเพื่อหารายได้ การพนันเหล่านี้ก็มีส่วนทำให้ผู้เล่นหมกเนื้อหมกตัวแล้วก็ตกเป็นทาสของเงินซื้อตัวชายตัวเป็นทาส ³ ลาดูแบร์ โลกกล่าวถึงการเป็นทาสเนื่องมาจากการพนันว่า "...คนสยามนั้นพอใจที่จะเอาความเป็นไทของตนลงเป็นเดิมพันในวงการพนันมากกว่าที่จะไม่ได้เล่นพนันเสียเลย หนึ่งก็เห็นได้แน่ๆว่าคนสยามนั้นกลัวต้องตกเป็นขอทานมากกว่ากลัวต้องตกเป็นทาสเสียอีก..." ⁴

นอกจากนี้เงื่อนไขทางสังคมได้แก่การลงโทษกระทำผิดโดยให้เป็นทาสและการกำหนดว่า ลูกของทาสบางประเภทจะต้องมีสถานะเป็นทาสตามสถานะของบิดา มารดาในสังคมอยุธยา เงื่อนไขดังกล่าวนี้ อาจเป็นเงื่อนไข เกี่ยวพันกับสาเหตุทางเศรษฐกิจในแง่คุณค่าของกษัตริย์คนในฐานะปัจจัยการผลิต อีกทั้งค่านิยมในสังคมอยุธยาที่ยกย่องว่า การมีผู้คนแทนล้อมคอยบริกรรมเป็นสิ่งที่มีเกียรติ จึงก่อให้เกิดความต้องการข้าทาสมาเสริมบารมี ในแง่สิ่งทีทาสผลิตก็คือบริวารอันอาจถือว่าเป็น "สินค้า" ประเภทหนึ่งเพื่อยในสังคมอยุธยา ⁵

---

¹ ชชาติชาย พวนานนท์ ทาสสมัยอยุธยาในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 หน้า 8
² วิชัย เสวะมาศย์ การเลิกทาสในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 11-12
³ สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร บันทึกเรื่องเมืองสยาม หน้า 303
⁴ ลาดูแบร์ จดหมายเหตุลาดูแบร์ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1 แปลโดย สันติ ท โทมลนุทกร หน้า 342
⁵ ชชาติชาย พวนานนท์ ล.ก. หน้า 8-9

ลักษณะทาสในสมัยอยุธยา

ทาสในสมัยอยุธยามีผู้จักแบ่งออกเป็นหลายลักษณะ ดังนี้

1. แบ่งตามแหล่งที่มาของทาส ตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มี 7 ประการ คือ ¹

1.1 ทาสสินไถ่

1.2 ถูกทาสเกิดในเรือนเบี้ย

1.3 ทาสไถ่มาแต่บิดามารดา

1.4 ทาสมีผู้ให้

1.5 ทาสที่ช่วยมาจากโทษทัณฑ์

1.6 ทาสที่ช่วยจากอุบัติเหตุภัย

1.7 ทาสอันไถ่ถวายเชลยศึก

ทาสทั้ง 7 ประเภทตามแหล่งที่มาของทาส มีลักษณะแตกต่างกันดังนี้

1.1 ทาสสินไถ่ คือทาสซึ่งนายเงินหรือ เจ้าเงินออกเงินหรือทรัพย์ช่วยไถ่ค่าตัว มาตามกฎหมาย ² ในกรณีที่มีคนมาขายตัวตัวเองเป็นทาส หรือขายบุตร หรือภรรยาเป็นทาส ³ ทาสสินไถ่ยังแยกแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1.1.1 ทาสไถ่มิได้ซาค่า หรือที่เรียกกันว่าทาสขายฝาก คือทาสที่ถูกขายใน ราคาที่ต่ำกว่าราคาที่จะเป็น ⁴ หรือต่ำกว่าค่าตัวของทาส คือขายในราคาที่ต่ำกว่า 12-14 แส่น เบี้ย ผู้ขายสามารถมาไถ่ตัวคืนได้ ⁵ และผู้ขายต้องทำหน้าที่เป็นนายประกัน หากทาสหลบหนีไป นายประกันต้องรับผิดชอบจ่ายค่าตัวทาสคืนให้แก่ นายเงิน ทาสชนิดนี้นายเงินจะค่อนข้างๆ ใจสอยจะ

¹ ไร่นาน อรุณรังษี การปรับปรุงเศรษฐกิจในรัชกาลที่ 5 หน้า 41

² สรร รังกฤษณ์ วิวัฒนาการสังคมสยามภาคต้น หน้า 131

³ วิไลเลขา ถาวรขณสาร พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 369

⁴ จารุวรรณ ไวยเจตน พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 81

⁵ เฉลิม พงศ์อาจารย์ พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 244

ให้ทำงานหนักเกินกำลังไม่ได้ และนายเงินจะลงโทษทำร้ายร่างกายจนมีบาดแผลไม่นายนายเงินจะมีความผิด แต่ถ้านายเงินขายฝากนั้นมีราคาสูงตั้งแต่ 12-14 แสนเบี้ยไปแล้วนายเงินเขียนที่ไว้ไม่มีความผิด¹

1.1.2 ทาสได้ซาค่า หรือทาสขายขาด คือทาสที่ถูกขายเต็มราคาค่าตัว-ทาสตกเป็นสิทธิของนายเงินอย่างสมบูรณ์ จะมาไล่ถอนตัวไปเป็นอิสระไม่ได้² ค่าตัวอาจจะเป็น-ขาย 14 แสน (เบี้ย) จนถึง 12 แสน (เบี้ย) ขึ้นไป หรือสุดแต่จะตกลงกันเองระหว่างเจ้าเบี่ยนนายเงินกับเรือนเบี้ย³ ผู้ขายไม่ต้องเป็นนายประกัน ถ้าทาสหลบหนีจะไปเอาเงินชดใช้จากผู้ขายไม่ได้ นายเงินสามารถใช้งานทาสได้เต็มที่ และลงโทษได้ความความผิดแก่ลงโทษถึงตายไม่ได้ ถ้าถึงตาย นายเงินก็มีความผิด แต่ทาสขายขาดนี้ ถ้าหากหนีไปจากนายเงินไปภายใน 1 เดือนไปแล้ว ผู้ขายไม่ต้องชดใช้ และถ้าขายขาดล้มเจ็บลงทำงานไม่ได้ภายในระยะ 1 เดือนแรกที่มาอยู่กับนายเงินให้นายเงินเอาไปคืนแก่ผู้ขายและเอาเงินคืนได้ และถ้าหลังจาก 1 เดือนมาแล้ว นายเงินเอามาคืนไม่ได้⁴

1.1.3 ทาสได้มิได้ใช้⁵ คือทาสที่นายเงินซื้อมาแล้วไม่นำตัวมาใช้งาน แต่ตัวทาส หรือผู้ขายทาสนั้นจะต้องส่งคอกเบี้ยของเงินที่ขายไปนั้นแก่นายเงิน กล่าวคือผู้ที่ไปกู้-เงินคนอื่นนั้นขึ้นชื่อได้ว่าเป็นทาสของเจ้าหนี้เพียงแต่จะเคลื่อนย้ายไปไหนโดยที่นายเงินไม่อนุมัติไม่ได้ต้องอยู่ในสถานที่ที่ใดตกลงกันไว้กับนายเงิน เพื่อเป็นประกันว่าจะมีการชำระคอกเบี้ยและเงินต้นตามเวลาที่กำหนด ถ้าหากทาสหรือผู้ขายไม่สามารถหาเงินมาชำระคอกเบี้ยได้เกินเวลาที่กำหนด ผู้ขายอาจจะนำลูกเบี้ย หรือตัวเองมาให้เจ้าหนี้ใช้งานแทนคอกเบี้ย คนที่ถูกนำมาให้เจ้าหนี้ใช้แทนคอกเบี้ยนี้ว่า ทาสชัคคอก เมื่อไรหนี้หมดทาสชัคคอกก็คงพ้นความเป็นทาสได้

1.2 ถูกทาสในเรือนเบี้ยหรือทาสในเรือนเบี้ย คือ บรรดาเด็กที่เกิดในขณะที่บิดามารดาของตน เป็นทาสรับใช้อยู่ในบ้านนศยเงิน และบิดามารดานั้นเป็นทาสสินไถ่ประเภท -

¹ วิไล เลขจ ถาวรชนสาร พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 369-370

² จารุวรรณ ไวยเจคน์ พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 81

³ สรร รังสฤษดิ์ วิวัฒนาการสังคมสยามภาคต้น หน้า 132

⁴ วิไล เลขจ ถาวรชนสาร ล.ก หน้า 370

⁵ เฉลิม พงศ์อาจารย์ พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 245

ซากค่าหรือมีค่าตัวสูงกว่าเกณฑ์ 600,000 บาท¹ แต่ถ้าพ่อแม่เป็นทาสชายฝากที่มีค่าตัวต่ำกว่า -6 แสนบาท เมื่อมีลูกจะเอาเป็นทาสในเรือนเบี้ยไม่ได้² ทาสในเรือนเบี้ยนั้น กรณีหนึ่งอาจเกิดจากพ่อแม่เป็นไท แต่แม่เป็นทาสในเรือนเบี้ยของนายเงิน เมื่อลูกเกิดมาในเรือนของนายเงิน ก็จะตกเป็นทาสของนายเงินได้โดยสมบูรณ์ สำหรับลูกของทาสชายฝากนั้น นายเงิน มีสิทธิจะไล่เพียงค่าเลี้ยงดูทาสชายฝากนั้นตั้งแต่แรกเกิดจนมีอายุ 7 ขวบ เมื่อลูกทาสชายฝากโตกว่า -7 ขวบไปแล้ว ทาสชายฝากไม่ต้องจ่ายค่าเลี้ยงดูอีกต่อไป เพราะถือว่าเด็กที่โตกว่า 7 ขวบไปแล้วสามารถทำงานให้นายเงินตอบแทนช่างปลาอาหารได้³

1.3 ทาสไคมาแต่บิดามารดา หรือที่เรียกว่าทาสที่ไคด้วยการรับมรดก โดยที่ถือว่าทาสนั้นเป็นวิญญานทรัพย์ของนายเงินอย่างแท้จริง เพราะฉะนั้นทาสจึงเป็นสิ่งที่รับมรดกกันได้เหมือนทรัพย์สินอื่นๆ⁴ สืบมาจากบิดามารดา

1.4 ทาสมีผู้ให้ ไคแก่ทาสมีผู้ยกให้เป็นกรรมสิทธิ์อีกฝ่ายหนึ่ง เพราะถือว่าทาสเป็นทรัพย์สินชนิดหนึ่งก็สามารถให้กันได้⁵

1.5 ทาสที่ไคมาเนื่องจากนายเงินไปช่วยให้พ้นจากโทษปรับ หรือทาสที่ช่วยไคจากโทษทัณฑ์ ถ้าผู้ต้องหาถูกตัดสินมีความผิดต้องเสียค่าปรับแต่ไม่มีเงินจ่าย มีนายเงินมาจ่ายค่าปรับแทน ผู้นั้นต้องตกเป็นทาสของนายเงิน⁶

1.6 ทาสที่เลี้ยงไว้ในเวลาข้าวยากหามาแพง หรือ ทาสที่ช่วยจากทุพภิกขภัย คือ ผู้ที่ยากจนต้องไปอาศัยอยู่กับผู้อื่น เมื่อเวลาข้าวยากหามาแพงไม่มีทางทดแทนค่าอาหารนั้น ได้จึงยอมตัวเป็นทาส⁷

1 ชาติชาย พนาพานนท์ ทาสสมัยอยุธยาในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 หน้า 11

2 วิไลเลขา ถาวรธนสาร พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 370

3 เฉลิม พงศ์อาจารย์ พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 245-246

4 ไร่นาน อรุณรังษี การปรับปรุงเศรษฐกิจในรัชกาลที่ 5 หน้า 41

5 จารุวรรณ ไวยเจตน พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 82

6 ก.

7 ก.

1.7 ทาสเชลย คือทาสที่ได้มาจากพวกเชลยศึกในสงคราม เช่น เชลยศึก มอญ พม่า เขมร ถือว่าเป็นทาสของพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์อาจจะพระราชทานแจกจ่ายให้แก่แม่ทัพนายกองผู้มีความดีความชอบ เชลยและลูกหลานของเชลยก็ตกเป็นทาสของแม่ทัพ นายกองนั้นต่อไป ไม่มีที่สิ้นสุด¹ และบางส่วนก็จะทรงให้อยู่เป็นกลุ่มก้อนในบริเวณที่กำหนดไว้ใกล้ๆ เมืองหลวง โดยพระราชทานที่ดินให้ทำการเพาะปลูกอยู่กันเป็นหมู่บ้านและแต่งตั้งให้บุคคลเชื้อชาติเดียวกันเป็นหัวหน้าดูแล²

รายละเอียดทั้งหมดของทาสทั้ง 7 ชนิดที่กล่าวมาแล้วนี้ ดร.ชาดิชาย พนานานท์ได้วิเคราะห์ว่า เป็นการพิจารณาประเภทของทาสในสมัยอยุธยาโดยยึดชื่อเป็นหลัก ซึ่งยังไม่เป็นการกำหนดประเภทอย่างเป็นระบบ ท่านผู้เขียนจึงได้จัดประเภทของทาสใหม่ให้เป็นระบบโดยยึดเกณฑ์ต่างๆ ดังนี้³ เช่น ไซ้สาเหตุของการที่บุคคลต้องกลายมาเป็นทาสจากสภาวะความเป็นทาสจากผู้ที่เป็นเจ้าของทาส และจากหน้าที่ของทาส ผู้เขียนเห็นว่าทศวรรษของท่านผู้เขียนมีประโยชน์ - และช่วยเสริมรายละเอียดประเภทของทาสในสมัยอยุธยาให้ดียิ่งขึ้น ผู้เขียนจึงจัดให้เป็นลักษณะของทาสในสมัยอยุธยาซึ่งแบ่งตามสาเหตุของทาสต่อไป

2. ประเภทของทาสจัดตามสาเหตุที่ทำให้บุคคลกลายมาเป็นทาส อาจจัดได้เป็น -4 ประเภท คือ

2.1 ทาสจำยอม คือบรรดาผู้คนที่ถูกบีบบังคับมาเป็นทาส เช่น ผู้คนที่ถูกจับมาจากผลของการสงคราม ผู้คนที่ถูกจับมาขายเป็นทาส และคนทốngโทษถูกลงโทษทัณฑ์ให้เป็นทาส

2.2 ทาสเศรษฐกิจ คือคนที่ขายตัวเอง หรือถูกขายโดยบิดามารดาหรือญาติพี่น้องเพื่อสนองความต้องการทางเศรษฐกิจของตนเอง หรือเพื่อสนองความต้องการกำลังงานของผู้มาขอ "จ้าง" ให้เป็นทาส ทาสประเภทนี้มีความแตกต่างที่เด่นชัดจากทาสประเภทจำยอม

¹ ธรรม รั้งสถัญญ์ วิวัฒนาการสังคมสยามภาคต้น หน้า 133

² วิไลเลขา ถาวรธนสาร พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 370-371

³ ชาดิชาย พนานานท์ ทาสสมัยอยุธยาในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 หน้า

ทรงที่บุคคลที่มาเป็นทาส มีความสมัครใจในระดับหนึ่ง ทาสได้ซาคค่า ทาสได้ไม่ซาคค่า และทาสได้ไม่ไค้ใช้ คือทาสที่ควรจัดอยู่ในประเภทนี้

2.3 ทาสโดยกำเนิด ทาสประเภทนี้ต้องเป็นทาสตามเงื่อนไขของสังคมและกฎหมายซึ่งอาจรวมทาสในเรือนเบี้ย และถูกทาสเชลยไว้ในประเภทนี้ การจำแนกทาสเหล่านี้- ออกเป็นประเภทต่างหากเนื่องจากความแตกต่างทางเงื่อนไข หรือ สาเหตุที่ทำให้บุคคลเป็น ทาส นั้นแตกต่างกันอย่างชัดเจนไปจากทาสจำยอม

2.4 ทาสเบ็ดเตล็ด คือบรรดาคนที่กลายสถานภาพมาเป็นทาสด้วยสาเหตุ- อื่น นอกเหนือไปจากสาเหตุต่างๆที่เราใช้จำแนกทาส 3 ประการแรก ทาสประเภทนี้มีปรากฏ- อ้างถึงในเอกสารโดยไม่กำหนดชื่อเรียกเพียงแต่ว่าเป็นทาส ตัวอย่างเช่น คนต้องโทษที่มีนายทาส มาช่วยไถ่มาเป็นทาส หรือผู้ที่ไปฟังใบบุญผู้อื่นในยามเดือดร้อน และมีเงื่อนไขยอมเป็นทาสของผู้อื่น จะเห็นได้ว่าการจัดประเภทของทาสโดยใช้สาเหตุ จะทำให้ทาสมีชื่อ ชำวัก ไม่ถูกจัดอยู่ในกลุ่มใด ทั้งนี้เพราะผู้ที่จะเป็นชำวักจะต้องเป็นผู้มีสถานะไม่เป็นอิสระอยู่แล้วอย่างใด อย่างหนึ่ง จึงสามารถถูกอุทิศ ให้เป็นชำวักได้ นอกจากนั้นในบรรดาชำวัก ชำพระก็ยังคงมีความ แตกต่างจากชำวัก ชำพระที่มีสภาพเป็นทาส กับชำวักชำพระโยมสังข์ ซึ่งมีสถานะเป็นไพร่

3. ประเภทของทาสตามเงื่อนไขของสถานะความเป็นทาส

การจัดกลุ่มประเภทยึดเงื่อนไขของเวลา ซึ่งอาจจัดได้เป็น 2 ประเภท คือ

3.1 ทาสถาวร ทาสประเภทนี้มีเงื่อนไขสถานะความเป็นทาสชั่วชีวิต และไม่สามารถไถ่ถอนตน หรือได้รับการไถ่ถอนอิสระภาพได้ แต่ก็มีโอกาสเป็นอิสระได้ตามเงื่อนไข- บางประการที่กฎหมายกำหนด เช่น เมื่อนายพลปลดปล่อย เมื่อนายให้บวชเป็นสมณะ และเมื่อนาย ใช้ไปการสงครามแทนตนและไค้เข้าร่วมสงคราม ทาสที่อยู่ในประเภทนี้จึงควรประกอบด้วยบรรดา ทาสเชลยและบุตร ชำวักและชำพระ

3.2 ทาสชั่วคราว ทาสประเภทนี้คือบรรดาผู้ที่เป็นทาสโดยเงื่อนไขตาม- กฎหมาย สังคม หรือ ความซ้อตกลงระหว่างนายกับตัวทาสที่จะเป็นอิสระได้ ทาสที่อยู่ในประเภท นี้ คือ บรรดาประเภททาสได้ไม่ซาคค่า ทาสได้ไม่ไค้ใช้ ทาสในเรือนเบี้ยที่เกิดจากบิการมารคา ที่เป็นทาสได้มิไค้ซาคค่า ในขณะที่บิการมารคาเป็นทาสรับใช้ในบ้านนาย และมีค่าตัวสูงกว่าเกณฑ์

-600,000 เบี้ย

4. ประเภทของทาสจักตามลักษณะของเจ้าของทาส

การจักประเภทแบบนี้เราสามารถแบ่งได้เป็น

4.1 ทาสของกษัตริย์ ส่วนใหญ่คงจะเป็นบรรดาทาสเชลยและผูถูกลงโทษให้เป็นทาส

4.2 ทาสของสถาบันศาสนา คงเป็นทาสประเภทาวรที่ได้รับการอุทิศให้แก่อำนาจศาสนา หรือ เสรีชนที่อุทิศตนเอง

4.3 ทาสของเอกชน คือบรรดาทาสประเภทต่างๆ เช่น ทาสสินไถ่ ทาสในเรือนเบี้ย และทาสเบ็ดเตล็ด การจักทาสประเภทนี้ดูไม่ค่อยให้ประโยชน์แก่ความรู้ในเรื่องทาสในตัวเองมันเอง แต่จะเป็นประโยชน์ในการมองสังคมอยุธยาในทัศนะที่กว้างขึ้น

5. ประเภทของทาสจักตามหน้าที่

การจักทาสประเภทแบบนี้อาศัยงานที่ทำเป็นเกณฑ์ แต่เส้นแบ่งอาจไม่เด็ดขาด เราอาจจักได้เป็น 2 ประเภท คือ

5.1 ทาสบริการ คือทาสที่ทำหน้าที่ให้บริการต่างๆแก่ผู้เป็นนาย ทั้งนี้ ทาสพวกนี้จึงอาจเป็นทาสประเภทใดก็ได้ในการจำแนกประเภทข้างต้น

5.2 ทาสทำการผลิต คือทาสที่ทำหน้าที่ในการผลิตสินค้าต่างๆนี้ก็เช่นเดียวกัน คือทาสประเภทนี้อาจเป็นทาสประเภทใดก็ได้ในการจำแนกประเภทข้างต้น

จะเห็นได้ว่า การจักทาสประเภทต่างๆโดยมีหลักของ คร. ชาคิชาย พณาชานนทน์จะทำให้สามารถเข้าใจทาสประเภทต่างๆได้ดียิ่งขึ้น ดังเช่น ทาสในเรือนเบี้ยสามารถจักเข้าอยู่ใน ประเภทของทาสที่จักตามสาเหตุที่ทำให้บุคคลกลายเป็นทาส ซึ่งหมายถึงทาสโดยกำเนิดหรือถูกจักประเภทของทาสทวมเงื่อนไขของสภาวะความเป็นทาส คือ ถูกจักให้อยู่ทั้งประเภททาสดาวรและทาสชั่วคราว นอกจากนี้ทาสในเรือนเบี้ยอาจถูกจักให้อยู่ในประเภทของทาสตามลักษณะของเจ้าของในที่นี้คือเป็นทาสของเอกชน และยังถูกจักให้อยู่ในประเภทของทาสจักตามหน้าที่ คือเป็นทั้งทาสบริการและทาสทำการผลิตได้อีกด้วย

ลักษณะการซื้อขายทาสสมัยอยุธยา

เพื่อให้การซื้อขายทาสเป็นไปสามบูรณันนั้นจะต้องมีการทำสัญญากันเรียกว่า

เรียกว่า "สารกรมธรรม์" เพราะหากบุคคลผู้หนึ่งได้ถูกขายมาโดยมิได้ทำสารกรมธรรม์ต่อกัน - บุคคลนั้นจะตกอยู่ภายใต้อำนาจของนายเงินโดยเด็ดขาด และนายเงินก็ไม่มีสิทธิที่จะเรียกร้องเอา กับผู้ขายแต่อย่างใด ส่วนผู้ขายก็ไม่มีสิทธิได้ทาสนั้นคืนนอกจากนายเงินจะอนุญาตเป็นพิเศษ¹ การ ที่ทำสารกรมธรรม์ขึ้นก็เพื่อจะรักษาความสัมพันธ์ทางสัญญาระหว่างผู้ขายกับนายเงิน ซึ่งตามหลักนิติ ท้องบังคับให้มิเอกสารเป็นหลักฐานก็ได้ แม้ว่าวัตถุประสงค์ของการซื้อขายจะเป็นคนก็ตาม² สารกรม - ธรรม์นี้สันนิษฐานได้ว่าเป็นเอกสารพิเศษ ซึ่งอยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง เช่น เกี่ยวกับการมรดก แต่ปรากฏว่าในปลายกรุงศรีอยุธยา สารกรมธรรม์ทาสเป็นเอกสารฝ่ายเอก ชนธรรมดา เช่นเดียวกับกรมธรรม์³ การทำสัญญาซื้อขายทาสนั้นสัญญาขายฝากทาสเป็นสัญญาที่แพร่ หลายมากที่สุดใในสมัยกรุงศรีอยุธยาตลอดจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนมีการประกาศเลิกทาส⁴ ซึ่งทาสขายฝากนี้อาจพ้นจากความเป็นทาสได้เมื่อชกใช้ค่าตัวให้แก่นายเงินฝ่ายทาสประเภทอื่นๆ ไม่ มีสิทธิได้ตัวตามกฎหมาย⁵

ลักษณะการซื้อขายมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้⁶

1. การซื้อขายราษฎรนำไปเป็นทาสที่ถูกต้องด้วยกฎหมายได้แก่
  - 1.1 สามีชายภรรยาของตนลงเป็นทาสได้
  - 1.2 บิดามารดาขายบุตรของตนลงเป็นทาสได้
  - 1.3 นายเงินขายทาสของตนได้
  - 1.4 ราษฎรสามารถขายตนเองลงเป็นทาสได้
  - 1.5 ภรรยาหลวง อนุภรรยา ซึ่งร่วมสามีกัน สามารถขายตัวเองเป็นทาส - ของภรรยาอีกคนหนึ่งได้ แต่เมื่อถึงคราวได้ตัว มิให้คิดดอกเบี้ยต่อกัน เพราะเขานั้นร่วมสามีกัน

¹ ร. แลงกัท ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 2 หน้า 195

² ก.

³ ก.

⁴ ก. หน้า 192

⁵ ก. หน้า 194

⁶ เฉลิม พงศ์อาจารย์ พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 247-248

2. การซื้อขายทาสที่ไม่ถูกต้องด้วยกฎหมายใดแก่

2.1 ภรรยาชายสามีของตนลงเป็นทาสไม่ได้

2.2 บุตรจะชายบิดามารดาของตนลงเป็นทาสไม่ได้

2.3 นายเงินจะขายทาสสินไถ่ประเภทฝากมิซาคค่าให้ผู้อื่นเป็นทาสสินไถ่ประเภทซาคค่าไม่ได้

3. การซื้อขายทาสทำสัญญาเป็นหลักฐานเรียกว่า " สารกรมธรรม์ " ถ้ายังไม่ได้ทำสารกรมธรรม์ ทาสคนนั้นหนีนายเงินไป นายเงินสามารถเรียกเงินต้นคืนจากผู้ขายได้ แต่จะเรียกเอาดอกเบี้ยด้วยไม่ได้

4. การซื้อขายทาสทำได้ 2 ประการ คือ การขายฝากมิซาคค่า และ การขายซาคค่า

5. ถ้าทาสสินไถ่ประเภทขายฝากมิซาคค่า อยู่กับนายเงินยังไม่ครบ 3 ปี ก็ทำการปล้นสดมภ์ เมื่อพิจารณาเป็นความจริง ผู้ขายจะต้องจ่ายเงินค่าตัวทาสนั้นเพิ่มค่า เพราะเอาผู้ร้ายมาขายให้ท่าน

6. สามีนำภรรยาของตนไปขายเป็นทาส แล้วสามีมิได้ไปมาหาสู่ช่วยเหลือไถ่ถอน ถ้าพ้นกำหนด 1 ปี สามีนั้นจะทวงสิทธิว่าเป็นเมียตนไม่ได้ และชายอื่นสามารถไถ่ถอนหญิงทาสนั้นเอาเป็นภรรยาได้

สิทธิในตัวทาสของนายเงิน

สิทธิของนายเงินเหนือทาสนั้น กฎหมายแก้ไขไว้อย่างกว้างขวาง และเมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่า ทาสได้รับความอนุเคราะห์จากนายเงินเป็นอย่างมาก แต่นายเงินก็มีสิทธิเหนือทาส เป็นรายกรณี แล้วแต่ประเภทของทาสนั้นๆ ซึ่งนายเงินมีสิทธิที่สำคัญๆ ดังนี้คือ

ทาสสินไถ่ชั่วคราว (โค้แก่ ทาสได้ไม่ซาคค่า ทาสสินไถ่ไม่ได้ ทาสในเรือนเบี้ยที่เกิดจากบิดามารดาเป็นทาสได้ไม่ซาคค่าในขณะที่บิดามารดาเป็นทาสรับใช้ในบ้านนายและมีค่าตัวสูงกว่า 600,000 เบี้ย) ระบุว่า หากนายเงิน เมียนทีทาสอย่างไรเหตุผล เป็นสิ่งมิชอบ หากถึงมีการแตกหักชำระนายทาสจะต้องถูกปรับไหม ถ้าถึงตายนายทาสจะต้องมีโทษถึงชีวิต เจ้า

30 SEP 2006

VS
562
02147
2526

เจ้าของทาสจะใช้ทาสสินไถ่ชั่วคราวไปรับโทษทางกายแทนตัวหรือบุคคลในครอบครัวในคดี หากทาส
ชายฝาก(ทาสไถ่ไม่ซาคค่า) อยู่กินกับนายเงินมาเป็นเวลานานในยามชั่วร้ายก็ตีมาที่แพ่ง นายก็เลี้ยง
ดูเป็นอย่างดี อยู่จนกระทั่งมีลูกในบ้านของนายเงินกฎหมายถือว่า ทาสนั้นเป็นสิทธิของนายเงินเต็ม
ที่ เช่นเดียวกับทาสชายหากผู้ชายจะมาไถ่คืนไปอีกไม่ได้ ถ้าทาสนั้นมีลูกก็มาด้วยให้คิดค่าตัวเด็กนั้น
เป็น 3 ส่วน เงินค่าตัวสองส่วนเป็นของนายเงิน ถือว่าเป็นค่าอาหารที่เลี้ยงดูอยู่ แต่ถ้ามาอยู่เมื่อ
อายุเกิน 7 ขวบไปแล้วไม่ให้คิดค่าอาหารให้แก่เงินอีก เพราะเด็ก 7 ขวบพอช่วยงานได้แล้ว
นอกจากนี้หากเจ้าของทาสจะจัดให้ทาสสินไถ่ชั่วคราวมีคู่โดยฝ่ายหญิง ไม่ยินยอมถือว่าผิดและต้องลด
ค่าตัวครึ่งหนึ่ง หากนายทาสหรือญาตินายทาสข่มขืนหญิงทาสๆ ผู้นั้นจะได้รับอิสระภาพ ²

สำหรับทาสถาวรนั้น (ไถ่แก่ทาสสินไถ่ซาคค่า ทาสเชลยและข้าพระ) นายเงินมี -
อำนาจต่างจากทาสสินไถ่ประเภทชั่วคราว ตามพระไอยการทาสระบุว่า ทาสสินไถ่ประเภทถาวร
นั้นมีสถานะทางกฎหมายเป็น "สมบัติ" ที่เป็นสิทธิขาดของเจ้าของ และอยู่นอกขอบเขตที่กฎหมาย
จะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย³ ถ้านายเงินมีความผิดได้รับโทษคุมขังหรือโดยที่นายเงินสามารถนำทาส
ของตนไปรับโทษนั้นแทนได้ หรือหากนายเงินที่เป็นไพร่ต้องเข้าเวรรับราชการ นายเงินสามารถ
ใช้ทาสไปเข้าเวรแทนตัวได้แม้แต่ในราชการสงครามนายเงินก็สามารถใช้ทาสไปรบแทนคนได้ หาก
บรรดาพ่อแม่พี่น้องสามีของทาส ซึ่งขายทาสนั้นซาคค่าไปแล้วก็ทาสนั้นมาอยู่ด้วยแล้วมิได้แจ้งหรือนำ
ตัวส่งนายเงิน ถ้านายเงินไปพบตัวที่บ้านพ่อแม่ หรือ สามีหรือบ้านผู้ชาย นายเงินมีสิทธิรับคอกเบี้ย
จากพ่อแม่หรือสามีนั้นได้ และถ้าลักพาถูกตนซึ่งชายซาค่านั้นหนี พ่อก็จะมีความผิดเสมอใจลักพาผู้
คนของท่าน ⁴ ถ้าทาสไปกล่าวโทษนายเงินว่าเป็นชบถปล้นทรัพย์ หรือฉ้อราษฎร์บังหลวงสอบสวนไม่
เป็นความจริงให้เขียนหลังและตักปาก ถ้าได้ความจริงให้พ้นจากความเป็นทาส ⁵

1 วิไลเลขา ถาวรธนสาร พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 372

2 ชาคิชาย พานานนท์ ทาสสมัยอยุธยาในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 หน้า 14

3 ก. หน้า 13

4 เฉลิม พงศ์อาจารย์ พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 249

5 ไร่นาน อรุณรังษี การปรับปรุงเศรษฐกิจในรัชกาลที่ 5 หน้า 37

สำหรับสิทธิของนายเงินที่มีต่อทาสโดยทั่วไปนั้น นายเงินมีสิทธิที่จะขายทาสนั้นต่อไปได้ ถ้านายเงินขาดแคลนเงินทองขึ้นมา ถ้านายเงินเพิ่มราคาค่าตัวทาสตามใจชอบไม่ได้ ถ้านายเงินไปเพิ่มค่าตัวทาส หากทาสนั้นต้องการจะไต่ตัวจากนายเงินคนใหม่ ทาสจะรับผิดชอบได้เฉพาะค่าตัวดั้งเดิมของคนเท่านั้น ส่วนค่าตัวที่เพิ่มขึ้นนั้น นายเงินคนเก่าต้องนำมาชดเชยให้นายเงินคนใหม่ และโดยทั่วไปแล้วนายเงินมีสิทธิจะใช้สอยทาสในกิจการต่างๆ ได้เต็มที่ เป็นอันว่าจะใช้ไปทำอะไร ทำนา และเกี่ยวกับการปรนนิบัติรับใช้ไม่ว่าจะเป็นทาสประเภทใดๆ

สิทธิของทาส

ทาสมีสิทธิทางกฎหมายต่างๆ เยี่ยงประชาชนเสรีอื่นๆ แต่ในส่วนที่เป็นทาสจึงต้องเสียสิทธิให้แก่ผู้เป็นเจ้าของ ฉะนั้นเราจึงเห็นว่าทาสมีสถานะทางกฎหมายน้อยกว่าเจ้าของ - แต่ไม่ค้อยกว่าผู้อื่น² ทาสยังมีสิทธิในตัวเอง และสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองจากกฎหมาย คือ - ทาสที่มีสิทธินำเงินค่าตัวมาไถ่ถอนตนเป็นอิสระได้ นอกจากนี้ทาสยังมีโอกาสหลุดพ้นจากความเป็นทาสได้ในสังคมไทย คือ³

1. ถ้านายเงินให้ทาสบวชเป็นภิกษุหรือสามเณร หรือนางชีดีถือว่าหลุดพ้นจากความ เป็นทาส แม้ภายหลังจะลาสิกขาบท ก็เอาคืนเป็นทาสของตนไม่ได้
2. นายเงินใช้ทาสไปทำสงคราม แล้วถูกจับเป็นเชลย แกร่อกกลับมาได้ทาสนั้นหลุดพ้นจากการเป็นทาส
3. ถ้าทาสฟ้องนายเงินว่าเป็นกบฏและสอบสวนได้ความสัจให้ทาสพ้นจากการเป็นทาส
4. นายเงินพ่อของนายเงินหรือพี่น้องลูกหลานของนายเงิน เอาทาสเป็นภรรยาให้ทาสนั้นเป็นไท และลูกที่เกิดมาเป็นไทด้วย
5. ทาสนั้นตายด้วยการทำธุรกิจใดแก่นายเงิน นายเงินจะเรียกคืนจากผู้ขายไม่ได้ แต่ถ้าตายด้วยเหตุอื่น นายเงินจะเรียกเอาเงินคืนจากผู้ขายได้บ้าง

* ดูรายละเอียดเรื่องสิทธิของนายเงินเหนือทาสได้อีกนอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วนี้ได้จากหนังสือของวิไลเลขา ถาวรชนสาร พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 371-373

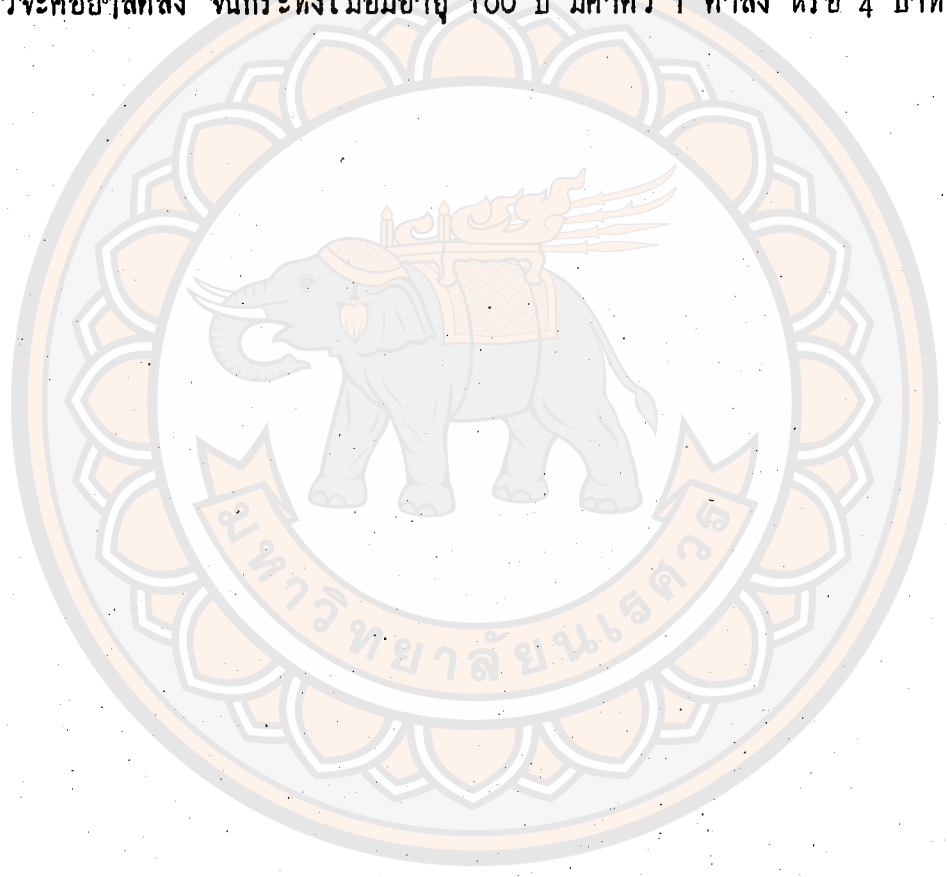
1 วิไลเลขา ถาวรชนสาร พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 373

2 ชวกิจชาย วัฒนานนท์ ทาสสมัยอยุธยาในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 หน้า 15

3 จารุวรรณ ไวยเจกณ์ พื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 83

6. เป็นอิสระด้วยการได้ เช่น ผู้ขายมาได้ หรือได้ตัวเอง หรือบุคคลใดก็ได้ มาได้ให้เป็นอิสระ

การที่ทาสมีโอกาสได้ไถ่ถอนตัวเป็นอิสระง่ายขึ้นก็เพราะกฎหมายกำหนดค่าตัวทาส - กฎหมายไทยได้กำหนดค่าตัวทาสลดหลั่นกันไปตามอายุ ตั้งแต่อายุ 1 เดือนไปจนคนชราอายุ 100 ปี เมื่อยังเด็กอายุเพียง 1-2-3 เดือน จะมีค่างานน้อยที่สุด คือ 6 บาท เมื่อมีอายุมากขึ้นโดยลำดับจนถึงวัยหนุ่มสาว จะเป็นช่วงที่มีค่าตัวสูงสุดผู้ชายอายุ 26-40 ปี จะเป็นระยะมีค่าตัวสูงสุด - คือ 14 ตำลึง หรือ 56 บาท ผู้หญิงอายุ 21-30 ปี จะมีค่าตัวสูงสุด คือ 12 ตำลึง จากนั้นค่าตัวจะค่อยๆลดลง จนกระทั่งเมื่อมีอายุ 100 ปี มีค่าตัว 1 ตำลึง หรือ 4 บาท ¹

ทาสสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในหนังสือกฎหมายไทยเล่ม 1 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้อธิบายลักษณะทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ไว้ 7 ประเภท สำหรับรายละเอียดของทาสแต่ละประเภทในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ มีลักษณะคล้ายกับทาสในสมัยอยุธยา ฉะนั้นโปรดดูรายละเอียดของทาสอยุธยาผู้เขียนจะกล่าวเพิ่มเติมบ้าง เพราะเนื้อหาที่แตกต่างจากสมัยอยุธยา

ลักษณะของทาสในสมัยรัตนโกสินทร์

ลักษณะของทาสในสมัยรัตนโกสินทร์นี้มีผู้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ¹

1. ลูกทาส (รายละเอียดเหมือนสมัยอยุธยา)
2. เซลยศึก ในสมัยอยุธยาทาสประเภทนี้ ไม่อาจไถ่ถอนได้ ต่อมาในกฎหมายระบุว่านับแต่ปี พ.ศ. 2348 เป็นต้นไป ผู้ที่ไต่ท้าวทาสมาหรือขายทาสเซลยไป ถ้าท้าวทาสไม่สมัครใจจะอยู่ที่ใดไต่ท้าวไต่ตามค่าตัว ถ้าไม่มีค่าตัวก็ให้ค่าตัวทาสเซลยที่เป็นชายฉกรรจ์เป็น 16 ตำลึง (64 บาท) และค่าตัวหญิงฉกรรจ์เป็น 14 ตำลึง (56 บาท) สำหรับทาสเซลยที่อายุน้อย หรือมากกว่านั้นก็ให้ลดหลั่นค่าตัวเทียบตามกฎหมาย ดังนั้นทาสเซลยในสมัยรัตนโกสินทร์ค่อนข้างจึงมีโอกาสจะไต่ตัวได้ ถ้าสามารถหาเงินค่าตัวให้นายเงินครบตามที่กฎหมายกำหนด
3. ผู้ที่ขายตัว หรือถูกขายมาเป็นทาส เนื่องจากประสบปัญหาต่างๆ เช่น ความอดอยากและปัญหาทางเศรษฐกิจ ทำให้มีหนี้สินหรือมาพึ่งพิงนายเงิน เพื่อระงับความทุกข์ยากด้วยการขายตัว หรือขายบุตรภรรยาเป็นทาส... ทาสประเภทนี้มีสิทธิไต่ตัวได้ตลอดเวลาในวันในฤดูทำนา หรือเก็บเกี่ยวข้าวที่กฎหมายห้ามทาสไต่ตัวต่อมาเมื่อพ้นช่วงเวลาแล้วไต่ตัวได้

* ไต่แก่ ทาสไต่มาด้วยทรัพย์, ลูกทาสเกิดในเรือนเบี้ย, ทาสไต่มาแต่ฝ่ายบิดามารดา, ทาสมีผู้ให้, ทาสอันไต่ด้วยช่วยกังวลธุระทุกข์แห่งคนอื่นท้องโพล, ทาสอันเลี้ยงไว้ในยามข้าวขาดหมากแพงและทาสเซลย โปรดดูรายละเอียดใน ราชบุรีดิเรกฤทธิ์กรมหลวง กฎหมายไทย เล่ม 1 หน้า 463-466

¹ อัญชลีย์ สุลาวัลย์ ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 76-78

ประเภทของทาสที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นการพิจารณาตามการเกิดของทาส นอก จากนี้ ยังมีบางท่านที่แบ่งทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็น 4 ประเภท¹ ดังนี้

1. ทาสสินไถ่ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ทาสไถ่ไม่ซาคค่า ทาสไถ่ ซาคค่าและทาสไถ่ไม่ไถ่ใช้ รายละเอียดจะเหมือนทาสในสมัยอยุธยา

2. ทาสเชลย เป็นส่วนหนึ่งจากเชลยศึกที่กวาดต้อนมาจากการทำสงคราม ทาส เชลยเหล่านี้ทำงานภายในบ้านเรือนของขุนนางที่เป็นเจ้าของหรือทำงานรับใช้อื่นๆตามคำสั่งของ ขุนนางที่เป็นนาย ไม่ต้องมีเงินระดุกพัน ก่อรัฐนั้นคือไม่ต้องจ่ายเงินแก่ราชการ หรือให้แรงงานแก่ รัฐ ซึ่งต่างกับทาสบางประเภททั้งนี้เนื่องจาก ทาสเชลยเหล่านี้มีฐานะเป็น " เชลยชาคสิทธิ์ " ที่พระมหากษัตริย์ได้พระราชทานให้กับขุนนางเป็นส่วนตัว

3. ทาสจากการค้าภายนอก หมายถึงทาสที่ได้มาจากภายนอกราชอาณาจักรที่ถูก นำมาค้าขายโดยจะนำเข้ามาทางบกและทางทะเล เช่น ปรากฏหลักฐานว่า คนไทย ได้มีส่วนใน การซื้อขายคายนั้น คือ การจับกุมชนชาติข้ามมาซื้อขายเป็นทาสระหว่างคนไทยกับคนลาว

4. ทาสจากการลงโทษโดยคำสั่งศาลในลักษณะต่างๆ

4.1 ทาสจากหนี้สินหรือทาสลูกหนี้ หมายถึง ไพร่พลเมืองที่ตกเป็นทาส เนื่อง จากภาวะของการเป็นหนี้สิน เมื่อไม่สามารถที่จะชดเชยหนี้สินให้กับเจ้าเงินได้ กฎหมายกำหนดให้ นำตัวผู้นั้นขายตัวเป็นทาส

4.2 ทาสจากการริบราชบาทว์ เกิดจากการลงโทษผู้กระทำผิดในคดีต่างๆ ทั่วยการเป็นทาส หรือถูกขายเป็นทาสซึ่งเป็นโทษที่ร้ายแรงเป็นต้นว่า คดีการกบฏ การหนีทัพเป็น ต้น ผู้กระทำผิดจะถูกลงโทษทั้งทางทรัพย์สินและทางร่างกาย การริบเอาทรัพย์สินสมบัติได้แก่ถูกเฆ เมีย ช้างม้าวัวควายมาเป็นของรัฐ หรือของพระมหากษัตริย์ ส่วนการลงโทษทางร่างกายก็ คือ การนำตัวผู้กระทำผิดไปเป็นกะพุ้นหญ้าให้ช้างหลวง หรืออาจจะต้องจองจำซึ่งถูกตลอดจนประหาร ชีวิต

4.3 ทาสจากเสียค่าปรับ เกิดจากผู้แพ้คดีความต่างๆ เช่นคดีลักษณะ ลักละ เมิกทรัพย์สินก็ดี หรือละเมิกทางร่างกายก็ดี คดีทะเลาะวิวาท คดีอาชญากรรม เมื่อไม่มีเงินเสีย

¹ พงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน การศึกษาเรื่องทาสในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า

ค่าปรับบุคคลเหล่านี้จึงถูกจองจำโดยที่เรียกเงิน หากยังไม่มีใครที่จะสามารถชำระค่าปรับได้ ผู้เกี่ยวข้องคือบุตร ภรรยา อาจจะถูกนำออกมาขายตามราคาคาตลาด มีผลให้ผู้ถูกจองจำอยู่หุ้กพ้นจากจองจำด้วย

สำหรับสิทธิของนายเงินเหนือทาสนั้น* ในสมัยรัตนโกสินทร์ก็จะเหมือนสมัยอยุธยา ผู้เขียนจึงไม่ขออธิบายในหัวข้อนี้อีก ส่วนสิทธิของทาสในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นมีข้อแตกต่างจากสมัยอยุธยาอยู่บ้างบางประการ คือ ในสมัยอยุธยาทาสสินไถ่จะเป็นทาสประเภทเดียวที่จะไถ่ถอนตัวเป็นอิสระได้ ต่อมา รัชกาลที่ 1 โค้ทรงให้ความเห็นใจแก่ทาสเชลยศึก และโค้ทรงให้สิทธิแก่ทาสเชลยศึกที่จะไถ่ตัวเป็นอิสระได้ ทาสเชลยศึกเป็นผู้ได้รับการอนุเคราะห์ และทาสเหล่านี้ไถ่สมถกมกลืนไปกับทาสอื่นๆ¹ นอกจากนี้ทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ยังคงสามารถเป็นไทได้เหมือนทาสสมัยอยุธยา เช่น ในกรณีที่รอกพ้นจากไปทำศึกสงคราม การบวชเป็นภิกษุเมื่อสึกแล้วก็จะมีฐานะเป็นไทเป็นต้น สำหรับการรับราชการนั้น ทาสต้องได้รับการสักเลกเหมือนไพร่ เรียกว่า เลกทาส คือทาสเมื่อมีอายุสมควรแล้วเอามาสักข้อมือไว้ใช้ในยามจำเป็น เช่น ยามสงครามแต่ไม่ต้องมาเข้าเวรในยามอื่นๆ² ทาสของพระมหากษัตริย์ ทาสไพร่หลวง กับทาสเอกชนนั้นจะแตกต่างกันในแง่ การรับราชการ คือ ทาสของเอกชนไม่ต้องถูกเกณฑ์ให้เข้าเฝ้ารับราชการงานหลวงแต่ประการใด³ แต่จะรับใช้นายของตน เช่น ในการทำนาและทำสวนและทำการในบ้านเรือนบางประการหรือกิจการอื่นตามกรณีปฏิบัติกันมา เช่นนี้ตั้งแต่สมัยอยุธยา บางครั้งนายก็อนุญาตให้ไปทำงานหาเลี้ยงตนเองโดยกำหนดให้ส่งส่วยให้ตั้งแต่สี่บาทถึงแปดบาทต่อปี⁴ ซึ่งทาสของเอกชนในที่นี้หมายถึงทาสที่ไถ่ตัวไม่ได้ สำหรับทาสที่ไถ่ตัวได้จะต้องทำงานให้แก่หลวงและจะต้องแบ่งเวลาทำงานให้

* พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ไถ่กล่าวไว้ละเอียดในกฎหมาย

เล่ม 1 หน้า 466-506

1 วิไลเลขา ถาวรชนสาร พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 416

2 ควอริช เวลส์ การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ แปลโดย - การเจริญ สมเกียรติกุลและบุพา ชุ่มจันทร์ หน้า 94

3 ลาดูแบร์ กฎหมายเหตุลาดูแบร์ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1 แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร หน้า 344

4 ก. หน้า 342

พระมหากษัตริย์ 6 เดือนในระหว่างที่ทำงานให้แก่พระมหากษัตริย์ทาสเหล่านี้จะต้องหาอาหารมาเลี้ยง
 ตัวเอง ในช่วงตอนปลายสมัยอยุธยา ปรากฏว่าทาสที่ใดตัวใดนี้ สามารถที่จะออกไปทำงานของตัว
 เอง 1 เดือนในเวลา 3 เดือนและอีก 2 เดือนที่เหลือก็แบ่งมาทำงาน ให้แก่พระมหากษัตริย์และ
 นายจะให้ทาสมารับใช้คนในช่วงเวลาทั้งหมดก็ได้ ถ้าหากนาย สามารถส่งตัวแทนหรือจ่ายค่าราช -
 การแทน 1 ซึ่งพระราชกำหนดเก่า มาตรา 48 ซึ่งประกาศใช้ใน พ.ศ. 2291 ระบุถึงทาสว่า -
 -เสียส่วยในอัครภควังหนึ่งของไพร่ 2 ดังนั้นเพื่อผลประโยชน์ของทนายเงินเอง นายเงินก็ต้องยอม
 เสียเงินค่าราชการ และปรากฏว่ามาสสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนการปรับปรุงในรัชกาลพระบาทสม -
 เถ็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทาสรับราชการปีละ 8 วัน ถ้ายอมเสียเงินค่าราชการแทนการ
 ทำงานต้องเสีย 6 สลึง 3

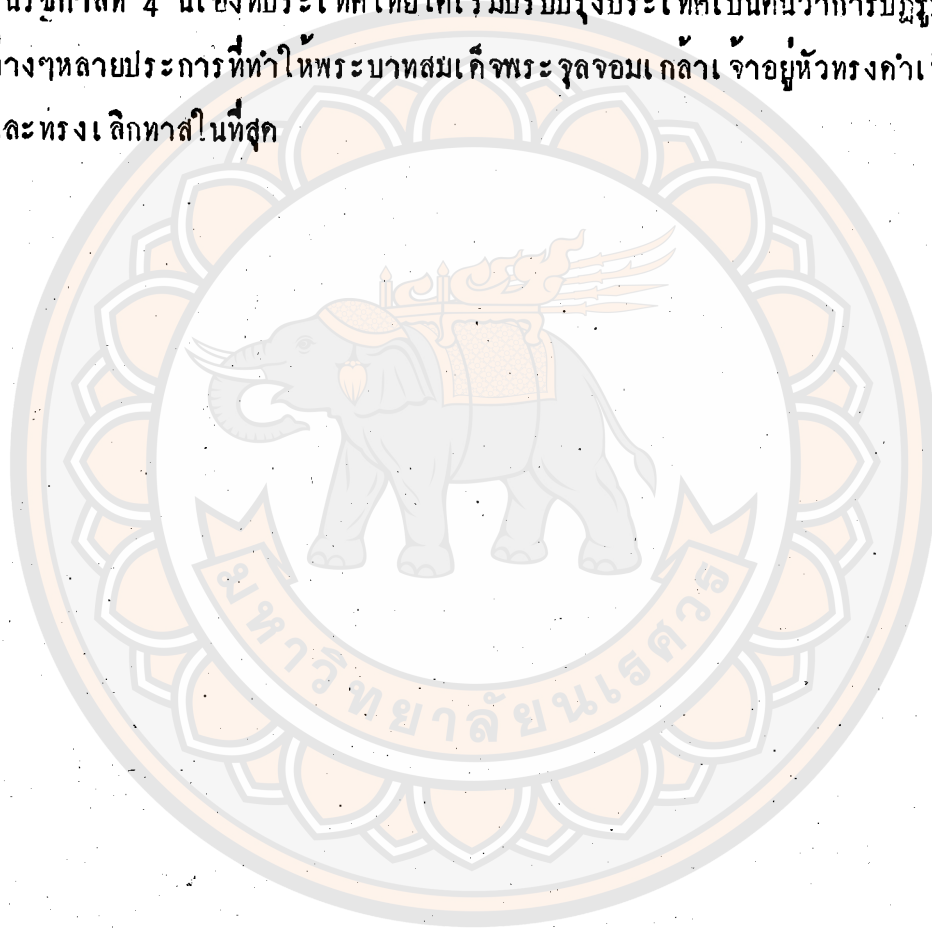
การซื้อขายทาส

การซื้อขายทาสในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ก็เช่นเดียวกับในสมัยอยุธยาที่ต้องมีสัญญาการซื้อขาย
 ขายไว้เรียกว่า " สวรรกรรมธรรม " สำหรับสวรรกรรมธรรมนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นเอกสาร
 พิเศษซึ่งอยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง คือกระทำค่อนหน้าลูกขุน ณ ศาลหลวงหรือค่อนหน้า
 เจ้าเมืองกรมการในเมือง ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2338 ได้มีพระราชกำหนดขึ้นใหม่ บัญญัติว่า ไม่จำเป็นต้อง
 ทำกรรมธรรมค่อนหน้าลูกขุนหรือ เจ้าเมืองซึ่งถือว่าไม่จำเป็นโดยเหตุที่ต้องเสียธรรมเนียมและเสีย
 เวลาชักช้า สวรรกรรมธรรมจึงกลายมาเป็นเอกสารฝ่ายเอกชนดังเช่นปลายกรุงศรีอยุธยา 4 ระยะเวลา
 หนึ่ง แต่ในที่สุดกรรมธรรมก็กลายมาเป็นเอกสารฝ่ายเมืองอย่างแท้จริง เมื่อปี พ.ศ. 2425 และ
 สิทธิของผู้มีนายในกรรมธรรมก็เป็นสิทธิที่มั่นคงยากที่จะโต้แย้งได้ 5 แต่เดิมชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัว
 ครัวช่วยมีกรรมสิทธิในตนเองภรรยาและบุตร ฉะนั้นจึงมีสิทธิตามกฎหมายที่จะขายตนเองภรรยาแล

1 คลอริช เวลส์ การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ แปลโดย
 กาญจนี สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์ หน้า 94-95
 2 อัญชลีย์ สุสาพันธ์ ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทพระบาทสม-
เด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 81
 3 สุวิทย์ ไพบยวัฒน์ วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ.
2394-2475 หน้า 68
 4 ร. แลงกาค์ ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 2 หน้า 196
 5 ก. หน้า 197

บุตรให้คนอื่นได้ อย่างไรก็ตามฐานะและอำนาจของหัวหน้าครอบครัวก็ถูกจำกัดไว้ตามประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2410 ว่า " การซื้อขายเช่นนี้จะต้องได้รับการยินยอมจากผู้ที่จะถูกนำไปขาย " ¹ เพื่อที่จะป้องกันมิให้ทาสถูกขายต่อไปโดยไม่พอใจ และกำหนดว่าห้ามมิให้เจ้าของทาสขายทาสให้แก่ผู้อื่นเมื่อทาสผู้นั้นอายุเกิน 15 ปี โดยมีได้รับความยินยอมจากทาสเอง ²

จากการที่ฝ่ายรัฐบาล มีสิทธิในสิทธิในการควบคุมทาสนี้ทำให้ทาสได้รับความคุ้มครองมากยิ่งขึ้นเป็นการลดบทบาทของนายเงินเหนือทาสที่เคยเป็นมาแต่เดิมและที่เป็นอยู่ในเวลานั้นและในรัชกาลที่ 4 นี้เองที่ประเทศไทยได้เริ่มปรับปรุงประเทศเป็นต้นว่าการปฏิรูปสังคม และมีสาเหตุต่างๆหลายประการที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินตามพระราชบิดาและทรงเลิกทาสในที่สุด

¹ นคร พันธุ์รงค์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า-358

² พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เจ้าชีวิต. หน้า 510

มูลเหตุในการเลิกทาส

ถึงแม้ทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายบ้านเมืองยิ่งขึ้น และสิทธิ นายเหนื่อทาสจะเริ่มลดลงก็ตาม แต่นั่นก็มีใ้หมายความว่า การกดขี่ข่มเหงทาสจะลดน้อยลงตาม ไปด้วยยกเว้นแต่ในบางกรณีที่นายทาสเป็นผู้ที่มีความเมตตาทาส ไม่เอาเปรียบข่มเหงทาสจนเกินไป เหมือนเช่นสมัยก่อนและปรากฏว่า ในครอบครัวเล็กๆทาสได้รับการเลี้ยงดูเลี้ยงดูสถานของนาย ได้รับการถามไถ่ในทุกเรื่องและแต่ละคนก็จะรู้สึกว่ามีนายบังคับตัวเองก็พลอยบังคับไปด้วย - ฝ่ายทาสก็ซื่อสัตย์ นายยากจนลงก็สละเงินทุกเฟื้องที่ขอมาได้หรือขโมยมาได้ให้แก่ นายและทราบเทว ที่นายสามารถจะดูแลทาสได้ ทาสก็จะยอมทนต่อความทุกข์ยากได้ทุกประการ¹ สำหรับการซื้อขาย ทาสนั้นก็ปรากฏว่า ในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นได้มีการกำหนดว่า ห้ามมิให้เจ้าของทาสขายทาสให้แก่ผู้ อื่นเมื่อทาสผู้นั้นอายุเกิน 15 ปี โดยมิได้รับความยินยอมจากทาสเอง² ดังนั้นแนวโน้มของการตก เป็นทาสจึงควรที่จะลดลงเพราะการขายทาสดังกล่าวไม่สามารถกระทำได้โดยตามความพอใจของ ผู้ขายอีกต่อไป แต่อย่างไรก็ตาม สังฆราชปลดทาสได้คำนวณว่ามีจำนวนทาสอยู่ถึงหนึ่งในสามของ จว นวนพลเมืองทั้งหมด ทูตอังกฤษคนหนึ่งยืนยันว่า การประมาณของสังฆราชปลดทาสนั้นยังต่ำไป ถ้าหาก ไม่นับคนจีนในเมืองไทย นับแต่เพียงคนไทยแท้ มีคนสักห้าล้านก็มีจำนวนทาสไม่น้อยกว่าสองล้านคน³ นอกจากนี้หม่อมแอนนา ลีโอโนเวนส์ซึ่งได้เขียน " บ่าวทาสในระบบของไทย " กล่าวว่าในจำนวน ประชากรของประเทศสยาม⁴ อยู่ในภาวะความเป็นทาส⁴ นอกจากนั้นนางแอนนา ยังได้กล่าวถึง รายละเอียดของทาสบางประการซึ่งมีความผิดพลาด⁵ ซึ่งคร. ชจร สุขพานิช ได้วิจารณ์ว่า... " ...อันที่จริงหม่อมแอนนาอยู่ในเมืองไทยเพียง 5-6 ปี ที่ไหนจะมีเวลาพอที่เข้าใจภาวะดังกล่าว

1 อคิน ระพีพัฒน์ สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416 แปลโดย ปรภายทอง สิริสุข หน้า 223-224
 2 พระองค์จุลจักรพงษ์ เจ้าชีวิต หน้า 510
 3 หลวงวิจิตรวาทการ ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 5 หน้า 551
 4 ชจร สุขพานิช ข้อมูลจากอดีต หน้า 28
 5 ก. หน้า 28-29

อันเร้นลับของสังคมโคกระจ่าง เพราะเราเห็นว่า แม้แต่ท่านสังฆราชปาเลอทิสท่านเข้ามาอยู่ในเมืองไทยกว่า 30 ปี ก็ยังไม่เข้าใจในภาวะสังคมไทยได้ถูกต้องนัก ¹

จากคำวิจารณ์ของ ดร. ชจร สุขพานิช ก็พอสรุปได้ว่าตัวเลขที่เกี่ยวกับจำนวนทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ จะต้องผิดพลาดไปจากความเป็นจริงอย่างแน่นอน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม แม้ว่าตัวเลขจะเชื่อถือไม่ได้แต่ก็แสดงให้เห็นว่า สังคมไทยในขณะนั้นมีทาสอยู่เป็นจำนวนมิใช่น้อย ที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นจำนวนทาสที่ไม่ได้รวมถึงทาสเชลย สำหรับทาสเชลยนั้นปรากฏตามตัวเลขซึ่งชาวต่างประเทศคนหนึ่งได้กะประมาณเอาไว้ ดังนี้ ²

ชาวมลายู	50,000	คน
โคชินไชนิส(ญวน)	75,000	คน
มอญ	1,00,000	คน
ลาว	25,000	คน
พม่า	50,000	คน
รวมทั้งหมด	1,900,000	คน

ถึงแม้ว่าตัวเลขข้างบนนี้จะเพียงการกะประมาณ และเมื่อนำไปรวมกับทาสประเภทอื่นที่มีทาสเชลยแล้ว จำนวนของทาสจึงมีจำนวนมากมายเหลือเกิน ซึ่งจำนวนทาสเหล่านี้จะเป็นจุดที่จะต้องทำให้มีการเลิกทาสเสียที เพราะปรากฏว่า นับตั้งแต่ได้มีการปฏิรูปสังคมบางประการในสมัยรัชกาลที่ 4 การปรับปรุงบ้านต่างๆก็ได้เริ่ม และจะเห็นว่าทาสนั้นไม่เหมาะสมกับสภาพของสังคมซึ่งประเทศในเวลานั้น จนต้องให้มีการเลิกทาสในระยะเวลาดังกล่าว ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดของการเลิกทาส

1. มูลเหตุภายนอก

ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ประเทศไทยได้ทำการติด

¹ ชจร สุขพานิช ข้อมูลจากอดีต หน้า 29

² วิชัย เสวระมาตย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า

ต่อกับประเทศต่างๆมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการติดต่อกับประเทศทางยุโรป เช่น ประเทศฝรั่งเศส อังกฤษ ฯลฯ และประเทศอเมริกาด้วย แต่ในขณะนั้นประเทศอังกฤษเป็นชาติที่มีอำนาจมากที่สุด ในภาคตะวันออก และไคอินเคียเป็นเมืองขึ้น อังกฤษคิดบำรุงการค้าให้เจริญขึ้น จึงประสงค์การค้ากับไทย โดยเห็นว่ามีทางกำไรมาก¹ ฉะนั้นเมื่ออังกฤษเข้ามาติดต่อกับทางการค้ากับประเทศไทย ในสมัยรัชกาลที่ 4 อังกฤษจึงพยายามอย่างยิ่งที่จะได้ประโยชน์ทางการค้าเต็มที่โดยการตกลงทำสัญญากันเรียกว่า สัญญาเบาว์ริง² ปี พ.ศ. 2398 และหลังจากที่ไทยได้สัญญากับประเทศอังกฤษแล้วก็ได้ทำสัญญากับประเทศต่างๆอีกหลายประเทศ เช่น ทำสัญญากับประเทศสหรัฐอเมริกาปี พ.ศ.

2420 โปรตุเกส พ.ศ. 2404 สนธิสัญญาที่ไทยทำกับประเทศต่างๆจะยึดเอาสัญญาเบาว์ริงเป็นหลักซึ่งสนธิสัญญานี้จะมีผลอย่างยิ่งต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสังคม และการเมืองของประเทศไทยทั้งในสมัยรัชกาลที่ 4 และสมัยต่อมา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยที่ประเทศไทยได้ปรับปรุงประเทศครั้งใหญ่ในทุกๆด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านสังคม ซึ่งปรากฏว่า ชาวต่างประเทศที่เข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย หรือที่เข้ามาติดต่อกับชายก็มากได้เขียนข้อเสนอว่ารัฐบาลไทยในการปรับปรุงประเทศ ซึ่งล้นแล้วแต่เป็นข้อเสนอที่ก่อให้เกิดผลดีกับประเทศทั้งสิ้น ทำให้ประเทศไทยเริ่มรับเอาความคิดและวัฒนธรรมทางตะวันตกยิ่งขึ้น และกรณีเรื่องทาสก็เหมือนชาวตะวันตกก็มีส่วนร่วมอย่างมากที่กระตุ้นให้มีการเลิกทาส ซึ่งถือว่าเป็นสาเหตุจากภายนอก สามารถแยกสาเหตุจากค้า นค้าต่างๆดังนี้

1.1 ก้านสังคม เป็นที่ยอมรับว่าสังคมระหว่างประเทศไทยกับสังคมของต่างประเทศนั้นต่างกันอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นทางค่านิยมธรรมเนียมประเพณี สังคม เศรษฐกิจหรือแม้แต่ทางด้านการเมืองการปกครองของบางประเทศ โดยเฉพาะประเทศทางแถบยุโรปก็ไม่เหมือนกับไทย และก็ต้องยอมรับว่า ประเทศทางตะวันตกมีความเจริญรุ่งเรือง และมีอำนาจเหนือประเทศไทยทุกประการ และเพื่อที่จะป้องกันมิให้เกิดปัญหาและข้อขัดแย้งที่รุนแรงจนเกินไปทั้งสองฝ่ายจึงต้องมีการปรานีปรานอม ปรับแนวความคิดและแนวปฏิบัติให้สอดคล้องกัน โดยทั่วไปฝ่ายที่อ่อนแอกว่า หรือ

¹ ไร่นาน อรุณรังษี การปรับปรุงการเศรษฐกิจในรัชกาลที่ 5 หน้า 46

² นคร พันธุ์รงค์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า

เจริญน้อยกว่ามักจะเป็นฝ่ายยอมรับเอาแนวคิดและแนวปฏิบัติของฝ่ายที่มีอำนาจมากกว่าหรือเจริญกว่า มาใช้¹ ฉะนั้นเมื่อประเทศไทยติดต่อกับประเทศทางตะวันตก จึงเป็นฝ่ายที่จะรับเอาแนวคิดและแนวปฏิบัติของประเทศตะวันตกมาปรับปรุงใช้ ประเทศทางตะวันตกนั้นยอมรับคุณค่าของความเป็นมนุษย์มากกว่าของเรา ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับข้าราชการก็มีไปปฏิบัติต่อกันในฐานะว่าเป็นนายกับข้า² ซึ่งติดกับประเทศไทยในขณะนั้น การยอมรับคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ที่เห็นได้ชัดคือ กรณีที่มีการเลิกทาสในสหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ. 2403 ย่อมเป็นการยืนยันถึงการยอมรับนับถือในความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ได้อย่างดี และการเอาคนลงเป็นทาสซึ่งเคยมีอยู่ในประเทศตะวันตกก็ไต่ลดเป็นส่วนมาก แม้แต่คนในบังคับของชาวยุโรปก็ไม่อาจถูกบังคับหรือซื้อขายเอาลงเป็นทาสได้ แม้แต่คนไทยหรือคนเอเชีย ถ้าได้ตกอยู่ในบังคับของชาวยุโรป ก็ยังได้มีการยอมรับในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่สูงขึ้น³ อีกทั้งก่อนรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใค้มีบทความเรื่อง "เมืองไทยจึงตื่นเกิด" ในหนังสือไซเอมรีโพซิทอ รี ปีพ.ศ. 2373 เร่งเร้าให้พวกหัวหน้าในเมืองไทยให้ปรับปรุงประเทศว่า "คนไทยจะต้องตื่นตัวจะต้องศึกษาเล่าเรียนจะต้องตื่นขึ้นมาให้ทันความเจริญสมัยใหม่ มิฉะนั้นนานแห่งความเจริญจะบดขยี้คนไทย และทิ้งคนไทยไว้เบื้องหลัง สำหรับเป็นตัวอย่างให้คนเขยหยัน ในความเผิกเฉยไม่เอาไหนเสียเลยเมื่อโอกาสมาถึง"⁴ นอกจากนี้พวกฝรั่งก็ยังได้เขียนแนะนำรัฐบาลไทยลงในหนังสือพิมพ์ ไซเอมรีโพซิทอ รีหลายข้อ รวมทั้งการเลิกทาสด้วย⁵ และใน Dictionary of American Biographies ได้ระบุงานของสโตรเบล (Strobel) ไว้คว่า ท่านได้ช่วยเหลือและแนะนำให้รัฐบาลให้เลิกบ่อนเบี้ยโรงหวยอย่างเด็ดขาด เพราะประชาชนมีวมกุ่มในการพนันและเลิกการทำมาหากินอย่างสุจริต อนึ่ง สโตรเบล ยังได้ช่วยให้การปรับปรุงกิจการไปรษณีย์ โทรเลข ขยายทางรถไฟให้มากขึ้น ช่วยแก้ไขกฎหมายอาญาให้เป็นรูปประมวลกฎหมายอาญา ปรับปรุงศาลสถิตยุติธรรม และให้

1 มาลี โทสกุล การสังฆบทเรียนโปรแกรมเรื่องการเลิกทาสในรัชการที่ห้า หน้า 95

2 วิชัย เสวะมาตย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หน้า 26

3 ล.ค. หน้า 27

4 ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 คำนึงคม หน้า 316

5 ก หน้า 315

และให้รัฐบาลออกกฎหมายยกเลิกทาสจากการเป็นหนี้¹ บทความและข้อแนะนำที่สะกิดใจนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คงจะได้อ่านหลายๆเรื่อง เพราะพระองค์ทรงรู้จักภาษาอังกฤษดี และพระองค์คงจะเห็นค้ำววย² เพราะในระยะต่อมา พระองค์ทรงเปลี่ยนแปลงกิจการภายในประเทศในหลายประการ เช่นการปฏิรูปการปกครอง เปลี่ยนแปลงรูปแบบทางเศรษฐกิจ และอื่นๆให้คล้ายคลึงกับประเทศตะวันตก แต่การมีทาสนั้นเป็นอุปสรรคประการสำคัญในการที่จะเปลี่ยนแปลงกิจการดังกล่าวเพราะระบบทาสนั้นชาวตะวันตกมองว่า เป็นสัญลักษณ์ของความป่าเถื่อนโหดร้ายไม่เป็นธรรม ไม่ใช่วิถีที่ประเทศเจริญแล้วควรมี การที่สังคมไทยยอมรับระบบนี้อยู่จึงถูกมองว่าเป็นสังคมป่าเถื่อนล้าหลัง ซึ่งชาวตะวันตกโจมตี และหัวั่นเกรงกับการที่จะต้องเข้าสู่ธรรมเนียมเหล่านั้นค้ำววย³ ฉะนั้นการกระทบกระทั่งภายในสังคมเหล่านี้ จึงมีส่วนในการกักกันให้พระองค์เกิดความคิดในการเลิกทาส เพื่อนำประเทศให้พ้นจากการป่าเถื่อน และเป็นที่ยอมรับของอารยประเทศทั้งหลาย อีกทั้งเพื่อให้เหมาะสมในการปฏิรูปสังคมไทยใหม่ให้สอดคล้องกับการปฏิรูป เศรษฐกิจและการปกครองอีกด้วย

1.2 คำนการ เมือง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้นความล้าหลังทางค่านการเมืองการปกครองยังมีอยู่มาก ค้ำววยเหตุนี้ทำให้พระองค์ทรงมีประสงค์ที่จะเสด็จประพาสต่างประเทศ เพื่อที่จะปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย ให้ทัดเทียมกับประเทศตะวันตก ทั้งนี้เพราะ ธรรมเนียมการปกครองของประเทศตะวันตกกับของไทยไม่เหมือนกัน⁴ ซึ่งพระบรมราโชบายในการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสิ่งที่ชาวต่างประเทศพากันยกย่องมาก ถึงกับกล่าวคำปราศรัยต้อนรับว่า"ทรงมีพระราชอุทิศสาหัสเสด็จไปทอดพระเนตรเมืองต่างประเทศก็สมควรเป็นเยี่ยมอย่างแก่พระเจ้าแผ่นดินประเทศอื่น"⁵ความมุ่งหมายในการเสด็จประพาสต่างประเทศ ได้แก่การกระชับสัมพันธ์ไมตรีกับนานาประเทศ เผยแพร่ความเป็นเอกราชของไทยและเป็นการทอดพระเนตรตรวจตราเลือกสรร แบบแผนการปก

¹ ชจร สุขพานิช ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยของกอก หน้า 360

² ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ค่านสังคม หน้า 316

³ พงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน การศึกษาเรื่องทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 100

⁴ วิจัย เสวระมาศย์ การเลิกทาสในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

⁵ ประไพ รักษา ผลของการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีผลต่อการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย(พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2453) หน้า 139

ปกครองที่ตีมาจัดขึ้นในประเทศไทย¹ ประกอบด้วยปัญหาทางด้านการเมืองภายนอกประเทศที่ชาติมหาอำนาจกำลังคุกคามประเทศใกล้เคียงเป็นเมืองขึ้น ทำให้ไทยเกิดความหวาดกลัวว่า อังกฤษและฝรั่งเศส จะทำการยึดเมืองไทยเป็นเมืองขึ้น เนื่องจากประเทศไทยมีความล้าหลังกว่าประเทศมหาอำนาจในยุคนั้น ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งความอ่อนแอ พระองค์ทรงเกรงว่า ความล้าหลังของไทยในด้านการปกครอง จะทำให้เกิดความขัดแย้งกับอังกฤษและฝรั่งเศสขึ้น ซึ่งเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นถ้าหากว่าทางฝ่ายไทยไม่สามารถควบคุม และแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไปได้ เหตุการณ์นั้นอาจจะขยายตัวเป็นเหตุการณ์ใหญ่โตถึงการเสียบ้านเมืองได้² ฉะนั้นฝ่ายรัฐบาลจึงต้องมีการเคลื่อนไหว โดยการปรับปรุงลักษณะการปกครองให้เป็นไปในแนวทางประชาธิปไตยและเปลี่ยนแปลงโลกหน้าสังคมโดยเฉพาะในพื้นฐานความเป็นอยู่ของราษฎรในประเทศใหม่มีลักษณะใกล้เคียงกับประเทศที่เจริญแล้วเหล่านี้ คือให้เสรีภาพกับประชาชนมากขึ้นเพื่อให้ประเทศตะวันตกมีข้ออ้างว่าประเทศไทยล้าหลังจนทางตะวันตกต้องเข้ามาปกครองเสียเอง³ การปรับปรุงการปกครองประเทศจึงมีความสำคัญต่อประเทศในขณะนั้นมาก ฉะนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้เสด็จประพาสยังต่างประเทศเพื่อการดังกล่าว พระองค์เสด็จต่างประเทศถึง 6 ครั้ง⁴ การเสด็จประพาสต่างประเทศทำให้พระองค์ทรงเห็นประจักษ์ถึงความก้าวหน้า และ"...ทรงได้เห็นการที่หลายอย่างที่จะเป็นคุณประโยชน์แก่แผ่นดิน เป็นต้นว่า ก่อขึ้นแก่งกัน ถ้าเมืองใดประเทศใด ยิ่งถือตามที่เป็นการก่อกำกันนั้นอยู่แล้ว ก็เห็นว่าประเทศนั้นยังไม่มี ความเจริญเป็นแน่ จึงได้ทรงลบกษัตริย์ราชอิสริยยศหลายอย่าง โปรดให้ขุนนางยื่นเฝ้า และนั่งเก้าอี้เสมอกันก็มีได้ทรงถือพระองค์..."⁵

จะเห็นได้ว่าในเรื่องของการก่อกำกันที่พระองค์ทรงทราบจากการเสด็จประพาสต่างประเทศนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้พระองค์ทรงคิด เลิกทาสยั้งขึ้น และพระองค์เองก็ได้ทรงกระทำเป็นเยี่ยงอย่าง

¹ ประไพ รัชญา ผลของการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีผลต่อการปรับปรุงประเทศไทยให้ทันสมัย(พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2453) หน้า 139

² กุ หน้า 61

³ วิไลเลขา ดาวรรณสาร พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 418

⁴ ล.ก. หน้า 91-211

⁵ ล.ก. หน้า 1-2

ในการปลดประเพณี แห่งการกคชออกไปด้วย ซึ่งประเพณีของไทยมักจะเป็นการปกครองแบบนายกับบ่าว เจ้ากับข้า ความสำคัญระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง จึงเป็นลักษณะที่มีความเหลื่อมล้ำค่าสูง อยู่เป็นอันมาก ผิดกับทางตะวันตกที่ดำเนินการปกครองตามแบบประชาธิปไตยเป็นส่วนมาก ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐบาลเป็นไปในลักษณะเสมอภาค แต่การที่ไทยจะรับเอาความคิดทางการปกครองแบบทางตะวันตกมาใช้นั้น ย่อมสำเร็จลงได้ยากถ้าหากไม่ปรับปรุงโครงสร้างของสังคม¹ เพราะฉะนั้นการปรับปรุงสภาพพลเมืองส่วนใหญ่จึงเป็นปัญหาที่รีบด่วนและมาก่อนการปฏิรูปการปกครอง นั่นคือ การยกเลิกการกคชและลดความเหลื่อมล้ำค่าสูงที่เป็นช่องว่างอยู่ในขณะนั้นออกเสีย ซึ่งหมายถึงการยกเลิกการกคชซึ่งมีเหตุนั้นเอง เพราะทาสเป็นส่วนประกอบของโครงสร้างของสังคมที่มีจำนวนมิใช่น้อยในขณะนั้น

1.3 ค่านเศรษฐกิจ การที่ประเทศไทยติดต่อกับประเทศทางตะวันตกและประเทศทางตะวันออกเหล่านี้ก็ได้นำเอาความเจริญใหม่ๆมาเผยแพร่ให้กับประเทศของเรา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศมากมายไม่ว่าจะเป็นค่านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง อีกทั้งทางค่านเศรษฐกิจที่เป็นสาเหตุผลักดันให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลิกทาสสำหรับเหตุผลทางค่านเศรษฐกิจนั้น ชาวตะวันตกได้นำเอาระบบการจ้างแรงงานมาใช้ในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะระบบเศรษฐกิจของทางตะวันตกนั้นได้ผ่านยุคกสิกรรมแล้ว² และเปลี่ยนเป็นระบบเศรษฐกิจยุคใหม่ที่ไม่ว่าจำเป็นต้องอาศัยแรงงานจากทาสอีกต่อไป และการเอาคนลงเป็นทาสซึ่งเคยมีอยู่ในประเทศตะวันตกก็ได้ออกไปนานแล้ว ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ซึ่งเป็นแบบอุตสาหกรรม จำเป็นต้องใช้แรงงานที่มีฝีมือแต่ทว่าแรงงานทาสในเมืองไทยนั้น ส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่ไร้ฝีมือ ถึงหากจะเป็นแรงงานที่มีฝีมือก็คงจะไม่เป็นที่นิยมของชาวต่างประเทศ เพราะดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าชาวตะวันตกถูกกฎหมายมีระบบทาสซึ่งหากบุคคลใดตกอยู่ในบังคับของพวกเขาก็จะได้รับการยอมรับในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่สูงขึ้น ฉะนั้นเมื่อชาวตะวันตกเข้ามาทำการค้าขายในไทย การจ้างแรงงานจึงเป็นที่นิยมมากกว่าการใช้แรงงานจากทาส ฉะนั้นระบบทาสจึงไม่เหมาะสมกับระบบเศรษฐกิจใหม่ พระองค์จึงทรงดำเนินการแก้ไขปัญหานี้ให้หมดสิ้นไป

¹ วิชัย เสวระมาศย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 29

² ก หน้า 30

การเผยแพร่ความคิดของชาวตะวันตกที่คัดค้านเกี่ยวกับการมีระบบทาสในประเทศไทย ทั้งสามท่านที่กล่าวมาแล้วนี้ การตั้งโรงพิมพ์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ความคิดใหม่ๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ความคิดแบบตะวันตก แพร่ไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง¹ ซึ่งกิจการการพิมพ์อักษรไทยพัฒนามาถึงแก่รัชกาลที่ 3 ซึ่งเจ้าฟ้ามงกุฎสั่งแทนพิมพ์มาจากประเทศอังกฤษ แล้วตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่วัดบวรนิเวศ นับว่าเป็นโรงพิมพ์โรงแรกที่คนไทยเป็นเจ้าของ² และสมัยต่อมา จึงถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศทางตะวันตกก็มักมีหนังสือพิมพ์กระตุ้นให้เมืองไทยเกิดการตื่นตัวอยู่เสมอโดยให้ไทยยกเลิกขนบธรรมเนียมที่ล้าหลัง เช่นประเพณีการมีทาสนี้ให้หมดไปจากสังคมไทย

สำหรับมูลเหตุภายนอกทั้งหมดที่รุ่งโรจน์รัชกาลที่ 5 ทรงเลิกทาส วิไลเลขา บวรณศิริ ได้สรุปไว้ดังนี้ คือ³

1. ไทยรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้น ชาวตะวันตกยอมรับสิทธิของประชาชนมากกว่าเราและประเทศยุโรปก็เลิกทาสกันไปแล้วเป็นใหญ่ รวมทั้งการเลิกทาสของอเมริกาเป็นผลสำเร็จ ทำให้พระองค์ริเริ่มนำมาใช้กับประเทศเราบ้าง
2. การติดต่อกับต่างประเทศ ซึ่งมีคนต่างชาติมาอยู่ในไทยมากขึ้น และพวกนี้ไม่ยอมให้คนในบังคับของตนถูกซื้อขายเป็นทาส
3. การเสด็จต่างประเทศของพระองค์ได้เห็นความเจริญของบ้านเมืองต่างๆ ตลอดจนหลักการปกครองตะวันตก ความไม่เหลื่อมล้ำเท่าสูงกันระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง โดยที่ประชาชนมีสิทธิ และเสรีภาพที่รัฐบาลไทยได้รับรอง ทำให้ประเทศต่างๆ เหล่านั้น เจริญขึ้นมาได้
4. ชาวต่างชาติถูกไทยว่า เป็นเมืองป่าเถื่อนในการมีทาส และให้ทาสอย่างทารุณหาคำนโยบายต่างประเทศ พระองค์ต้องการให้ต่างประเทศติดต่อกับเราในฐานะประเทศเสมอภาคกัน การที่จะให้เขายอมรับเราได้นั้น เราก็ต้องปฏิรูปตนเองให้เหมือนเขา

¹ มรว. อิศน ระพีพัฒน์ สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416 แปลโดย ปรายทอง สิริสุข หน้า 254

² ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 คำนสังคม หน้า 245

³ วิไลเลขา บวรณศิริ คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์ไทย หน้า 300-302

5. การมีทาสชักต่อระบบเศรษฐกิจใหม่ มีใช้คนงานด้วยการตอบแทนเป็นค่าจ้างแรงงานทำให้กระแสเงินในประเทศหมุนเวียนมากขึ้น ผลผลิตของประเทศเพิ่มขึ้น และรายได้ของรัฐบาลที่จะใช้ทะนุบำรุงประเทศก็ย่อมดีขึ้น การมีทาสทำให้เศรษฐกิจของประเทศไม่ก้าวหน้า การค้าการเงินไม่หมุนเวียน เพราะทาสเปรียบเสมือนคนงานที่ไร้ฝีมือไม่ใคร่จะเรียนวิชาอะไร

2. มูลเหตุภายใน

นอกจากมูลเหตุจากภายนอกจะมีอิทธิพลและเป็นสิ่งผลักดันทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลิกทาสแล้ว มูลเหตุภายในก็เป็นสิ่งจำเป็นและเป็นแรงผลักดันให้พระองค์ทรงเลิกทาสเช่นกัน ซึ่งสามารถแยกมูลเหตุจากภายในได้ดังนี้

2.1 กานสังคม ในขณะที่ชาวต่างประเทศเข้ามาติดต่อลงทุนค้าขายในประเทศมากขึ้น

ปรากฏว่า ระบบทาสในสังคมไทยก็ยังคงมีอยู่ ลักษณะการกตข่มเหงทาสก็ยังคงปรากฏอยู่เช่นเดิม ทำให้ทาสหลบหนีมามากขึ้น¹ อาจจะเป็นเพราะเกิดจากการปกครองอันไร้ความกรุณาของผู้เป็นนาย เกิดความกดดันในค่านิยมจรรยาไม้มั่วๆ ก็พยายามค้นหาความเป็นอิสระ หรือพวกทาสอาจจะได้รับการเลี้ยงดูอย่างออกออยาก เนื่องจากลูกทาสที่เกิดมาทำให้จำนวนทาสเพิ่มขึ้นจนนายไม่อาจจะเลี้ยงดูได้ได้อย่างเต็มที่ เกิดความคับแค้นจึงหาทางหนี² แต่สิ่งแปลกใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยที่เกิดจากระบบทาสคือ การนำทาสไปเป็นโสเภณี³ ซึ่งหลุดจากที่ไทยได้ทำสัญญา กับประเทศต่างๆ แล้ว กรุงเทพฯจึงเป็นทั้งเมืองหลวงและเมืองท่ารับส่งสินค้าที่สุกในประเท พร้อมกันนั้นกรุงเทพฯได้กลายเป็นศูนย์กลางกิจการสุโสเภณีด้วยในระยะแรกๆ เข้าใจว่าชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการเองทั้งหมด ระยะหลังก็มีคนไทยดำเนินกิจการนี้ด้วย หญิงที่มาเป็นโสเภณีก็มีทั้งชาวไทยและชาวจีน และส่วนใหญ่ ช้อหาได้ถอนไปจากทาสนั่นเอง ซึ่งปรากฏให้เห็นหลายลักษณะ คือ⁴

¹ วิชัย เสวะมาศย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 31

² สมพงษ์ เกรียงไกร บันทึกเรื่องเมืองสยาม หน้า 311

³ พงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน การศึกษาเรื่องทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 86

⁴ กง หน้า 87-88

1. การนำทาสไปเป็นโสเภณี โดยการได้ทาสที่ถูกนายเงินลงล่ำมโซ่ตรวนอยู่ ความทุกข์ยากจากการถูกจำขังนี้ ทำให้พวกนี้ แก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้วยการยอมไปเป็นโสเภณี เมื่อนายหน้ามาติดต่อกับเจ้าของโรงโสเภณี จะนำเงินมาไต่ทาสไปจากนายเงินเดิม แล้วทำสารกรมธรรม์ขายตัวเป็นทาสอยู่กับนายเงินใหม่ ซึ่งเป็นเจ้าของโรงโสเภณีนั้น

2. การกักขังบังคับทาสของตนออกไปเที่ยวขายตัวตามแหล่งต่างๆโดยนายเงินนั้นก็รายได้จากการขายตัวของทาสไว้ทั้งหมด ทั้งนี้นายเงินมิได้เป็นเจ้าของโรงหญิงโสเภณี

3. การซื้อบุคคลมาเป็นทาสหรือไต่ทาสแล้วนำมาใช้งานเป็นโสเภณี นายเงินและโรงโสเภณีมักจะเป็นคนเดียวกัน และโสเภณีมักจะมีเริ่มจากการเป็นทาส ในกรณีนี้ นายเงินหรือโรงโสเภณี จะซื้อบุคคลหรือไต่ทาสทำสัญญาเอกสารซื้อขายว่าเป็นทาส หรือ เป็นลูกจ้างรับใช้งาน โดยรับเงินล่วงหน้า แล้วจึงนำตัวมาทำสัญญาเป็นหญิงโสเภณี หรือ บังคับให้เป็นทาสอยู่ต่อไป และนายเงินใช้แรงงานเช่นเดียวกับทาสทั่วไปในเวลากลางวันและให้เป็นโสเภณีในเวลากลางคืน

การกักขังทาสในลักษณะใหม่นี้จึงจัดว่าอยู่ในระดับทาส เนื่องจากรายได้ที่เป็นตัวเงินที่นายเงินได้รับจากการบังคับให้ทาสขายตัวมีมาก และเมื่อถึงเวลาหมดค่าตัวนายเงินก็มักจะไม่ยอมปล่อยปล่อย จนในที่สุดบรรดาหญิงโสเภณีที่ทนการทำงานไม่ไหวก็จะฆ่าตัวตาย² จะเห็นได้ว่าการบังคับทาสให้เป็นโสเภณีโดยมิได้สมัครใจยังผลให้ทาสต้องถึงกับฆ่าตัวตายนั่น เป็นสิ่งที่รัฐบาลไทยจะเพิกเฉยไม่ได้ซึ่งต่อมาภายหลังรัฐบาลจึงได้ทำการควบคุมเรื่องนี้ โดยให้หญิงโสเภณีเหล่านี้ทำงานสมัครใจโดยตรง

นอกจากมีการกักขังทาสแล้ว ก็ยังปรากฏว่ามีการขัดแย้งกันระหว่างนายกับทาสมากขึ้นบางทีก็หาเหตุทะเลาะวิวาทกันต่อสู้นายเงินต่างๆ เนื่องจากความกดดันที่ทาสได้รับมีมากขึ้นจึงเกิดความวุ่นวายต่างๆ² อนึ่งประเพณีการมีทาสนั้นมาในระยะหลังๆ ได้มีผู้เห็นว่า เป็นสภาวะที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคม และเป็นการเหยียดหยามความเป็นมนุษย์ของผู้ที่เป็นทาสอย่างยิ่ง โดยเฉพาะทาสในเรือนเบี้ย แม้แต่พระยาทสมเด็จพระเจ้าจุลจอมเกล้าถึงกับมีพระราชปรารภว่า

¹ พงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน การศึกษาเรื่องทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 90

² วิไลเลขา ถาวรยุทธ พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 303

"...ข้าพเจ้าเห็นว่า ลูกทาสซึ่งเกิดขึ้นในเรือนเมื่อนั้น ทั้งแต่ออกจากห้อง ก็ ลืมค่าก็มีว่าเป็นทาส มีค่าตัวไปจนถึงอายุ 100 ปี ก็ไม่หมด คังนี้ดูเป็นทาสที่มีความกรุณาต่อทาส ไม่ ค้ายตัวเด็กที่เกิดมาไม่ได้รู้ไม่ได้เห็นสิ่งไรเลย บิดามารดาไปทำชั่ว ไปขายตัวท่าน แล้วยัง พานบุตรไปให้เป็นทาสจนสิ้นชีวิตอีกเล่า เพราะรับโทษทุกข์ของบิดามารดาเท่านั้นเอง หากควรที่จะ เอาเป็นทาสจนตลอดชีวิตไม่..."¹

พระราชปราชญ์ของพระองค์นี้ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเห็นความไม่ยุติธรรม ในระบบทาส กังนายแล้ว เพราะประเพณีแต่เดิม ทาสในเรือนเบี้ยก็เป็นกรรมสิทธิ์ของนายต่อไป เรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุดโอกาสที่ระพันจากความเป็นทาสนั้นเลย เพราะค่าตัวที่ได้กำหนดไว้ไปจนถึง 100 ปีนั้น แสดงให้เห็นว่านายทาสนั้นได้รับประโยชน์จากแรงงานทาสประเภทนี้ไปจนตลอดชีวิตที่เกี่ยว จึงสมควรแล้วที่พระองค์จะทรงเลิกทาสเพื่อจึกความยุติธรรมที่ทาสได้รับ

2.2 ก้านการ เมือง ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยเราที่ระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ครั้นถึงสมัยของพระองค์ แม้ การปกครองจะยังเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช แต่ก็ยังเป็นแบบมิกากับบุคร² ฉะนั้นลักษณะการปกครองแบบมิกากับบุครนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรก็คืความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการกับราษฎรก็คื หรือระหว่างราษฎรต่อราษฎรก็คื ย่อมมีลักษณะพึ่งพาอาศัยกันฉันทัพ้องมากกว่าการกดขี่ข่มเหงแบบนายและทาส พระองค์ทรงให้ความเป็นธรรมแก่ชนทุกหมู่เหล่าโดยเท่าเทียมกัน คังพระราชดำรัสตอบคำถวายพระบรมรูปทรงม้าเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2451 ว่า

"...ทั้งใ้มีความตั้งใจ จะจัดการปกครองให้ประกอบด้วยหลักฐานมั่นคง คำ ริงอิสระภาพของแผ่นดินไ้ยิ่งขึ้น ทั้งจะบำรุงอาณาประชาราษฎร์ให้อาณา ประชาชนเชื่อมั่นในความ ปกครองว่าจะดำเนินไปใ้ในทางซึ่งจะใ้ เจริญสุขสมบัติ จะตัดการซึ่งไม่เป็นธรรมแลทางที่คืศร่อน ให้สิ้นไป..."³ จากพระราชดำรัสนี้ จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงคำนึงถึงความสุขของราษฎรของพระองค์แก่ทุกหมู่เหล่าโดยเท่าเทียมกัน แต่ทว่าในขณะนั้นยังคงมีการกดขี่ข่มเหงกันอยู่ โดยเฉพาะการ

¹ วิชัย เสงฆาคย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว หน้า 32

² ก. หน้า 34

³ กระทรวงศึกษาธิการ แนวพระราชดำริใ้การรัชกาล หน้า 122

การกดขี่ข่มเหงทาส ฉะนั้นเพื่อให้เป็นไปตามคำพระราชดำรัสที่ว่า " จดตัดการซึ่งไม่เป็นธรรมแล
ทางที่เคื้อกร้อนให้สิ้นไป " พระองค์จึงทรงดำเนินการเลิกทาสในระยะต่อมาจนสำเร็จ

นอกจากจะทรงขจัดความไม่เป็นธรรมของราษฎรออกไปแล้ว ยังมีเหตุผลหนึ่งที่ทำให้
พระองค์ทรงดำเนินการเลิกทาสก็คือ ความต้องการของพระองค์ในการที่จะลดบทบาทขุนนางตระ
กูลต่างๆ ที่ทำการส้องสุมผู้คนในช่วงนั้น ¹ กล่าวคือ พระองค์ทรงมีมาตรการที่จะดึงอำนาจทางการ
เมืองอันมีพื้นฐานอยู่ที่การควบคุมกำลัง จากขุนนางทางราชการ ซึ่งเป็นชนชั้นมูลนายที่มีบทบาทอย่าง
สำคัญในการควบคุมกำลังคนของประเทศอยู่นั้นเอง เพราะการควบคุมกำลังคนเป็นจำนวนมากออก
จะเป็นการทำทลายอำนาจทางการเมืองของพระองค์ ² พระองค์ทรงเกรงว่าอาจจะถูกล้มราชบัลลังก์ ³
ตระกูลขุนนางที่มีบทบาทอยู่ในขณะนั้น ได้แก่ตระกูลขุนนาง และการที่พระองค์ทรงวิตกไป เช่นนั้น
ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า เมื่อพระองค์เสวยราชย์สมบัติใหม่นั้น พระองค์ยังมีพระชนม์เพียง 16 พรรษา
ยังหาทรงบรรลุนิติภาวะไม่ จึงต้องลงมือเลือกตั้งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน* ในระหว่างที่มีผู้สำเร็จ
ราชการแผ่นดิน พระองค์มิได้ทรงบังคับบัญชาว่ากล่าวกิจการแผ่นดินโดยตรง เพียงแต่คอยทรงรับถวาย
รายงานจากผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน จนถึง พ.ศ. 2416 พระองค์ทรงบรรลุนิติภาวะ เข้าสู่
พระราชพิธีบรมราชาภิเษกเป็นกษัตริย์อย่างสมบูรณ์แบบตามโบราณราชประเพณี ⁴

ฉะนั้นจะเห็นว่าตระกูลขุนนางมีบทบาทและอิทธิพลมาตั้งแต่ต้นรัชกาลแล้ว เมื่อพระองค์
เป็นกษัตริย์อย่างสมบูรณ์ทรงได้พระชนกถึงบทบาทของขุนนางตระกูลนี้รวมทั้งขุนนางตระกูลต่างๆ
ในการที่มีผู้คนส้องสุมไว้นับปกร่องจนทำให้พระองค์ทรงหวั่นวิตกพระองค์จึงทรงต้องหามาตรการ
จำกัดขอบเขตทางการครอบครองผู้คนของตระกูลขุนนาง ซึ่งได้แก่กรรมสิทธิ์สมแลทาสไว้เป็นจำนวน
มา มาตรการนั้นได้แก่ การเรียกเก็บเงินค่าราชการจากมูลนายที่ควบคุม เลกสม เลกทาส ทำให้
มูลนายมี เลกสม เลกทาสอยู่มากในสังกัดเคื้อกร้อน ในการรับผิดชอบส่งเงินค่าราชการตัว เลกแก่รัฐ

* ที่ประชุมเลือกสมเด็จเจ้าพระยาศรีสุรยวงศ์ (ช่วง ขุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการ
แผ่นดิน

¹ กลุ่มศึกษาอิสระ ฉีกหน้าจากสังคมไทย หน้า 56

² พงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน การศึกษาเรื่องทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 48

³ กลุ่มศึกษาอิสระ ก.

⁴ ประจวบ ไชยประการ ปฏิวัติกษัตริย์สามสมัย หน้า 308-309

เป็นผลให้มุลนายจำนวนมาก พยายามลทการะของทนด้วยการถวาย เลทสม เลททาสของทนคั้นแก่
รัฐ¹ และท้ายที่สุดพระองค้ก็ทรงทำเนนการเลททาสโดยเค็ลซาค กล้วยเหตุผลประการต่างๆ รวม
ทัง เพื่อเนนการลคบทบาทของขุนนางข้าราชการและมุลนายค่างๆด้วย

เมื่อพระบาทสมเค็ลเจ้พระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงเริ่มให้อำนาจการบรหการราชการ
อย่างเค็ลมีที่แล้ว และในรัฐสมัยของพระองค้ที่มีผู้ไค้รับการศึษาจากประเทศตะวันตกมากยั้งขึ้นและ
ไค้น่าความรู้ที่ไค้ศึษามา ลอคจนเนนความคิดเฉยแพร่ไปยั้งคนอื่นๆ ซึ่เนนเรื่องของความไม่เหมาะ
สมบางอย่างที่มีอยู่ในประเทศ ทำให้มีการเค็ลลอนไหวของกลุ่มการเมืองเก็ลขึ้นซึ่แบ่งแยกออกเนน
3 กลุ่ม* ซึ่ทังสามกลุ่มนี้จะมีความคิดเห็นที่ซึ่ค้แย้งกัน สำหรับการมีระบบทาสในสังคัมไทยเนน
เทียเนนวรรณ ซึ่จึ้ว่าเป็นฝ่ายกลุ่มหัวก้าวหน้าหรือกลุ่มสยามหนุ่ม เนนบุคคลผู้หนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับการ
มีทาส และในอุคของการมีทาสนี้ เทียเนนวรรณไค้เป็นปากเนนเสี่ยแทนสามัญชน ความเชื่อกันในคุณ
ค่าแห่งความเป็นมนุษย์ทำให้เทียเนนวรรณกล้าใจที่ระบบทาสอย่างทรงไปตรงมาว่า " การเนนทาส
เนนเหตุให้อุคถูกคู้หมั้นเพื่อนมนุษย์ กระทำใจของนาาเงิน หรือผู้ไม่เนนหนึ่เนนทาส จนที่สุด กรม
ศึกลึ้จึ้ไค้ว่า ทาสมีศักดิ์นา 5 ไร่ เนนเหตุให้อเก็ลคครวังเก็ลจและคู้หมั้นแก่กันจนซาคความกะค้ญ
ท้อซาคิ เสี่ยที่เค็ลยว ซึ่เนนยากนักที่จะมีผู้เห็นว้า การเลทชามมนุษย์นั้นคึ่อย่างไร ... " 2

* กลุ่มสยามหนุ่ม (Young Siam) มีพระบาทสมเค็ลเจ้พระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว
ทรงเป็นผู้นำ สมาชิกกลุ่มนี้ประกอบด้วยพระเจ้านองยาเธอและขุนนางหนุ่มๆหลายคน รวมทั้งเจ้าพระ
ยาภากรวงษ์ ซึ่เป็นน้องชายของสมเค็ลเจ้เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ด้วยกลุ่มนี้ประกอบด้วย
คนหนุ่มรุ่นที่ 2 ที่ไค้รับอิทธิพลจากตะวันตก เป็นกลุ่มที่ค้องการปฏิรูปสังคัมให้ค้ค้เทียมอารยประเทศ

กลุ่มสยามเก่า (Old Siam) มีกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทรงเป็นผู้นำ สมาชิก
กลุ่มนี้ประกอบด้วยขุนนางระค้บค่างๆ ไม่สนับสนุนหรือเก็ลยวข้องกับฝ่ายไค้ ค้องการอยู่แต่ล้าพังเป็น
พวกหัวโบราณที่พยายามค้อตานอารยธรรมตะวันตก

กลุ่มอนุรักษ์นิยม (conservative Siam) มีสมเค็ลเจ้เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์
เป็นผู้นำสมาชิกกลุ่มนี้ ประกอบด้วยขุนนางผู้ใหญ่ที่ไม่ค้องการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรง หรือ รวดเร็ว
ค้องการรักษาสภาพเค็ลมของประเทไค้ไว้มากที่สุด จะเปลี่ยนแปลงก็เฉพาะซึ่ที่จำเป็นจรั้งเท่านั้น

1 พงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน การศึษาเรื่องทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 48

2 ชัยอนันต์ สมุทรวาณิช เทียเนนวรรณ ก.ศ.ร. กุหลาบ หน้า 59

จากความคิดของเทียนวรรณที่ต่อต้านการมีทาสเช่นนี้ ทำให้เห็นว่า การมีทาสเป็นเรื่องศักดิ์ศรีของชาติ และชักข้อเสรีภาพของมนุษย์ ดังนั้นเขาจึงเป็นผู้หนึ่งที่เสนอให้มีการเลิกทาส เพื่อที่ประชาชาติชาติ จะไ้ไม่เป็นที่ดูถูกดูหมิ่นจากประเทศที่เจริญแล้วทั้งหลายอีกต่อไป

2.3 ก้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากมูลเหตุภายนอกนั้น ทำให้เศรษฐกิจภายในประเทศเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือเปลี่ยนแปลงจากค่านิยมที่กรรมแต่เพียงอย่างเดียว เปลี่ยนมาเป็นค่านิยมอุตสาหกรรมบ้าง แต่เศรษฐกิจหลักของประกาศก็ยังเป็นแบบกสิกรรมเป็นส่วนใหญ่ เพียงแต่เปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อการค้า¹ ในลักษณะที่มีการแลกเปลี่ยนเปลี่ยนจากสินค้าเข้าและออกกับนานาประเทศอย่างกว้างขวาง² สินค้าที่มีการผลิตเพื่อการส่งออกได้แก่สินค้าผลิตผลทางการเกษตร เช่นข้าว หรือผลิตผลทางการอุตสาหกรรมที่ใช้วัตถุดิบทางการเกษตร เช่น อุตสาหกรรมน้ำตาล การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ประชาชนทั่วไป ได้เข้ามามีส่วนร่วม และได้รับผลประโยชน์ทางก้านเศรษฐกิจมากขึ้นและการเปลี่ยนแปลงลักษณะเศรษฐกิจ เช่นนี้ น่าจะทำให้การขายตนเอง บุตร ภรรยาเป็นทาสลดลง³ และคั้งที่ไ้กล่าวมาแล้วว่าภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ระบบทาสไม่มีความเหมาะสมกับระบบเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นใหม่ การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจทำให้ลักษณะสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก แหล่งที่มาของอำนาจและความมั่งคั่งที่สำคัญที่สุดไม่ใช่อยู่ที่กำลังแรงงานคนอีกต่อไป แต่อยู่ที่ทรัพย์สินอันได้แก่ เงินทุนและที่ดิน⁴ แรงงานที่ใช้แรงงานจากทาสจึงค่อยๆหมดความสำคัญลง ทั้งนี้เพราะทาสเป็นแรงงานที่ไม่มีฝีมือ และปรากฏว่าก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการเกณฑ์แรงงานเสียใหม่ ต่อในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า ระบบการเกณฑ์แรงงานไม่ยุติธรรมแก่ราษฎร จึงทรงให้มีการให้ค่าจ้างแรงงานแก่บุคคลที่มาทำงานหลวงในยามที่ทางราชการต้องการ พระองค์ก็ทรงห้ามไม่ให้เกณฑ์แรงงานจากประชาชนโดยไม่ให้ค่าจ้างตอบแทน⁵ พระองค์ทรงประกาศว่า เพื่อแรงงานมีค่าเป็นเงินก็ไม่ควร

1 พงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน การศึกษาเรื่องทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 102

2 วิไลเลขา ถาวรชนสาร พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 418

3 พงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน ล.ก. หน้า 103

4 วิไลเลขา ถาวรชนสาร ล.ก. หน้า 418

5 ไرنาน อรุณรังษี การปรับปรุงการเศรษฐกิจในรัชกาลที่ 5 หน้า 48

เกณฑ์คนงานโดยไม่ได้เงิน¹ และหลังจากนั้นรัฐบาลก็เริ่มจ่ายค่าจ้างแรงงาน โดยกำหนดอัตรา
 ค่าจ้างลงไปแน่นอน และปรากฏว่า งานรับจ้างส่วนมากจะตกอยู่ในมือของคนจีนเป็นส่วนใหญ่²
 ฉะนั้นความจำเป็นจากแรงงานทาสจึงเริ่มลดลง และเราต้องยอมรับว่า คนจีนนั้นทำงานขยันขันแข็ง
 เพียงไร ด้วยเหตุนี้ นายจ้างจึงหันไปจ้างคนจีนทำงาน เพราะแม้แต่หลังจากปี พ.ศ. 2443 แล้ว
 ก็ไม่เห็นว่าคุณไทยทำงานรับจ้างเพิ่มขึ้น³

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความ
 จำเป็นที่จะต้องเลิกทาสก็คือ ในเรื่องการค้าทาสกับชาวต่างประเทศ พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า การปลด
 ปล่อยทาสจะทำให้จำนวนชาวนาเพิ่มขึ้น และรัฐบาลก็จะเก็บภาษีได้มากขึ้นด้วย เป็นการเพิ่มรายได้
 รัฐบาล ทั้งทางตรงและทางอ้อม⁴ เพราะแรงงานที่เป็นอิสระของพวกทาสและไพร่เป็นจำนวนมาก
 ไม่แต่เพียงจะต้องเสียภาษีราชการให้กับรัฐบาล แต่ยังช่วยให้ส่วนเกินของผลภายในประเทศที่สำคัญ
 คือการปลูกข้าว ส่งออกนอกประเทศเพิ่มขึ้นหลังจากที่ระบบเศรษฐกิจของชาติได้เปลี่ยนแปลงไปจาก
 เศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองเป็นเศรษฐกิจการค้า⁵ ฉะนั้นการเลิกทาสเพื่อผลประโยชน์ของชาติจึง
 กล่าวจึงเป็นสิ่งที่ทำให้ประเทศได้พัฒนาการด้านเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้นเพราะถ้าทราบาคือคนส่วนใหญ่
 ยังเป็นทาสอยู่จะหวังให้เป็นกำลังทางเศรษฐกิจของประเทศไม่ได้⁶ จึงจะเห็นว่าถ้าหากนาย
 ไม้ทำงานก็นั่งนอนๆอยู่เฉยๆ ก็มักจะเล่นการพนัน⁷ ดังนั้นการที่พระองค์ทรงดำเนินการเลิกทาส
 จึงเป็นสิ่งที่ทรงควรกระทำในเวลานั้น

¹ เฟรค คับลิว วิกส์ การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่าและหนังสือสัญญาทาง
พระราชไมตรีกับบางประเทศ แปลโดย เอกวิทย์ ณ ถลางและอมร โสภณวิเศษรุ่งศ์ หน้า 96

² โรน่าน อรุณรังษี การปรับปรุงการเศรษฐกิจในรัชกาลที่ 5 หน้า 48

³ ก.

⁴ ชิดวิมาลคาศรีนา ฮอลดิงกา การจัดการชลประทานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 93

⁵ ก..

⁶ วิชัย เสวระมาศย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว หน้า 35

⁷ วิไลเลขา บุรณศิริ คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์ หน้า 303

2.4 ความมีอัจฉริยภาพของผู้บริหารประเทศ จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการศึกษามาอย่างดีตั้งแต่ทรงพระเยาว์ และทรงได้รับการถ่ายทอดความรู้ต่างๆ จากพระราชบิดา เช่นแนวการปกครองและนโยบายของชาติ เป็นต้น และในขณะที่ทรงผนวชเป็นสามเณรก็ทรงได้รับการศึกษาในแขนงต่างๆของวัฒนธรรมไทยในสมัยนั้น แล้วยังทรงมีความรู้เพิ่มเติมอีก คือทรงเรียนรู้ภาษาอังกฤษโดยมีภรรยาหม้ายชื่อนารีเป็นผู้สอน แล้วก็ทรงเรียนกับนางแอนนา เลียวโนเวนส์* และนางแอนนาก็มีส่วนช่วยกล่อมคนสามัญด้วยประการต่างๆ¹ ประกอบกับการที่พระองค์ได้เสด็จประพาสทั้งในและต่างประเทศทำให้พระองค์ได้รับประสบการณ์ทรงเห็นสิ่งใหม่ๆ จากประเทศที่เจริญแล้วทั้งหลาย สิ่งเหล่านี้ได้ประกอบกันเป็นเหตุผลผลักดันให้พระองค์ทรงปรับปรุงประเทศ พระองค์ทรงตั้งพระราชปณิธานในการอุทิศพระองค์เพื่อประโยชน์แห่งประเทศชาติ ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ประชาชนเมื่อเสด็จกลับจากยุโรป พ.ศ. 2440 ว่า "...เราตั้งใจมั่นว่าเราจะกระทำการจนเต็มกำลังอย่างที่สุดที่จะให้กรุงสยามเป็นประเทศอันหนึ่งซึ่งมีอิสรภาพและความเจริญ..."² และเมื่อทรงจะปรับปรุงประเทศทรงมีพระราชดำรัสว่า"...เราต้องไม่เป็นที่หลับคาถือเอาการซึ่งจะเป็นการค้ำคอชาติอื่น แต่จะไม่เป็นการก่อนเกินต้องการของประเทศสยามไป อีกฝ่ายหนึ่ง เราต้องไม่เป็นผู้หลงไหลหลับคาถือมันตามแบบอย่างหรือกฎหมายโบราณซึ่งอาจจะได้ไถ่ในกาลครั้งหนึ่ง แต่เป็นการลวงพ้นจากความดีซึ่งเรามีความต้องการ แลมีความคึกคักอยู่บัดนี้..."³

การที่พระองค์มีพระราชดำรัสอย่างนี้ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วนในการที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งภายในประเทศ และทุกอย่างที่ประกอบขึ้นเป็นพระองค์ล้วนแล้วแต่มีส่วนสำคัญยิ่งในการสร้างสรรค์ประเทศชาติให้เจริญทั้งสิ้น พระองค์ทรงได้รับการศึกษาที่ทรงมีประสบการณ์ตลอดจนความคึกคักความสามารถ ส่วนประกอบเหล่านี้เมื่อพระองค์ทรงกระทำการสิ่งใดเป็นไปอย่างราบรื่น

* นางแอนนาทูกสอนสมเด็จพระเจ้าจุฬาลงกรณ์ ในปี พ.ศ. 2409

¹ ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติไทยสมัย พ.ศ. 2352-พ.ศ. 2453 ก้านสังคม หน้า 264

² กระทรวงศึกษาธิการ แนวพระราชดำริแก่ราษฎร หน้า 122

³ ก. หน้า 126

อนึ่ง ในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ นั้นพระองค์ทรงเห็นว่า การเลิกทาส เป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงปริมูรungskานอื่นๆ ถ้าที่ทรงมีพระราชดำริที่จะให้มีการเลิกทาสเพื่อเห็นแก่ความเจริญของบ้านเมืองว่า

"...ข้าพเจ้า เห็นเห็นแล้วว่า ทรามโคที่ประเทศของเรา ยังมีรอยเบรอะเปื้อนแห่งระบบทาส เช่นนี้ อยู่แล้ว ทรามนั้นย่อมปราศจากความหวัง... แต่ทาสทั้งหลาย ทหารทั้งหลาย และเจ้าหน้ นายเงินทั้งหลาย ล้วนเป็นของข้าพเจ้า ทั้งนั้น ข้าพเจ้า จะต้องปลดปล่อยทาสให้ได้เป็นแน่แท้ ไม่ว่า เสนาบดีของข้าพเจ้า จะเห็นด้วยหรือไม่ ข้าพเจ้า ขออย่าอีกว่า ในนามของข้าพเจ้า จะไม่มีการตีตรา เอาคนลงเป็นทาสอีกต่อไป..."¹

จะเห็นได้ว่า ความตั้งใจ ความสามารถของผู้บริหารประเทศเป็นสาเหตุโดยตรงของการเปลี่ยนแปลง เพราะถ้าหากผู้บริหารประเทศไม่สามารถที่จะเห็นโทษคังกล่าว และรีบแก้ไขเปลี่ยนแปลงแล้ว ก็ย่อมจะเชื่อได้ว่า ความเจริญของประเทศอาจพัฒนาไปได้ช้า แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นกษัตริย์ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถ จึงสามารถนำประเทศให้พ้นจากความล้าหลังกว่าขั้นสู่ความเป็นประเทศอารยะได้เหมือนประเทศอื่น

มูลเหตุของการเลิกทาส อันเป็นมูลเหตุที่เกิดขึ้นจากภายในนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้อำนาจของพระองค์ทรงเลิกทาส อย่างไรก็ตามแม้เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ปัจจัยภายนอกอันเป็นแนวความคิดที่ว่า ระบบทาสสะท้อนความป่าเถื่อนทางสังคม ก็มีส่วนที่ทำให้พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะเลิกทาส แต่แท้จริงแล้ว ปัจจัยภายในมีความสำคัญมากกว่าต่อพระราชดำรินี้² กล่าวคือในรัชสมัยของพระองค์ระบบทาสได้กลายเป็นระบบที่หมกมุ่นและเป็นอุปสรรคในการพัฒนาประเทศ

¹ วิชัย เสวะมาศย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว หน้า 37-38

² พงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน การศึกษาเรื่องทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 1

วิวัฒนาการในการ เลิกทาส

ตามที่ไต่ถามมาแล้วว่าเหตุผลจากภายในและภายนอก ล้วนแต่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง ในการผลักดันให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการเลิกทาส แต่ทว่าเมื่อพระองค์จะทรงเลิกทาสขึ้นมาจริงๆ ก็ทรงพบว่า การเลิกทาสมิใช่จะดำเนินการได้โดยง่ายแต่จะต้องอาศัยหลักการและพิจารณาอย่างรอบคอบ ทั้งนี้เพื่อที่จะไม่เป็นการขัดผลประโยชน์แก่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดรวดเร็วเกินไป พระองค์จึงทรงวางหลักการและนโยบายต่างๆซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังนี้

นโยบายทั่วไปในการดำเนินงาน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบริหารราชการแผ่นดิน โดยสิทธิขาดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2416 เป็นต้นมา พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะฟื้นฟูรุ่งเรืองบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไปและให้ประชาราษฎร์ได้อยู่เป็นสุขทั่วหน้ากัน และจากการที่พระองค์จะทรงเลิกทาสนั้น ทรงได้มีนโยบายทั่วไปในการดำเนินงานครั้งนี้ คือ

1. นโยบายในการรักษามลประโยชน์ ดังที่ไต่ถามมาแล้วว่า ทาสนั้นมีความสำคัญเพียงใดต่อมูลนาย ถึงแม้ว่าทาสจะไต่ซึ่งว่าเป็นบุคคลที่มีฐานะต่ำที่สุดในสังคม แต่ทาสก็ให้ผลประโยชน์แก่ผู้เป็นนาย หรือ นายทาสเป็นอย่างมากซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงทราบดี ฉะนั้น การเลิกทาสจะต้องเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้เพราะ "...การที่จะเลิกถอนโดยเร็วนั้น...ก็เป็นทางที่ขาดทุนเสียทรัพย์สินของผู้ที่ช่วยทาสไว้แต่เดิมนั้น จึงทรงยอมผันแก่เรื่องทาสที่ไม่เป็นการขาดทุนสิ่งใด เพราะทรงหวังตั้งพระราชหฤทัยแต่ให้เป็นผลประโยชน์ไม่ทรงอยากให้เป็นโทษได้ ความเดือดร้อนว่าความทุกข์ต่างๆจึงได้ทรงไว้เป็นปานกลางก่อให้เกิดเป็นหนทางที่จะได้ใช้ลูกจ้างบ้างระคนปนกันราวเคยได้ไว้ เพราะไม่ทรงอยากให้ เจ้าของทรัพย์สินขาดทุนเดิม..."¹ การที่พระองค์ทรงยึดหลักผลประโยชน์ของมูลนายไว้นี้เป็นเพราะทรงเห็นใจมูลนายอยู่ มูลนายต้องเสียเงินซื้อทาส

---

¹ วิชัย เสวะมาทย์ การเลิกทาสในรัชกาลสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 42

และได้ท้าวทาสไว้ ย่อมต้องการใช้ทาสให้คุ้มกับค่าเงินที่เสียไปนั่นเอง หากพระองค์จะทรงเลิกทาสในทันทีที่ย่อมได้ แต่ถ้ามหากพระองค์ทรงคำนึงการ เช่นนี้ที่ย่อมเป็นที่ไม่พอใจแก่นายเงินหรือมูลนายทาสอย่างรุนแรง เพราะนายทาสขณะนั้นเป็นต้นว่าขุนนางตระกูลต่างๆ เป็นผู้ที่มิมีอิทธิพลทางบ้านแต่ธุรกิจและที่สำคัญก็คือมิมีอิทธิพลทางการเมืองที่มีผลต่อราชบัลลังก์ด้วย แต่พระองค์ก็หาใช้แต่จะคำนึงถึงผลประโยชน์ของนายทุนฝ่ายเดียวเท่านั้น พระองค์ยังทรงคำนึงถึงผลประโยชน์และความเดือดร้อนของทาสอีกด้วย ซึ่งทรงมีพระราชดำริว่า "...การสิ่งใดซึ่งเป็นการเจริญมีคุณแก่ราษฎร... การสิ่งใดซึ่งเป็นธรรมเนียมบ้านเมืองมาแต่โบราณ แต่ไม่สู้ยุติธรรมก็อยากจะเลิกถอนเสีย... ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า ลูกทาสซึ่งเกิดในเรือนเบี้ยยั้งแต่ออกจากท้องภอด้มคาคักนับว่าเชนทาสมีค่าตัวไปจนถึงอายุ 100 หนึ่งก็ยังไม่หมด กังนี้ดูเปนหามมีความกรุณาแก่ลูกทาสไม่ ค้วยตัวเคกที่เกกิดมาไม่ไค้รู้เหนสิ่งไรเลย... แต่ครั้งนี้จะให้เลิกถอนหลุกค่าค้วอสิยที่เคียว ถ้านายเงินไม่มีเมตตากรุณาแก่เคกก็จะไม่เอาเป็นชูระให้มารคาเลียงรักษา เพราะเคกเกกิดมาไม่เปนคุณประโยชน์แก่คน ก็จะไม่เอามารคาไปใช้การงานของค้วมิให้เลียงเคกๆนั้นก็จะเปนอันตรายตายไป เพราะนายเงินไม่มีเมตตากรุณา จึงคิดเหนว่าถ้าจะไม่ให้เป็นประโยชน์แก่นายเงินบ้าง นายเงินก็จะไม่มีเมตตากรุณาแก่เคกถ้าจะคักลงให้กอมีเวลาหลุกเปนไทยไค้ขวง, บางที่ก็จะรอดจากทาสไปไค้..."¹

จากพระราชดำรินี้ จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงคำนึงถึงทาสว่า จะได้รับความเดือดร้อนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ลูกทาสนั้นเป็นสิทธิ์ของนายทาสโดยตรง เมื่อลูกทาสเกิดในเรือนของคตก็จะรับเลี้ยงดูลูกทาสจนถึงอายุ 7 ปี และหลังจากนั้น บิดามารคาของลูกทาสก็ไม่ต้องจ่ายค่าเลี้ยงดูอีกต่อไป และให้ลูกทาสทำงานตอบแทนนายเงินเอง ไปตลอดชีวิต หรือจนหมคค่าค้วแต่เมื่อพิจารณาถึงตรงที่ว่า หากพระองค์ให้ยกเลิกค่าตัวทาสในทันที ผลก็ย่อมกระทบมาถึงลูกทาสในทันทีเช่นกัน เพราะนายเงินที่ไม่มีใจเมตตา อาจจะไม่แกล้งทาสโดยไม่ให้ออกาสเลี้ยงดููกแต่อย่างคี่² เพราะลูกทาสไม่ไค้เป็นประโยชน์แก่คตอีกค้วยทั้งยังต้องรับภาระเลี้ยงดูในคตนเค็กๆอีกค้วย

¹ " ว่าค้วยเรื่องทาสแลกระเชียรอายุ " ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 (เดือน 8 ร.ศ. 1236)

² พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เจ้าชีวิต หน้า 511

2. นโยบายในการดำเนินสายกลาง นโยบายนี้ก็คือ มีการผ่อนปรนตามควรแก่กรณี ไม่กระทำการเลิกทาสโดยรวบรัดแก่จะให้ค่อยเป็นค่อยไป พระองค์ทรงต้องการให้บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีโอกาสปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่พระองค์กำหนดขึ้น¹ ด้วยการลดค่าตัวของทาสลงไปเรื่อยๆ เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงมิให้ผู้ที่เป็นนายรู้สึกว่าการได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้มากเกินไป² ดังที่พระองค์มี "... พระราชประสงค์ทรงโปรดทั้งพระราชบัญญัติไว้เป็นปานกลาง จะได้เป็นทางที่จะไค้คิดแปลงผ่นผ่นหันการชั่วมาหากการดีตามการตามเวลาที่ละเล็กราวละเน้อยทุกๆ ครึ่งซุกๆคราวไปก็ฝ่ายใ้จนจำพวกที่มีสันดานเคยตัวในการชั่วใ้ทาสในการกคขึ้นั้น ก็จะไม่หนีหนีหวาดกลัวทาสจะสูญหมดไปโดยเร็ววันนั้น จึงเข้าใจให้ช้กเกิดว่า ลูกทาสลูกไทยซึ่งโปรดใ้ลูกลดกระเชียรอายุลงเสมอ 1 ปี 8 ปี เคิมค่าเพียง 8 ตำลึง อายุถึง 21 ปี หมกค่านั้นที่พันค่าตัวเป็นไทยแล้วช่วยไ้กันไม่ไ้กันก็ การนี้ก็จำเภาะแก่เคกที่เกกในปิมะโรง สัมฤทธิศกเป็นค่นไปเท่านั้น ก็ยังเคกที่เกกในปิเภาะนพศก , ปิซานอิฐศก ลอยขึ้นไ้ก็ยังมีอยู่เป็นอันมาก... ไม่ทรงอยากใ้เป็นโทษไ้ความเคือร่อนร่าความค่างๆจึงไ้ทรงไว้เป็นกลาง..."³

การที่พระองค์ทรงยึดนโยบายคุณประโยชน์ และนโยบายการดำเนินการสายกลางนี้เป็นวิธีการที่ดีเป็นอย่างมากในการเลิกทาส เป็นนโยบายเพื่อประสานประโยชน์ของแต่ละฝ่าย ค้วยเหตุนี้ใ้การดำเนินการเลิกทาสของพระองค์จึงเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปอย่างราบรื่น ซึ่งนับว่าเป็นพระปรีชาสามารถของพระองค์โดยแท้

หลักดำเนินการในการวางแผน

1. การระดมปรึกษาหารือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชอำนาจอย่างสมบูรณ์ในการบริหารแผ่นดินในปี พ.ศ. 2416 สิ่งหนึ่งที่พระองค์ทรงกระทำในขณะนั้น ก็คือ การรวมอำนาจกลับมาสู่พระมหากษัตริย์ ซึ่งพระองค์ทรงกระทำใน

¹ มาลี ไค้สุก การสร้างบทเรียนโปรแกรมเรื่อง "การเลิกทาสในสมัยรัชกาลที่ 5" หน้า 103-104

² คณะกรรมการจัดงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2475 หน้า 515

³ "ประกาศกระเชียรอายุลูกทาสลูกไทย" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 (เดือนสิบเอ็ก จ.ศ. 1236)

ขณะนั้น ก็คือ การรวมอำนาจกลับมาสู่พระมหากษัตริย์ ซึ่งพระองค์ทรงกระทำในหลายๆทางด้วยกัน คือ ทรงตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ขึ้นในปีพ.ศ. 2416 เสนาบดีทุกกระทรวงก็จะต้องส่งรายได้ที่ตนเก็บ อยู่ส่งคลังโดยตรง การปรับปรุงระบบบริหารการคลังนี้ เท่ากับเป็นการทำลายอำนาจและแหล่ง รายได้ของกลุ่มขุนนางเก่า โดยเฉพาะของสำเร็จ เจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์โดยตรง นอกจากนี้การประกาศตั้งและตราพระราชบัญญัติ 2 ฉบับ คือพระราชบัญญัติ เคา่นชิลออฟสแตท (ที่ปรึกษา ราชการแผ่นดิน) และพระราชบัญญัติปรีวีเคาน์ซิล (ที่ปรึกษาในพระองค์) เมื่อปีพ.ศ. 2417 ก็ เป็นความพยายามที่จะสร้างสถาบันการเมืองขึ้น เพื่อสนับสนุนการต่อสู้เพื่ออำนาจของพระบาทสม เด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว เช่นกัน ¹

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศตั้งเคาน์ซิล ขึ้นนี้ พระ องค์กรทรงมีพระราชดำริที่เห็นว่า "...ราชการผลประโยชน์บ้านเมืองสิ่งใดที่จะเกิดขึ้น แลการที่ยัง รกร้างมาแต่เดิมมากนั้น ถ้าจะทรงจัดการก็จะไม่ได้สำเร็จไปได้ ถ้ามีผู้ช่วยการคิดหลายปัญญา แล้วการซึ่งรกร้างมาแต่เดิมก็จะไ้ปลดเปลื้อง ไปได้ทีละน้อยๆ ความดีความเจริญก็คงจะบังเกิด แก่บ้านเมือง จึงได้ทรงจัดสันชาตูลละอองธุลีพระบาท ซึ่งมีสติปัญญาไปรคเกล้าตั้งไว้เป็นที่ปรึกษา แห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว... เมื่อทรงพระราชดำริการสิ่งใดซึ่งเป็นข้าราชการที่สำคัญ แลจะตั้ง เป็นกฎหมาย แลจะเป็น แบบฉบับธรรมเนียมในแผ่นดิน จะพระราชทานคำสั่งทรงพระราชดำริที่ นั้นให้ที่ปรึกษาหาทั้งปวงคำวิหัตริตรองดู การจะเป็นคุณฤาเป็นโทษ ก็ให้กราบทูลขึ้นฮามความที่เห็น ถ้าเห็นว่าสิ่งไรจะเป็นคุณฤาคิดการซึ่งจะเป็นคุณก็คิดว่าที่ทรงพระราชดำรินั้นก็ให้กราบทูลขึ้น... เมื่อทรงเห็นชอบจะไ้ทรงปรึกษาที่ปรึกษาทั้งปวง ... เมื่อเห็นว่าชอบดีพร้อมกันแล้ว คำนั้นก็จะเป็น ใช้ได้..." ²

อย่างไรก็ตามสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of state) ก็ได้ปฏิบัติงาน ที่สำคัญหลายอย่าง เช่น การประชุมปรึกษาเรื่องการเลิกทาส เป็นต้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะทรงเลิกทาส พระองค์จึงได้เรียกประชุมคณะข้า

¹ ชัยอนันต์ สมุททนวิช เอกสารการเมือง-การปกครอง พ.ศ. 2417-2471

² " พระราชบัญญัติว่าด้วยเคาน์ซิล " ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 (เดือนหก จ.ศ.

ราชการชั้นผู้ใหญ่ซึ่งมีตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน เมื่อ วันพุธที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2417
๗ พระที่นั่งสมมุติเทวราชอุบัติ เพื่อหาทางเลิกทาสอย่างจริงจังซึ่งมีผู้เข้าร่วม คือ ¹

1. พระยาราชสุภาวดี (เพ็ง เพ็ญกุล) ต่อมาเป็นพระยามหินทรศักดิ์ศรีขำรง
2. พระยาศรีพิพัฒน์ (แพร่ บุณนาค) ต่อมาเป็นพระยาศรีพิพัฒน์
3. พระยาราชกรานุกุล (บุณรอก กัลยานมิตร) ต่อมาเป็นเจ้าพระยารัตนบดินทร์
4. พระยาสาปนกิจโกศล (โหมค อมาตยกุล)
5. พระยาศาสกรวงศ์ (พร บุณนาค) ต่อมาเป็นเจ้าพระยาศาสกรวงศ์
6. พระยามหาอำมาตย์ (ชื่น กัลยานมิตร)
7. พระยาอภัยรณฤทธิ์
8. พระยาฤชัย (จำเริญ บุรณศิริ)
9. พระยาเจริญราชไมตรี
10. พระยาพิพิธโกศัย
11. พระยาราชโยธา (เนียน สิงหนเสนี)
12. พระยาลาโหมราชเสนา (กรับ บุณยรัตนพิทักษ์)

การประชุมครั้งนี้ถือได้ว่าเป็นการประชุมเพื่อการเลิกทาสเป็นครั้งแรก ² และจะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ไปรบกวนให้มีเจ้านายในพระราชวงศ์เข้าร่วมในคณะกรรมการชุดนั้นเลย กรรมการทุกคนจะเป็นขุนนางชั้นพระยาทั้งสิ้น ³ จึงพอจะนับได้ว่าสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินเป็นสภาที่ดำเนินการเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนพลเมืองโคกคี่ที่สุดเท่าที่จะหาได้ในเวลานั้น ⁴ และขณะนั้นพระองค์มีพระชนมายุยังไม่ถึง 21 พรรษา เสด็จออกประทับเป็นองค์ประธานของที่ประชุม และในพระราชปรารภอันยาวพอใช้ ทรงมีพระราชดำรัสว่า "ไม่ยากให้เป็นทาส คนก็ยังไม่อยากจะเป็นทาสอยู่ เพราะเหตุที่เป็นทาสไม่ต้องเสียค่าราชการมากนัก แล้ว

¹ เสลา เรชะรุจิ ปียมหาราชทูตลางกรณ หน้า 153-154

² วิชัย เสวะมาตย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 47

³ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เจ้าชีวิต หน้า 511

⁴ วิชัย เสวะมาตย์ ล.ก.

ไม่ต้องทำมาหากินสิ่งไร อาศัยกินข้าวของนายไปมีอหนึ่ๆ เมื่อมีการมาทำ ก็เพื่อให้มีการที่นอน อยู่เปล่าๆ ทรงอธิบายว่าการเลิกทาสนั้นจะทำให้สำเร็จได้ก็ไม่ได้ ถ้าเมื่อทาสเป็นไทแล้วไม่ได้ประโยชน์ของการเป็นไทย และเสรีภาพจะมีได้ก็แต่เมื่อมีงานให้ทุกคนทำ แล้วทรงพระราชปรารภ ต่อไปอีกว่า "การเลิกทาสนี้...คนเกี่ยวจะคิดไปให้แลเห็นตลอดนั้นไม่ได้ ถ้าท่านทั้งปวงเห็นสิ่งไร ซึ่งยังชักข้อง จะเป็นเหตุปัจจุบันหรือภายหน้า ก็ขอให้เรียบเรียงเนื้อความข้อนั้นมา จะได้ฤๅณา แก่ไขกันต่อไป..." เมื่อคณะกรรมการได้ประชุมปรึกษาหารือกันแล้ว ก็เป็นอันตกลง เห็นด้วยตาม พระราชดำริ ร่างกฎหมายซึ่งออกประกาศใช้ได้ เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2417 ¹

และหลังจากได้มีการประชุมเพื่อการเลิกทาสแล้ว สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินก็ได้ มีการประชุมเพื่อการเลิกทาสต่อมาอีกหลายครั้ง ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการประชุมลับทั้งนั้น ² แต่ถึง อย่างไรก็ตาม ผลงานของที่ปรึกษาราชการแผ่นดินที่ปรากฏออกมาในรูปของประเทศและพระราชบัญญัติ ของการเลิกทาส ก็ประสบความสำเร็จและใช้บังคับทำให้การเลิกทาสเป็นไปอย่างมีขั้นตอน

2. การพิจารณาประเภทของทาสที่ควร จะเลิกก่อนหลัง เรื่องนี้จะต้องมีการพิจารณา อย่างรอบคอบ และเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายทั่วไปในการเลิกทาส นั่นคือ นโยบายก้านคุณประโยชน์ และนโยบายในการค้าเนินการสายกลาง ทั้งนี้การพิจารณาประเภทของทาสที่ควร จะเลิกก่อนหลัง นี้ก็คำนึงถึงเหตุผลต่างประกอบกันด้วย และในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง ได้พิจารณาว่า " ลูกทาส " ควรจะเป็นทาสประเภทที่สมควร จะเลิกก่อน ทั้งนี้พระองค์ทรงมี พระราชดำริว่า "...ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าลูกทาสซึ่งเกิดในเรือน เบี้ยทั้งแต่ออกจากท้องกอดล้มตาก็ต้อง นับเป็นโหมมีค่าตัวไปจนถึงอายุ 100 ปีก็ยังไม่หมด ทั้งนี้ดูเป็นนามีความกรุณาแก่ลูกทาสไม่ ค้วย ตัวเคทที่เกิดมาไม่ได้รู้ไม่ได้เห็นสิ่งไรเลย บิดามารคาคำทำชั่วไปขายตัวท่านแล้ววยังภาบุตร ไปให้เป็น ทาสจนสิ้นชีวิตอีกเล่า เพราะรับโหมทุกข์ของบิดามารคานั่นเอง หากควรที่จะเอาเป็นทาสจน ตลอดชีวิตไม่...ลูกทาสนี้คิดเป็นกำไรเหล่านี้ไม่มีสารกรมธรรม์เสียเงินทองสิ่งไร ไปเลย...อย่า

¹ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เจ้าชีวิต หน้า 511-512

² วิชัย เสวระมาศย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว หน้า 47

อย่าให้ภรรยาถูกทาสไว้โซ่ต่อไป..."¹

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาให้ลูกทาส สมควรที่จะให้เลิกก่อนประเภทอื่นนั้น นับได้ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว เพราะลูกทาสได้รับความยุติธรรมตั้งแต่ยังไม่เกิดและเมื่อลูกทาสโตขึ้นยังถูกนายเงินใช้ให้ทำงานตลอดชีวิตเสียอีก ฉะนั้นเมื่อลูกทาสมีโอกาสหลุดพ้นความเป็นทาสไปในทันที เพียงแค่ลดค่าตัวของลูกทาสให้ลดลงและลดภิกษุอายุของลูกทาสให้ลดลงด้วย ซึ่งจะไถ่กล่าวถึงแผนการเลิกทาสต่อไป

แผนและการดำเนินการเลิกทาส

หลังจากที่ได้มีการประชุมปรึกษาหารือและพิจารณาประเภทของทาสที่ควร จะเลิกก่อนแล้ว ก็ได้มีการวางแผนการเลิกทาสตามขั้นตอนดังนี้คือ

ขั้นที่ 1 ประกาศว่าด้วยสารกรมธรรม์ หรือ ประกาศลูกทาส พ.ศ. 2417 มีสาระสำคัญคือ "...ให้ประกาศแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองพระบาท ฝ่ายทหารพลเรือน ข้าราชการใน กำนันอำเภอวังแขวง แลพระขรรษากรทุกจังหวัดในกรุงเทพฯหัวเมืองฝ่ายใต้อำเภอเหนือ บ้านคาผู้ที่ฆ่าทาส แลผู้ซึ่งเป็นทาสขายให้ผู้อื่น กวดยทรงพระราชดำริพร้อมด้วยท่ามเสนาบดี แลที่ประชุมราชการแผ่นดิน ว่าตั้งแต่ นี้สืบไป ให้เจ้าเบี่ยนายเงิน ผู้มีทาสตั้งแต่คนหนึ่ง สองคน เก้าคนสิบคน เก้าครัว สิบครัวให้ตรวจตราลูกทาสของตน ซึ่งเกิดในเรือนเบี่ยน ว่ามันเกิดใน ปีมะโรงสัมฤทธิศก ปีมะเส็งเอกศก เป็นต้นไปจะมีชายหญิงสักกี่คนแล้วพร้อมด้วยอำเภอกับตัวทาส สักหลัง สารกรมธรรม์ไว้เป็นแผนกว่าอายุผู้มีชื่อ เกิดใน ปีมะโรงสัมฤทธิศก เป็นต้นไป อายุได้เท่านั้น ปิจงให้มีไว้ผูกขาดนับสารกรมธรรม์ ถ้าลูกทาสเกิดในเรือนเบี่ยน ตั้งแต่ ปีมะโรงสัมฤทธิศกมา ไม่มีทาส มีแต่ลูกทาสซึ่งเกิดในปีเถาะนพศก ปีชานอัฐศก พันขึ้นไปก็ตองสักหลังสารกรมธรรม์ไว้ หนึ่งตั้งแต่ ปีมะโรงสัมฤทธิศกต่อไป ผู้มีสินทรัพย์รับช่วยไถ่ผู้คนฆ่าทาสชายหญิงมาเป็นพลส ก็ให้ตรวจตราอายุ อี้อะลูกทาสซึ่งช่วยไถ่มาได้มาใหม่ว่าจะมีลูกทาส เกิดใน ปีมะโรงสัมฤทธิศก เป็นต้นมาบ้างหรือไม่ ถ้ามีทาสมา บ้างแล้วไซ้ ก็ให้อำเภอกำนันพร้อมกันกับตัวทาส สักหลังสารกรมธรรม์ไว้เป็นแผนก... หนึ่ง เจ้า

¹ " ว่าด้วยเรือนทาสแลกระเชียรอาชู ", ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 (เดือนสิบเอ็ด จ.ศ. 1236)

เบี่ยนนายเงินซึ่งมีสารกรมธรรม์ประทับตราอำเภอยู่แล้วจะสัถหลังสารกรมธรรม์แบ่งลูกทาสครั้งนี้ ห้ามอย่าให้อำเภอเรียกเอาเงินค่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดกับเจ้าเบี่ยนนายเงินฤาตัวทาส ถ้าเจ้าเบี่ยนนายเงินเอาสารกรมธรรม์มาให้สัถหลังเมื่อใดอย่าให้อำเภอแก้งชักช้าทำให้เสียเวลาของอยู่ที่มาทำเป็นอันขาด

ประกาศมา ณ วันพฤหัสบดี เดือนสิบ แรมสิบสามค่ำ ปีจอ จศก 1236 ¹

จากประกาศลูกทาสฉบับนี้ก็พอจะสรุปได้ว่า ใ้บรรดาผู้มีทาสในครอบครองไม่ว่าจะเป็นจำนวนเท่าใดก็ตาม ให้ตรวจดูว่า มีลูกทาสที่เกิดในปีมะโรง พ.ศ. 2411 เป็นต้นไปกี่คน แล้วก็ให้ไปทำหลักฐานชื่อชายที่เรียกว่า สารกรมธรรม์ ค่อนหน้าอำเภอเท่านั้น การที่สถานที่ปริกษาขการแผ่นดิน ได้ออกประกาศลูกทาสครั้งนี้ขึ้น ก็เพื่อจะให้แผนงานสอดคล้องกับประกาศและพระราชบัญญัติต่างๆที่จะออกมาในระยะหลังอีกหลายฉบับ และให้ประชาชนได้ทราบทั่วกันว่าการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการเลิกทาสกำลังจะเริ่มกันขึ้นแล้วนั่นเอง

ชั้นที่ 2 ทรงออกพระราชบัญญัติฉบับนี้มีทั้งหมด 12 มาตรา เนื้อหาสาระของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ² จะขอยกตัวอย่างบางมาตรา เช่น

มาตรา 1 ถ้าลูกทาสชายหญิงเกิดเมื่อ จุลศักราช 1230 ปีมะโรงสัมฤทธิศกนี้เป็นต้นไปให้คิดกระเชียรอายุตั้งแต่เดือนหนึ่ง 2 เดือน 3 เดือน จน 8ปี เต็มค่าตัว ตั้งแต่ 8ปีต่อไปให้ลดกระเชียรอายุลงทุกปีถึง 21 ชาคค่าให้ลูกทาสพ้นค่าตัวเป็นไทย

มาตรา 2 บรรดากระเชียรอายุลูกทาสที่ทรงพระราชบัญญัติทั้งใหม่ ให้ชี้แก่ลูกทาสแลบุตรราษฎรที่ยังเป็นไทยไม่เป็นทาสจ้เพาะบ่ที่เกิดในปีมะโรงสัมฤทธิศก แลปีมะเสงเอกศกต่างๆไป คือ ชายอายุเดือนหนึ่ง 2เดือน 3เดือน กระเชียรอายุเงินตำลึง ถึง 4เดือน 5เดือน 6เดือน สองตำลึง 7เดือน 8เดือน 9เดือน สองตำลึง 10เดือน 11เดือนสามตำลึง 1ปี 2ปีสี่ตำลึง 3ปี 4ปี ห้าตำลึง 5ปี 6ปี หกตำลึง 7ปี 8ปี แปดตำลึง 9ปี 10ปี 11ปี เจ็ดตำลึง 12ปี 13ปี 14ปี ห้าตำลึงถึง 15ปี 16ปี 17ปี สามตำลึงถึง 18 ปี 19ปี 20ปี ตำลึง 1

¹ ประกาศลูกทาส, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 (เดือนแปด จ.ศ. 1236)

² "พระราชบัญญัติกักระเชียรอายุลูกทาสลูกไทย" ราชกิจจานุเบกษา , เล่ม 1 (เดือน 10 จ.ศ. 1236) โปรดดูภาคผนวก

หญิงอายุเดือนหนึ่ง 2 เดือน 3 เดือน ทำลึงหนึ่ง 4 เดือน 5 เดือน 6 เดือน ทำลึงถึง 7 เดือน 8 เดือน 9 เดือน สองทำลึง 10 เดือน 11 เดือน สองทำลึงถึง 11 ปี 2 ปี สามทำลึง 4 ปี สี่ทำลึง 5 ปี 6 ปี ห้าทำลึง 7 ปี 8 ปี เจ็ดทำลึง 9 ปี 10 ปี 11 ปี หกทำลึง 12 ปี 13 ปี 14 ปี ห้าทำลึงสามบาท 15 ปี 16 ปี 17 ปี สามทำลึง 18 ปี 19 ปี 20 ปี สามบาทถึง 21 ปี หมกค่าตัวทั้งชายหญิง ตารางกระเชียรทั้งขึ้นถ้าคนเกิดในปีใดจะนพศกขึ้นไปและจะกักลึงต้องความอื่นๆให้ชกระเชียรอายุในกรมศกก็เดิมเมื่อจุลศักราช 955 ปีกาเบญจศกโนน

พระราชบัญญัติกระเชียรอายุลูกทาสที่ตั้งขึ้นใหม่ในมาตราที่ 2 สามารถเขียนเป็นตารางได้ดังนี้

ชายอายุ		ค่าตัว		หมายเหตุ
ปี	เดือน	ทำลึง	บาท	
-	1 - 3	1	2	เต็มค่า
-	4 - 6	2	-	
-	7 - 9	2	2	
-	10 - 11	3	-	
1 - 2	-	4	-	
3 - 4	-	5	-	
5 - 6	-	6	-	
7 - 8	-	8	-	
9 - 11	-	7	-	
12 - 14	-	5	2	
15 - 17	-	3	2	
18 - 20	-	1	-	

หญิงอายุ		ค่าตัว		หมายเหตุ
ปี	เดือน	กำลัง	บาท	
-	1 - 3	1	-	เต็มค่า
-	4 - 6	1	2	
-	7 - 9	2	-	
-	10 - 11	2	2	
1 - 2	-	3	-	
3 - 4	-	4	-	
5 - 6	-	5	-	
7 - 8	-	7	-	
9 - 11	-	6	-	
12 - 14	-	5	3	
15 - 17	-	3	-	
18 - 20	-	-	3	

มาตรา 3 ลูกทาสชายหญิงที่เกิดในเรือนเบี้ยนายเงินตั้งแต่ปีมะโรงสัมฤทธิ์ศกต่อไปจะอยู่ กับนายเงินเดิมตลอดไปจนถึงอายุ 21 ปีก็ดี ไม่ได้อยู่กับนายเงินเดิมจะย้ายวางเงินไปอยู่กับนายเงินที่ 2 ที่ 3 ที่ 4 ที่ 5 ที่ 6 ในระหว่างยังไม่ถึง 21 ปี ก็ดี ให้คิดพิทักษ์กระเชียรอายุตามชั้นตามลคต่อไปทุกๆนายเงิน กว่าลูกชายหญิงอายุได้ถึง 21 ปี ค่าตัวเป็นไทย

ตัวอย่างที่ยกมาทั้ง 3 มาตรานี้ก็พอสรุปได้ว่า ลูกทาสชายหญิงที่เกิดเมื่อ พ.ศ. 1411 * ปีมะโรงเป็นต้นไปเมื่ออายุถึง 21 ปี ให้พ้นค่าตัวเป็นไทย ไม่ว่าจะอยู่กับนายเงินเดิม หรืออยู่กับ

* เป็นปีแรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์สมบัติ

นายเงินคนใหม่ ลูกทาสจะมีค่าตัวใหม่ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้และจะมีค่าตัวสูงสุดเมื่ออายุ 8 ขวบ นอกจากนี้พระราชบัญญัติฉบับนี้มิได้ให้ลูกทาสเป็นไทโดยกระทันหัน ซึ่งนับจากปีพ.ศ. 2417 จนถึงปีที่จะให้อิสระคือ พ.ศ. 2432 เป็นเวลาถึง 15 ปี

สำหรับมาตราอื่นๆเช่นมาตราที่ 8 ก็มีเงื่อนไขสำคัญเช่นกัน คือ ห้ามลูกทาส ที่เป็นไทยตามหลักเกณฑ์ในพระราชบัญญัตินี้แล้วจะยอมขายตัวเองเป็นทาสอีกไม่ได้เป็นอันขาดและได้กำหนดโทษ ทั้งผู้ยอมขายตัวและผู้รับซื้อไว้ด้วย มาตราที่ 12 พระราชบัญญัตินี้ก็ได้กำหนดเอาไว้ว่า ไม่ให้นายเงินถือเอาเด็ก เลี้ยงที่ได้ลิดตามผู้เป็นทาสมาอยู่กินกับนายเงินว่าเป็นทาสของตนด้วย ซึ่งผิดกับประเพณีเดิมที่เด็กก็จะกลายเป็นสิทธิแก่นายเงินฉะนั้นเห็นได้ว่ามาตราที่ 12 นี้ได้ตัดโอกาสของนายเงินในการครอบครองลูกทาสตั้งแต่ลูกทาสยังเป็นเด็กอย่างสิ้นเชิง และลูกทาสเหล่านี้ก็ไม่ต้องตกเป็นทาสของนายเงินอย่างมิได้รู้ได้เห็นอีกต่อไป ในตอนท้ายของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ยังได้มีการวางระเบียบวิธีปฏิบัติเพื่อให้เป็นหลักฐานเกี่ยวกับลูกทาสโดยกำหนดให้มีการส่งสารกรมธรรม์ไว้อีกด้วย ซึ่งมีข้อความว่า " พระราชบัญญัติลูกทาสของไทยนี้ ให้เจ้าเบี่ยนนายเงินผู้มีทาสและจะช่วยให้ทาสให้ทั้งอายุลูกทาสลงเรือนเงินไว้ในสารกรมธรรม์ให้ชักคังในมาตรา 5 ให้เสร็จแต่ในปีจอ ออกศกต่อไป ทั้งแก่ ๗ วันเดือน 5 ขึ้น 1 ค่ำ ปีมุน ยังเป็นฉกศก ให้ผู้ชำระกักสินกิจคดีของ ผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยลูกทาสลูกไทย ทำตามพระราชบัญญัติใหม่จงทุกข้อทุกประการ " 1

เมื่อพิจารณาทั้ง 12 มาตราแล้วจะเห็นว่าพระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดขึ้นไว้บังคับใช้เฉพาะกรณีที่เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2417 เป็นต้นไปโดยเริ่มกับลูกทาสที่เกิดใน พ.ศ. 2411เป็นระโง เป็นต้นไปเท่านั้น สำหรับลูกทาสที่เกิดก่อนปีมะโรง พ.ศ. 2411 ก็ได้ให้ใช้ตามกฎหมายเดิมที่กำหนดให้ลูกทาสมีค่าตัวไปจนถึงอายุ 100 ปี และถึงแม้ว่าจะอายุถึง 100 ปีแล้วค่าตัวก็ยังไม่หมด คือชายยังมีค่าตัว 1 บาท หญิงมีค่าตัว 3 บาท

หลังจากที่ได้มีการออกพระราชบัญญัติพิทักษ์กระเนียรอายุลูกทาสลูกไทย แล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงให้มีประกาศชี้แจงประกอบคือเป็นพระบรมราชธิบายเหตุผลเพิ่มเติม เพื่อให้ทุกฝ่ายที่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับทาสได้เข้าใจยิ่งขึ้นว่า "... ได้ทรงพระราชดำริห์

1 " พระราชบัญญัติพิทักษ์กระเนียรอายุลูกทาสลูกไทย ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1
(เดือน 10 จ.ศ 1236)

ปลุกษาพร้อมด้วยท่านเสนาบดี แลคนชิลออฟสเต. ให้ตั้งพระราชบัญญัติลักษณะลูกทาสซึ่งเกิดแก่ ทาสทั้ง 7 จำพวก ทั้งได้เป็นพระราชกำหนดกฎหมายสำหรับแผ่นดิน... แต่ทรงพระราชดำริห์วิตก อยู่ว่า ค่ายคน 2 จำพวกจะไม่ทราบซึกเข้าใจจนึก... คือ คนพวกหนึ่งที่มีสันดานหนาแน่นอยู่ด้วย ธรรมเนียมเดิมซึ่งเป็นของชั่วประกอบตักการกชู้กันแลกัน ฝ่ายคนอีกจำพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นคนดีความ กฤณาเมคาตามธรรมเนียมที่ควรที่ชอบ ได้ยินได้ฟังการศิวิไลของใจคนต่างประเทศก็จะนึกไปว่า ซึ่งไปรคตั้งพระราชบัญญัติเรื่องลูกทาสไทยไว้ครั้งนี้ ก็เป็นการดีการชอบ... จึงได้ทรงพระสันนิฐาน เป็นพระราชบัญญัติจักไว้เป็นอย่างดีกลางคามทางคชนี้ อนึ่งฝ่ายค่านอีกจำพวกหนึ่งที่มีสันดานคืออยาก จะไม่ให้ มีธรรมเนียมใช้ทาสนั้น ฟังทราบพระราชดำริห์พระราชประสงค์เกิดว่า ซึ่งไปรคมีพระราช บัญญัติครั้งนี้ เพื่อจะแบ่งหนักให้เป็นเบาไว้ก่อนเพราะจะผ่อนลูกทาสลูกไทย ซึ่งเกิดในปีมะโรงเป็น ทัพนั้น อายุได้ 21 ปีพ้นนี้ลูกค่าไ้เป็นไทยแลไม่ให้ชายกันได้ก่อไปนั้น เพราะจะให้หัดทำการหาวิชา เป็นที่ท่ามาหาถิ่นรู้ในศิลปศาสตรต่างๆจะได้เป็นลูกจ้างหาถิ่นต่อไป เมื่อธรรมเนียมจ้างกันหนาแน่น ชุกชุมขึ้นแล้วก็เห็นว่าธรรมเนียมใช้ทาสก็ลงจะน้อยถอยลงทุกครั้งทุกที การดีจะมากขึ้นรำไป จึงได้ ทรงตั้งพระราชบัญญัติให้คนเข้าใจเคยหูเคยคาค่ายกันมาก แล้วย่าน่าต่อไปถึงจะไม่มีใช้ทาส ก็คงจะไม่เป็นไรนักเพราะเหมือนชวนชักให้คนที่ มีสันดานอันหนาตามธรรมชาติอยากจะใช้ทาสนั้น ไม่เคยหูเคยใจเคยตาเสียก่อน ก็คงจะมีความผ่อนหาสิ่งสว่าง เสื่อมสร้างการที่ชั่วได้จึงยักย้ายพระ ราชบัญญัติคักคือเดิมเพิ่มเติมขึ้นตามกาลเวลาที่ผ่านไปได้ทุกสิ่งทุกอย่าง จนถึงหนทางที่จะทรงนั้นกับ หนึ่งการเล่นเบี้ยพนันเอาเงินกันเป็นที่ก่อกันราคาให้ เกิดเป็นทางขึ้นนั้น การอันนี้มีพระราชหฤทัย ราวฟังถึงอยู่เสมอที่จะหลีกถอนผ่อนให้หมดไปนั้นเป็นแน่แท้เป็นเงินถึง 11,000 ซึ่งเศษ ได้สำหรับ ใช้จ่ายราชแผ่นดินเสมอ ถ้าจะเลิกถอนเสียโดยเร็วนี้ เงินซึ่งสำหรับจะใช้จ่ายราชการก็ยังไม่พอที่ จะหางานโยธาต่างๆแทนเงินซึ่งจะเลิกไ้คืน แต่การอันนี้ก็ได้ทรงพระราชดำริห์ปลุกษาอยู่ในคน ชิลแล้ว เมื่อตกลงอย่างไรท่านทั้งปวงคงได้ทราบต่อไปเมื่อภาษน่า " 1

วันที่ 3 พ.ศ. 2420 ในปี พ.ศ. 2420 ซึ่งเป็นที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีพระชนมายุครบ 2 รอบ พระองค์ได้ ประกอบ พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาและทรงบริจาค พระราชทรัพย์เท่ากับจำนวนวันในพระชนมพรรษา 24 ปี วันละบาท ได้เงินจำนวน 8,767 บาท

1 "ประกาศกระเนียรอายุลูกทาสลูกไทย" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 (เดือนสิบ เอ็ด จ.ศ. 1236)

พระราชทานช่วยทาสซึ่งขายตัวอยู่กับนายเงินตั้งแก่ปี พ.ศ. 2396 ขึ้นไปกับลูกทาสของหมู่ทาสด้วย เพราะทรงพระราชดำริที่ว่าพวกทาสที่อยู่กับนายเงิน คนเคี้ยวถึง 25 ปี คงเป็นคนดีมากกว่าคนชั่ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานทรัพย์ช่วยให้พ้นจากทาส เป็นทาสชาย 16 คน หญิง 20 คน ลูกทาสชาย 5 คน หญิง 3 คน รวม 44 คนทรงพระกรุณาโปรดเกล้า พระราชทานไร่นา และเครื่อง ไร่ส่วนต่างๆที่จะได้ไปประกอบอาชีพต่อไป¹

จากการที่พระองค์ทรงมีพระประสงค์แน่วแน่ว่าจะช่วยเหลือให้เป็นไทยจนถึงกับพระราชทานพระราชทานทรัพย์ซื้อทาสนั้น แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงต้องการปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่บรรดา ผู้มีทาสอยู่ในครอบครอง อันได้แก่ขุนนาง ข้าราชการต่างๆและมูลนายทั้งหลายจะได้กระทำความแบบท่านองปลุกฝังพระราชนิยมให้ซึ่งและมีส่วนทำให้มีการปลดปล่อยทาสเพิ่มมากขึ้น²

ขั้นที่ 4 ทรงออกพระราชบัญญัติลักษณะทางมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119 หรือ พ.ศ. 2443

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงออกพระราชบัญญัติขั้นนี้ก็เพราะว่า พระราชบัญญัติที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นไม่สามารถใช้บังคับทั่วพระราชอาณาจักรได้ และประเทศไทยในขณะนั้นได้แบ่งเป็นมณฑลต่างๆ เป็นต้นว่า มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ หรือมณฑลพายัพ มณฑลตะวันออก หรือมณฑลบูรพา และมณฑลไทรบุรี กลันตัน และเมือง ตรังกานู และที่ใช้พระราชบัญญัติกับไม่ได้ เพราะมณฑลเหล่านี้เป็นประเทศราชอยู่³ จึงไม่นับรวมเข้ามาภายในพระราชอาณาจักร

สำหรับมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือนั้น ก่อนจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาลเดิมเรียกว่า มณฑลลาวเฉียง มี 6 เมือง คือ นครเชียงใหม่ นครลำปาง นครลำพูน นครน่าน แพร่ เดิน ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นมณฑล บูรพา ใน พ.ศ. 2443 ตามลักษณะการปกครองแบบเทศาภิบาล ซึ่งประกอบด้วยนครเชียงใหม่ นครลำปาง นครลำพูน นครน่าน เมืองแพร่ และ เมืองเดิน⁴ เหมือนเดิม

¹ นคร พินธุรังคี ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ หน้า 359

² ก.

³ วิชัย เสวะมาศย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า

อยู่หัว หน้า 81

⁴ พระยาราชเสนา (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) "การปกครองระบบเทศาภิบาล" มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ หน้า 12-15

สำหรับธรรมเนียมการมีทาสในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือนี้เดิมในมั่งรายศาสตร์ไค่แบ่ง
ชนิดของข้าหรือทาส เป็น 5 ชนิด ตามวิธีการที่ได้ทาสนั้น มา ดังนี้ ¹

1. ข้าที่ได้มาจากการซื้อ ตรงกับทาสสินได้ในสมัยอยุธยา
2. ลูกข้าหญิง ตรงกับทาสในเรือนเบี้ยของสมัยอยุธยา
3. มอบตัวเป็นข้า คือ ผู้ที่ยอมเป็นข้าด้วยใจสมัคร เทียบได้กับทาสที่ได้เลี้ยงไว้ใน
ยามข้าวยากหมาดแพง
4. นิบหายด้วยความฉกอย่างใดอย่างหนึ่งจึงเข้ามาเป็นข้า เทียบได้กับทาสที่มาด้วย
การช่วยให้พ้นโทษปรับเมื่อผู้กองโทษ ไม่มีกำลังความสามารถชำระโทษปรับนั้น ได้จึงขอความช่วยเหลือ
จากผู้มีฐานะดีให้เสียค่าปรับแทน แล้วตนเองยอมเป็นทาสของผู้นั้น

5. ขอยมาเป็นทาส ตรงกับทาสเชลย

ครั้งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงให้ประกาศให้ทราบกันว่า เรื่อง
ทาสในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือบัดนี้มีอยู่ 2 จังหวะ ตาม คำภีร์พระธรรมศาสตร์อันโบราณราชกษัตริย์
ได้ทรงบัญญัติไว้ เรียกว่านำธงไชยไปรบศึกแล้วได้มาเป็นทาสเชลย 1 ทาสได้มาด้วยทรัพย์ 1 ²

สำหรับค่าตัวของทาสเชลยในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือนี้ แต่ละเมืองจะแตกต่างกันดังนี้

นครเชียงใหม่	ชายมีค่าตัว 54 บาท	หญิงค่าตัว 72 บาท
นครน่าน	ชายมีค่าตัว 62 บาท	หญิงค่าตัว 62 บาท
นครลำปาง	ชายค่าตัว 45 บาท	หญิงค่าตัว 60 บาท
นครลำพูน	ชายค่าตัว 54 บาท	หญิงค่าตัว 12 บาท
เมืองแพร่	ชายค่าตัว 48 บาท	หญิงค่าตัว 48 บาท
เมืองเถิน	ชายค่าตัว 42 บาท	หญิงค่าตัว 64 บาท

สำหรับสาระสำคัญของพระราชบัญญัติมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119 หรือ พ.ศ.
2443 นี้ มีทั้งหมด 15 มาตรา ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้ ³

- 1 วิไลเลขา ถาวรศิริ พื้นฐานวัฒนธรรมไทย หน้า 292-293
- 2 " พระราชบัญญัติลักษณะทาสมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 17
(มิถุนายน ร.ศ. 119)
- 3 " พระราชบัญญัติมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 17
(มิถุนายน ร.ศ. 119)

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า พระราชบัญญัติลักษณะทาสมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119

มาตรา 2 พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้ตั้งแต่วันที่ 21 กันยายน รัตนโกสินทร์ศก 119 เป็นต้นไป

มาตรา 3 คำว่าทาสเชลย หมายความว่า ทาสซึ่งเรียกว่าค่าปลายหอกงาช้าง หรือค่าหอกงา ซึ่งเป็นคนในพื้นที่เมือง

คำว่าทาสสินไถ่ หมายความว่า ทาสซึ่งนายเงินไถ่ออกช่วยให้ค่าตัวมาถวายพระราชกำหนดกฎหมาย

มาตรา 4 ตั้งแต่วันที่ 21 กันยายน รัตนโกสินทร์ศก 119 เป็นต้น แลสืบไปในมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ ให้ลดค่าตัวทาสเชลยทั้งปวง ชายให้คงมีค่าตัวตั้งแต่ 25 บาท หญิง 32 บาท

มาตรา 5 ทาสเชลยก็คื ทาสสินไถ่ก็คืทั้งชายหญิง ถ้าอายุถึง 60 ปี แล้วพ้นค่าตัวเป็นไทย

มาตรา 6 ทาสเชลยมีเงินจะมาขอไถ่ค่าตัวที่ลดตามมาตรา 4 นายเงินต้องรับเงินจากตัวทาส จะกักขังห่วงเหนี่ยวไว้ไม่ยอมมิให้ไถ่ค่าตัวไม่ได้

มาตรา 7 บรรดาลูกทาสชายหญิงทั้งปวงซึ่งเป็นลูกทาสเชลยก็คื หรือลูกทาสสินไถ่ก็คืซึ่งเกิดในวันที่ 16 ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก 116 หรือภายหลังวันที่ 16 ธันวาคม ศก 116 ซึ่งเป็นวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ เสด็จพระราชดำเนินกลับจากประเทศยุโรปคืนสู่พระนครโดยสวัสดิภาพนั้นสืบไปให้พ้นค่าตัวเป็นไทย

มาตรา 8 บรรดาลูกทาสเชลยชายหญิงซึ่งเกิดก่อนวันที่ 16 ธันวาคม ศก 116 นั้นให้ตีค่าตัวตามรายปีจนอายุ 10 ปี จึงให้เป็นทาสเต็มตัว เป็นตัวว่าลูกทาสชาย ให้ตีค่าตัวขึ้นตามอายุลูกทาสปีละ 2 บาท 32 อัฐ เพิ่มขึ้นเป็นรายปีจนอายุ 10 ปี ค่าตัวชาย 25 บาท

มาตรา 9 คนซึ่งเกิดขึ้นในมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ ในวันที่ 16 ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก 119 หรือภายหลังนั้นต่อมา ห้ามมิให้เป็นทาสอย่างใดๆต่อไปเป็นอันขาด

มาตรา 10 ผู้ใดเป็นเจ้าของเงินมีทาสมากน้อยเท่าใดจะเป็นทาสเชลยก็คืหรือทาสสินไถ่ก็คืให้เจ้าเงินมาทำหนังสือส่งสารกรมธรรม์ทาสก่อนนายแขวงเสียให้เสร็จภายในวันที่ 30 พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ศก 119 สืบไป ถ้าผู้ใดจะร้องฟ้องว่ากล่าวว่าผู้ใดเป็นทาสก็คื ถ้าไม่มีหนังสือ

สารกรมธรรม์ซึ่งมีสุภมาศวันคืน ทำที่แขวงและนายแขวงไคลงชื่อประทับตราเป็นหลักทรัพย์ตามพระ
ราชกำหนดกฎหมายแล้วห้ามมิให้โรงศาลรับไว้พิจารณา

มาตรา 11 ถ้าผู้ใดมีอาสนจะขอทำหนังสือสารกรมธรรม์ขายตัวเป็นทาสสินไถ่ทำน
ก่อนหน้านายแขวง ให้นายแขวงพิจารณาดูไต่สวนจนกระทั่งว่าเป็นคนเกิดก่อน หรือ ภายหลังจากวันที่
16 ธันวาคม รัตนโกสินทรศก 116 ถ้านายแขวงมีเหตุผลสมควร สงสัยว่าเป็นคนเกิดภายหลัง
วันที่ 16 ธันวาคม รัตนโกสินทรศก 116 แล้ว ให้บังคับให้ผู้ขายตัวนั้นนำพยานผู้ซึ่งรู้เห็นว่าผู้นั้นเกิด
ก่อนวันที่ 16 ธันวาคม รัตนโกสินทรศก 116 มาสาบาลตัวไม่น้อยกว่า 12 คน รับรองว่าผู้จะเป็น
ทาสนั้นเป็นคนเกิดก่อนวันที่ 16 ธันวาคม รัตนโกสินทรศก 116 แล้วจึงให้นายแขวงทำสารกรมธรรม์
ถ้ามิฉะนั้นห้ามมิให้นายแขวงทำสารกรมธรรม์ให้ขายตัวเป็นทาส

มาตรา 12 ถ้ามีคา มารดา ญาติผู้ใหญ่ จะนำบุตรหลานเอาไปเป็นทาสสินไถ่ ใส่
ชื่อในสารกรมธรรม์ ต้องให้พันเรือนตัวเบี้ยผู้เหนลงกำแหงแกงโค เขียนชื่อไว้ในสารกรมธรรม์
เป็นสำคัญ จึงเป็นสิทธิไถ่แก่นายเงิน ถ้าตัวเบี้ยมีผู้มิเหนลงกำแหงแกงโค หรือไม่ได้เขียนชื่อ
ด้วยลายมือเองเป็นสำคัญ อย่าให้นับว่าเป็นทาส

มาตรา 13 ถ้าผู้มีทรัพย์รับช่วยไถ่คน ซึ่งเกิดภายหลังวันที่ 16 ธันวาคมรัตนโกสินทร
ศก 116 นั้นมาเป็นทาส มิให้เป็นสิทธิแก่เจ้าสินโดยพระราชบัญญัติ ถึงกรมธรรม์มีสุภมาศวันคืนชื่อ
ตัวเบี้ยจำนวนเงินประการ โค ตัวเบี้ยจะไปจากเจ้าเบี้ยนายเงินไคตามลำพังใจ เจ้าเบี้ยนาย
เงินจะถามกุมเกาะมาว่ากล่าวไม่ได้ เงินค่าตัวนับแต่เจ้าเบี้ยนายเงินโดยโทษลวงพระราชกฤษฎีกา

มาตรา 14 บรรดาพระราชกำหนดกฎหมายเก่าทั้งปวงว่าด้วยเรื่องทาสซึ่งไม่ขัด
ด้วยพระราชบัญญัติไซอยู่เท่าใด ก็ให้หน้ามาใช้พร้อมกันวันที่ได้ใช้พระราชบัญญัตินี้ทั้งนั้น

มาตรา 15 ให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยออกข้อบังคับและแบบแผนสำหรับใช้ใ
การทำสารกรมธรรม์ทาสแลทำบัญชีทาสตามพระราชบัญญัตินี้ ถ้าไคออกข้อบังคับและแบบแผนอย่าง
ไคอย่างหนึ่ง เมื่อได้ประกาศโฆษณาการให้มหาชนทราบทั่วกันในหนังสือพิมพ์ราชกิจจานุเบกษาแล้ว
ให้ถือแล ใช้เป็นส่วนของพระราชบัญญัตินี้

มาตรา 16 ให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็น เจ้าหน้าที่จัดการรักษาการให้เป็น
ไปตามพระราชบัญญัตินี้ลงทุกประการ

ประกาศมา ณ วันที่ 21 มิถุนายน รัตนโกสินทรศก 119 ฤาเป็นวันที่ 11544 ในรัช
กาลปัจจุบันนี้

โดยสรุปเนื้อหาในพระราชบัญญัติฉบับนี้ มีผลบังคับใช้ได้ตั้งแต่วันที่ 21 กันยายน พ.ศ. -2443 เป็นต้นไป ให้ทาสเชลยในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ มีค่าตัว 25 บาท หญิง 32 บาท และเมื่ออายุ 60 ปีแล้วให้ทาสเป็นไทย สำหรับสินไถ่ซึ่งเดิมมีค่าตัวตลอดชีวิตจนกว่าจะมีผู้ไถ่ค่าตัวจึงจะพ้นจากการเป็นทาส เมื่อถึงอายุ 60 ปีก็พ้นค่าตัวเป็นไทยเช่นเดียวกับทาสเชลย และท้ายสุดก็กำหนดให้ สนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับพระราชบัญญัตินี้

ชั้นที่ 5 พ.ศ. 2447 ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะทาสในมณฑลบูรพา" มณฑลบูรพา" นั้นราษฎรเกือบทั้งหมดเป็นคนเขมร และเขมรก็เป็นผู้ถ่ายทอดการมีทาสให้แก่ไทย ฉะนั้นมรดกทางวัฒนธรรมในเรื่องทาสจึงยังคงสืบต่อยาวนานกว่าของไทย ฉะนั้นไม่อาจสงสัยเลยว่าทำไมในมณฑลบูรพาจึงมีการใช้ทาสอย่างมาก

ในสมัยที่ พระบาทท้าวธรรมนิทร ** เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล มณฑลบูรพา นั้นปรากฏว่าเกิดปัญหาเรื่องทาสขึ้น ระหว่างฝรั่งเศสกับไทย และเป็นปัญหาสำคัญที่ฝรั่งเศสเข้าไปแทรกแซงจับก่อนในในการปกครองของไทย โดยเฉพาะ ที่เมืองพระตะบอง ฝรั่งเศสใช้สถานกงสุลเป็นที่นั่งของทาสให้เข้าไปหา แล้วกงสุลจะคุ้มกันปกป้องให้พ้นจากกฎหมายและอำนาจของศาลไทย พระยาคทาธร จึงไม่พอใจในการกระทำของกงสุลที่แสดงตนเป็น " ผู้ปลดปล่อยทาส " ปรากฏว่ามีทาส ลูกหนี้ ตลอดจนคนร้ายหนีมาอาศัยอยู่ในกงสุลเป็นจำนวนมากและเมื่อเจ้าหน้าที่ไทยตามจับตัวก็มักจะจับไม่ได้ เพราะกงสุลปิดความลับให้บุคคลเหล่านั้นและไม่ยอมส่งตัวให้ไทย ยิ่งกว่านั้นกงสุลฝรั่งเศสยังเข้ามาทำกฏาญเรื่องทาสในมณฑลบูรพาอีก โดยใช้วิธีส่งคนไปสำรวจจำนวนทาสชาวญวน ชาวเขมร และทำหนังสือถึงพระยาคทาธร ว่าเป็นการส่งเสริมการค้าทาส โดยใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบกับว่า

" พ่อค้าขายเนื้อคน " และไม่ให้ความยุติธรรมแก่คนในบังคับฝรั่งเศส ซึ่งเรื่องนี้พระยาคทาธร ได้โต้ตอบว่า ตนเองไม่มีอำนาจที่จะประกาศให้ เจ้าของทาสทำตามได้ เพราะตนเป็น

* เดิมชื่อมณฑลเขมร ต่อมาเมื่อได้จัดให้มีลักษณะการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาลขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2439 จึงเปลี่ยนเป็น มณฑลบูรพา ประกอบด้วยเมือง 4 เมือง คือ พระตะบอง เสียมราช ศรีโสภณ เมืองพนมสก ที่ตั้งบัญชาการมณฑลอยู่เมือง ศรีโสภณ

** ชุ่ม อภัยวงศ์ เป็นข้าหลวงมณฑลบูรพาอยู่ระหว่างปี พ.ศ. 2445-2449

เพียงผู้รักษาบ้านเมืองชั้นนอกเท่านั้น จะทำการสิ่งใดก็ทรงรอคำสั่งจากรัฐบาลไทย¹

การขยายอิทธิพลของกงสุลฝรั่งเศสนอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีอีกหลายวิธีที่แสดงให้เห็นว่า กงสุลใช้อำนาจหน้าที่ของตนก่อความเดือดร้อนต่างๆทั่วไป เช่น เกลี้ยกล่อมลัทธิพาทาสลูกหนี้ของพ่อค้าราษฎร เข้าไปอาศัยอยู่ในสถานกงสุล โดยใช้ข่าระว่ากล่าวและไม่เคยส่งตัวกลับคืนแม่แต่รายเดียว ซึ่งการกระทำเช่นนี้ พระยาคชาตราไม่มีอำนาจตัดสิน² พระยาคชาตราจึงนำเรื่องทั้งหมดที่เกิดปัญหาเรื่องพาทาสกับฝรั่งเศส กราบบังคับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เมื่อพระองค์ทรงทราบแล้ว เพื่อให้พาสีในมณฑลบูรพานั้นลดน้อยหมดไปโดยเร็วขึ้นกว่าแต่ก่อน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้น มีสาระดังนี้ คือ³

มาตรา 1 บรรดาพาสีที่ยังอยู่ในเรือนเบี้ยในมณฑลบูรพานั้นให้เจ้าเงินลดค่าตัวพาสีเดือนละ 4 บาท เสมอไป จนกว่าจะหมดค่าตัว

ให้นับกำหนดที่จะลดค่าตัวพาสี ตามความที่ว่ามาในมาตรานี้ ตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน ร.ศ. 123 นี้เป็นต้นไป

มาตรา 2 บรรดาพาสีให้นับว่าเป็นไทย

มาตรา 3 บรรดาพาสีที่เป็นไทยแล้วก็ดี หรืออยู่ที่ยังมีเป็นพาสีก็ดี ห้ามมิให้ขายตัวเป็นพาสีอีกต่อไป เว้นไว้แต่ผู้ซึ่งยังเป็นพาสีอยู่ถ้าจะเปลี่ยนเจ้าเงินเปลี่ยนได้

มาตรา 4 ถ้าทำเป็นสัญญาถูกจ้างรับใช้การงานต่อกันโดยถูกจ้างรับเงินล่วงหน้าไปก่อนนั้น ห้ามมิให้กำหนดค่าจ้างต่ำกว่าเดือนละ 4 บาท

พระราชบัญญัติฉบับนี้ มีผลบังคับใช้ในเดือน พฤศจิกายน ร.ศ. 123 หรือ พ.ศ. 2441 ดูเหมือนว่าจะช่วยแก้ไขสถานการณ์แล้วร้ายซึ่งฝรั่งเศสกำลังคุกคามอยู่ที่เมืองพระตะบองลงได้ แต่ฝรั่งเศสก็เป็นผู้ได้รับเกียรติจากคนใต้บังคับฝรั่งเศสว่าเป็นผู้ริเริ่มปลดปล่อยพาสีในมณฑลบูรพา และโดยแท้จริงแล้ว พวกเจ้าพาสี หรือนายพาสีในมณฑลบูรพาที่ทำการหลบเลี่ยงพระราชบัญญัติการเลิกพาสีในมณฑลบูรพาก็มีอยู่เป็นจำนวนมากโดยทั่วกันนี้ คือ⁴

¹ สุพัทศรี วรสายัณห์ "การปกครองแบบเทศาภิบาล: มณฑลเทศาภิบาล: วิเคราะห์เปรียบเทียบ หน้า 239

² ก. หน้า 240

³ "ประกาศลดค่าตัวพาสีในมณฑลบูรพา" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 21 (มกราคม ร.ศ. 123)

⁴ ท.จ.ช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม41/50 พระยาตรีศนเทพไปตรวจราชการในมณฑลบูรพา

1. พวกนายเงิน หรือผู้จ้างใช้การงาน พวกนักชู้หาส ลูกจ้างรุนแรง เป็นการบีบบังคับ ทารุณให้หาสหรือ ลูกจ้างไม่ร้องขอลดค่าตัว

2. นายเงิน หรือ ผู้จ้างได้จัดการเปลี่ยนแปลงสารกรมธรรม์หาส และหนังสือสัญญาลูกจ้าง ให้เป็นหนังสือสัญญาเงินกู้เสียทั้งหมด โดยมีข้อสัญญาเป็นหนังสือสัญญาลูกจ้าง ให้เป็นหนังสือสัญญาเงินกู้เสียทั้งหมด โดยมีข้อสัญญาในหนังสือเงินกู้ที่ว่าหาสหรือลูกจ้างนั้นจะต้องส่ง เสียดอกเบี้ยเดือนละ 4 บาท แต่ถ้ารับใช้การงานแล้วไม่ต้องส่งดอกเบี้ย ดังนั้นคนเงินกู้ จะคงอยู่เดิมเสมอ ไม่ลดหย่อน

พระยาอัครราชฯ คนในบังคับสองท่าน หลอกจนพรรคพวก ข้าราชการแต่ละคนล้วนมีหาสเป็นร้อยๆคน หาสส่วนมากเป็นชาวญวน เขมร จีน ซึ่งขอยืมเงินเอาไปแล้วไม่มีเงินใช้จึงต้องตกเป็นหาส นอกจากนี้ยังมีลูกจ้างแบบหาสและหาสที่ไม่มีเงินจะเสียค่าพินัย * อีกอ้วย

เมื่อพระยาอัครราชฯ จะเดินทางอพยพออกจากเมืองพระตะบอง เข้ามาอยู่ที่มณฑลปราจีน นั้นหาสของพระยาอัครราชฯ มีเหลืออยู่จำนวนเล็กน้อยแล้ว และท่านก็ได้ทำการปลดปล่อยหาสเหล่านั้นให้ไปเป็นไทย ¹

จะเห็นได้ว่าการดำเนินการตามแผนการ เลิกหาสในมณฑลบูรพา นี้ไม่ปรากฏว่ามีอุปสรรคขัดข้องรุนแรงแต่อย่างใด ประกอบกับในเวลาต่อมาอีกไม่นานนัก กล่าวคือในพ.ศ. 2449 เป็นอันว่าการะหนาทของไทย ในการเลิกหาสในมณฑลดังกล่าวนี้ทั้งหมดไปโดยปริยาย ²

สำหรับการเลิกหาสในมณฑลไทรบุรีและเมืองกลันตัน เมืองตรังกานูนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำริในเรื่องนี้ว่า "...ให้ไปเป็นไปคามลัทธิของเมืองนั้นๆ..." และต่อมาในปีพ.ศ. 2451 ไทยก็เสียมณฑลนี้ให้แก่อังกฤษตามหนังสือสัญญาลงวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2451 ก็เท่ากับไทยหมดหนัดที่ในเรื่องนี้โดยปริยายเช่นเดียวกัน ³

* คือเงินค่าปรับเป็นภาคหลวง

¹ พ.จ.ช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.225/54 เรื่องราษฎรในมณฑลบูรพาอพยพเข้ามาอยู่ในพระราชอาณาเขตคราวยกมณฑลบูรพาให้ฝรั่งเศส สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระกำแพงราชานุภาพ-พระยาอัครราชฯ 6 เมษายน ร.ศ. 126

² วิชัย เสวะมาศย์ การเลิกหาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 88

³ ก.

ชั้นที่ 6 พ.ศ. 2448 ทรงตราพระราชบัญญัติทาสรัตนโกสินทรศก 124 ขึ้นใช้บังคับทั่วพระราชอาณาจักร โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้ ¹

มาตรา 1 พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า " พระราชบัญญัติทาส รัตนโกสินทรศก 124 "

มาตรา 2 ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก 124 ทั่วพระราชอาณาจักรเว้นแต่ณฑลพายัพและมณฑลบูรพา ซึ่งตราพระราชบัญญัติทาสไว้สำหรับมณฑลนั้นแล้วกับมณฑลไทรบุรีและเมืองกลันตัน เมืองตรังกาฐ ซึ่งใช้กฎหมายตามลัทธิศาสนาของเมืองนั้นๆ

มาตรา 3 บรรดาทาสให้นับว่าเป็นไทยมิให้มีสักเกณียอายุคงไว้ในพระราชบัญญัติทาสทุกไทย จุดศักราช 1236 นั้นต่อไป

มาตรา 4 บรรดาที่เป็นไทยอยู่ก็ดี หรือทาสที่หลุดพ้นค่าตัวแล้วก็ดี ทั่วไปห้ามมิให้เป็นทาส

มาตรา 5 บรรดาทาสที่มีอยู่ในเวลาออกพระราชบัญญัติ นอกจากเวลาที่ทาสหลบหนีหาย ให้เจ้าเงินลดค่าตัวไว้คนหนึ่งเดือนละ นับเดือนเมษายน รัตนโกสินทรศก 124 เป็นต้นไป

มาตรา 6 ถ้าทาสจะเปลี่ยนเจ้าเงินใหม่ ห้ามมิให้ทำสารกรมธรรม์ขึ้นค่าตัวกว่าจำนวนเงินค่าตัวในเวลานั้น

ประกาศมา ณ วันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก 124 ตรงกับวันที่ 13290 ในรัชกาลปัตยุมันนี้

จากพระราชบัญญัติ ฉบับนี้สรุปแล้วก็คือ ให้บรรดาทาสที่หลุดพ้นเป็นไทยหมดมิให้มีสักเกณียอายุอีกต่อไป ส่วนผู้ที่เป็นทาสอยู่แล้วนั้นให้ลดค่าตัวลงเหลือเดือนละ 4 บาทจนกว่าจะหมดหากมีการโยกย้ายเปลี่ยนทาสใหม่ก็มิให้เพิ่มค่าตัวขึ้นอีกและห้ามการซื้อขายทาสอีกต่อไป ผู้ฝ่าฝืนมีโทษทางอาญา เป็นการจำคุกมิให้เกิดทาสรุ่นใหม่อีกต่อไป ² ซึ่งหมายความว่า ทาสในเรือนเบี้ยไม่มีอีกต่อไปนั่นเอง

และต่อมาทำให้มีการใช้พระราชบัญญัตินี้ในมณฑลพายัพ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงพระราชดำริเห็นว่า "...ในเวลานี้การซื้อขายลงเป็นทาสในมณฑลพายัพคงมีอยู่จำพวก

¹ " พระราชบัญญัติทาสรัตนโกสินทรศก 124 " ราชกิจจานุเบกษา (เมษายน ร.ศ.124)

² สมพงษ์ ตรียางกูรเพชร บันทึกเรื่องเมืองสยาม หน้า 324

เคียว คือ คนที่เกิดก่อนวันที่ 16 ธันวาคม รัตนโกสินทรศก 116 เท่านั้น คนพวกนี้ยังมีโอกาสที่จะพ้นค่าหัวเป็นไทยอีกหลายสิบปี หากหันความเจริญของบ้านเมืองตามกมลสมัยไม่ แลตั้งได้มีประกาศให้ลดหย่อนค่าหัวทาสเป็นแบบแผนทันที ซึ่งไม่เป็นที่เคียดแค้นแก่ผู้ที่มีความคุ้นเคยใช้สอยทาสมาแล้ว สมควรที่จะใช้พระราชบัญญัติรัตนโกสินทรศก 124 ในมณฑลพายัพได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระราชบัญญัติทาสซึ่งได้ออกประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 เมษายน รัตนโกสินทรศก 124 นั้นในมณฑลพายัพ แลให้ลดค่าหัวแต่วันที่ 1 เดือน เมษายน รัตนโกสินทรศก 131 เป็นต้นไป " 1

และต่อมาปรากฏว่าได้มีการประชุมการปลดปล่อยของน้อยเพวงส์ให้เป็นไทย ซึ่งเป็นตัวอย่างของการปกครองปลดปล่อยทาสทางภาคเหนือถึงที่แพร่ ในกรณีนี้ ทาสของน้อยเพวงส์ได้ตกเป็นของหลวงจำนวน 127 คน ตามที่มีตัวอย่างอยู่ตามสารกรมธรรม์เมื่อตกเป็นของหลวง เรียกว่า การไถ่มาโดยทางริบราชบาทว์ เมื่อเป็นของหลวงจะเอามารับใช้ราชการก็ไม่เคยมีธรรมเนียม จะขายให้ผู้อื่นไปก็น่าเกลียด จึงได้มีการประชุมเพื่อพิจารณาเพื่อปลดปล่อยทาส เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก 126 ปีมะ แนนพศก จุลศักราช 1269 หรือ พ.ศ. 2450 โดยมีสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร * ประทับเป็นประธานในที่ชุมนุม และผู้ที่เข้ามาร่วมประชุมได้แก่ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช กรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงนครานุรักษ์ดิวงษ์ และกรมหมื่นนครไชยศรีสรเดช ความว่า

"... เติมพระยาสุรสีห์ ข้าหลวงใหญ่มณฑลพายัพมาทูลถามถึง เรื่องทาสของน้อยเพวงส์ซึ่งตกเป็นของหลวงว่าจะจัดการประการใด กรมหลวงดำรงจึงสั่งให้ทำบัญชีมายื่น บัดนี้ได้รับใบบอกว่า ได้ทำบัญชีเสร็จแล้ว คงได้จำนวน คือทาสที่คงมีตัวอย่างอยู่ตามสารกรมธรรม์ 127 คน เงินค่าหัว 4284 บาท กรมหลวงดำรงเห็นว่าทาสเหล่านี้จะไม่เป็นทางถูกต้องตามกฎหมายทั้งสิ้น แต่อย่างไรก็ดีเมื่อตกมาเป็นของหลวงจะเอาไว้เป็นทาสสำหรับใช้สอยราชการบ้านเมืองก็ดูไม่มีอย่างธรรมเนียม จะขายไปก็น่าเกลียด จะเร่งเอาเงินที่หาให้ได้ก็จะแล้วไป ที่หาไม่ได้ก็จะลำบาก จึงเห็นว่า ทาสเหล่านี้ แผ่นดินไถ่มาโดยทางริบราชบาทว์ ทางอย่างที่ดีสุดควรทรงพระ

* พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

1 " ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติทาสรัตนโกสินทรศก 124 ในมณฑลพายัพ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 23 (พุทธศักราช ร.ศ. 130)

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระเกียรติยศจะควรประการใด แล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ
ที่ประชุมเห็นพร้อมกันว่า ควรทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นไทย " 1 พระบาทสม
เด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ก็ทรงเห็นด้วย เพราะเปิดมาก็ได้ทรงเลิกทาสขั้นสุดท้าย

ชั้นที่ 7 พ.ศ. 2451 ได้ทรงตราประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ขึ้น
โดยกำหนดว่า ตั้งแต่วันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2451 ห้ามการมีทาสดำครฝาดีนจะต้องได้รับโทษ
ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 269 ความว่า

" มาตรา 269 ผู้ใดจะเอาคนลงเป็นทาสและมีน้ใช้ขายอย่างหนึ่งอย่างใดคือว่า
มันพาคนเข้ามาในพระราชอาณาจักรหรือพาออกไปจากพระราชอาณาจักร หรือเอาไปจากที่แห่งใด
เพื่อจะให้มันเป็นทาสก็ดี มันซื้อขายหรือจำนายนไปเป็นทาสก็ดี ท่านว่ามันมีความผิดต้องระวางโทษ
จำคุกตั้งแต่ปีหนึ่งขึ้นไปจนถึง 7 ปี และให้ปรับตั้งแต่ร้อยบาทขึ้นไป จนถึง พันบาทอีกโสดหนึ่ง " 2

ในที่สุด สถาบันทาสที่มีมาหลายร้อยปีใน ประเทศไทยก็ได้สิ้นลงในสมัยพระบาทสมเด็จ
พระจุลจอมเกล้าฯ แต่ก็มีผู้วิจารณ์ว่า " ความสำเร็จที่ปรากฏนั้นเห็นชัดในแง่ของการยกเลิกแก้ไข
กฎหมายทาสเป็นสำคัญ กฎหมายลักษณะทาสที่เคยใช้อยู่ในสังคมที่มีมาหลายร้อยปีก็ถูกแก้ไข ยกเลิก
พระราชบัญญัติที่ออกมาในรัชกาลนี้ เป็นการลงกลางคำว่า " ทาส " ออกจากตัวบทกฎหมาย แต่
ไม่อาจจะขจัดรูปแบบของการเป็นทาส วิธีชีวิตแบบทาสในรูปแบบของการเป็นทาสปรากฏให้เห็นได้
อีกในแบบของการเป็นลูกจ้าง ... " 3 แต่ถึงแม้ว่าทาสจะได้รับการวิจารณ์ว่าเป็นทาสในลักษณะ
ใหม่ คือลูกจ้าง นั่นก็เป็นเรื่องของอนาคตของทาสที่จะต้องเกิดขึ้นบ้างอยู่แล้ว แต่การเลิกทาสก็ได้
ส่งผลดีในหลายๆด้าน ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวถึงผลกระทบของการเลิกทาสในบทต่อไป แต่อย่างน้อย
ที่สุดก็ส่งผลดีในแง่ความเจริญของชาติที่จะได้รับการยกย่องและเป็นที่ยอมรับจากประเทศอารยทั้งหลาย

อุปสรรคและปัญหาของการเลิกทาสตลอดจนการแก้ไข

ในที่สุดการเลิกทาสของพระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าฯ จำอยู่หัวก็ประสบผลสำเร็จ
โดยใช้ระยะเวลาถึง 34 ปี ทั้งนี้ก็ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์โดยแท้ แต่ทว่ากว่าจะสำเร็จ

1 ห.จ.ช. เอกสาร ร.5 ม99/109 ปล่อยทาสของน้อยเทพวงษ์ให้เป็นไทย
(ร.พ.ค. ร.ศ. 126-7 สิงหาคม ร.ศ. 126)

2 นคร พันธุ์รงค์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ หน้า 361

3 พงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน การศึกษาเรื่องทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 115

ดูล่วงมาได้ พระองค์ก็พบกับปัญหาและอุปสรรคมากมายในระหว่างที่ทรงดำเนินการเลิกทาส ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ นั้นพิจารณาได้ดังนี้

1. ปัญหาที่เกี่ยวกับมูลนาย หรือ พวกที่มีทาสซึ่งได้แก่ นายเงินผู้มีอิทธิพลตลอดจนบรรดาขุนนางย่อมไม่พอใจเมื่อมีการเลิกทาส เพราะบุคคลเหล่านี้ได้รับประโยชน์จากทาส รวมทั้งทำให้ตนเอง ครอบครัวมีความสุขสบาย เนื่องจากที่ทาสไว้ทำงานบรรดาพวกที่มีทาสเหล่านี้อาจรวมตัวกัน ชักชวนควายเลห์เพทุบายต่างๆ หรืออาจก่อการจลาจลขึ้นได้¹ ปัญหาจากมูลนายนี้ทำให้พระองค์หนักพระทัยเช่นกัน แต่ว่า พระองค์ไม่ได้เร่งดำเนินการเลิกทาสในทันที และทรงใช้วิธีการดำเนินงานการเลิกทาสแบบค่อยเป็นค่อยไปโดยทรงยึดนโยบายหลักคุณประโยชน์และดำเนินการตั้งสายกลางจึงกล่าวมาแล้ว สำหรับการเลิกทาสแบบค่อยเป็นค่อยไปนั้น จะสังเกตได้ว่ากว่าพระองค์จะทรงเลิกทาสสำเร็จในทันทีจนถึงครั้งสุดท้ายนั้นทรงวางแผนงานถึง 7 ขั้นตอน ด้วยเหตุนี้ทำให้ นายเงินรู้สึกว่าได้เสียประโยชน์ เสียเกียรติยศ

2. ปัญหาที่เกิดจากพวกทาส ทาสจำนวนไม่น้อยที่มีความพึงพอใจต่อการเป็นทาส แม้จะต้องทำงานเหนื่อยยากให้แก่นายแต่ก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยไม่ต้องรับผิดชอบในการหาเลี้ยงชีพ บุคคลเหล่านี้ไม่เข้าใจถึงเสรีภาพ อิสระภาพ เพียงให้มีถิ่นที่อาศัย นอนก็พอใจ ถ้าถูกปล่อยเป็นอิสระอาจไม่มีหนทางหาเลี้ยงชีพ พวกทาสอาจวิตกว่า เมื่อเลิกทาสแล้วตนเองอาจไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่รู้จะทำมาหาเลี้ยงชีพกันอย่างไร² และในระหว่างที่กำลังดำเนินการเลิกทาสอยู่นั้น ก็พบกับอุปสรรคที่เกี่ยวกับทาสดังนี้³

2.1 ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของลูกทาสในกรณีที่ว่า ถ้าจะให้ลูกทาสเป็นไทยที่เดิยวั้น ย่อมจะมีปัญหาในแง่ที่ว่า นายเงินจะไม่ให้แม่ทาสมาเลี้ยงดูลูกทาสได้ เพราะลูกหลุดจากการเป็นทาสไปแล้ว ย่อมไม่เป็นประโยชน์ต่อนายเงิน แต่ในขณะที่เดียวกันแม่ทาสยังอยู่ จึงทำให้เป็นการเปิดช่องให้นายเงินถ่มถั่งได้

¹ รัชชานันท์ แก้วเกตุทอง " การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว " วิทยาสาร ปีที่ 29 , ฉบับที่ 3 (1 กุมภาพันธ์ 2521) หน้า 38

² ก.

³ สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร บันทึกเรื่องเมืองสยาม หน้า 318-319

2.2 ปัญหาเรื่องเงินค่าราชการ เนื่องด้วยวัตถุประสงค์ในการเลิกทาสก็คือ มุ่งประสงค์ในทางเศรษฐกิจ โดยที่จะให้ทุกคนได้เป็นไท และไ้ทำมาหากินเป็นปกติ เพื่อที่ทาง ทหารจะได้เรียกเก็บเงินค่าราชการนำมาเป็นรายได้บำรุงประเทศตามนโยบายในการขยายปรับ ปรุงบ้านเมืองได้มากขึ้นก็ตาม แต่มีปัญหายุ่งยากตรงที่ว่า ถ้าทาสถูกปลดปล่อยไป ก็จะต้องเสียค่าภาษี ราชการ ราคาหัวละ 6 บาทต่อปี เหมือนกับผู้เป็นไททั่วไป ปัญหายู่งยากที่ว่า จะไม่สามารถดำรงความ เป็นไทยของตนไว้ได้ เนื่องจากไม่มีความรู้ที่จะเลี้ยงตัวได้ จึงทำให้ต้องกลับไปขายตัวเป็นทาส อีก..

2.3 ปัญหาเกี่ยวกับการศึกษา และการอาชีพของประชาชน เพราะการศึกษา ย่อมเป็นส่วนสำคัญในอันที่จะทำให้ประชาชนรู้จักรักษาอิสรภาพของตนเอง และการศึกษาช่วยทำให้ ฆนุษย์รู้จักประกอบการทำมาหากินตามควรแก่อัตรา และเห็นคุณค่าแห่งเสรีภาพของมนุษย์อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทาสที่ได้รับการปลดปล่อยมาใหม่ ย่อมเกิดความจำเป็นในการศึกษามาก เพื่อ ความอยู่รอด การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพ และความรู้ในคุณค่าความเป็นอิสระไม่กลับ มาเป็นทาสอีกได้โดยง่าย

2.4 ปัญหาเกี่ยวกับการครองชีพของประชาชนบางจำพวก เนื่องจากบุคคลผู้ ยากจนมีอยู่จำนวนมากมักจะหาทางออกโดยการขายลูก ขายเพื่อเป็นทาสมากมายโดยเป็นเรื่อง ปกติวิสัย ซึ่งถ้าจะชักขวางไม่ให้ขายเสียทันทีก็ย่อมจะเกิดปัญหาในด้านการดำรงชีพของพวกคนเหล่านั้ โดยที่รัฐจะดูแลได้ไม่ทั่วถึง ซึ่งพวกนี้จะไปกู้ยืมเงินใครก็ไม่ไ้ ย่อมไม่มีใครเชื่อถือ จึงเป็น เหตุให้เกิดความยุ่งยากในอีกด้านหนึ่ง

ปัญหาอันเนื่องมาจากพวกที่เป็นทาสดังกล่าวทั้ง 4 ประการนี้ พระองค์ได้ทรง นำเข้าสู่สภาที่ปรึกษาาราชการแผ่นดินเพื่อพิจารณาโดยรอบคอบ เพื่อหาช่องทางในการแก้ไขต่อไปอย่าง ถูกต้องทุกทาง ดังนี้

-1. ปัญหาเกี่ยวกับความอยู่ของลูกทาส พระองค์ทรงจับเอา พิกัดเกษียณ อายุที่มีบัญญัติไว้ในกฎหมายเดิม ตั้งพิกัดเกษียณอายุลูกทาสไทยขึ้นเป็นระเบียบใหม่ เพื่อแก้ไข กรณีที่นายเงินกลั่นแกล้งลูกทาส ด้วยการไม่ให้ทาสบิดามารกาเลี้ยงดูลูก หากพระองค์ทรงเลิก ทาสโดยทันทีแต่ก็มีไ้ทรงปฏิบัติเช่นนั้น พระองค์ทรงแก้ไขแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งพิกัดที่ทรงตั้งใหม่ นั้น ลักษณะก็เหมือนอย่างเดิม คือตั้งค่าตัวเด็กแก่เกิดได้เดือนหนึ่ง จน 3 เดือน และเพิ่มพิกัดขึ้น ความอายุ โดยเริ่มใช้กับลูกทาสที่เกิดตั้งแต่วันที่ ๖ โมง พ.ศ. 2411 เป็นต้นไป ซึ่งกำหนดให้อายุลูก

ทาส ถูกทาสระหว่าง 7 ปีจนถึง 8ปี เป็นขั้นสูงสุดทั้งเด็กชายค่าตัว 32 บาทเด็กหญิงค่าตัว 28 บาทต่อไปนั้นลคภักคดงโดยลำดับจนเด็กอายุระหว่าง 18 จนถึง 20 ปี ค่าตัวลคเหลือ 3 บาท เมื่อถูกทาสอายุถึง 21 ปี ผนวกรทาส และถูกไทยเมื่ออายุครบ 21 ปีแล้วจะขายเป็นทาสไม่ได้ ค้วยประการนี้นายเงินจึงเกิดความรู้สึกว่าตนยังมีผลประโยชน์ในตัวถูกทาสอยู่ความรู้สึกรุนแรงที่จะคัดค้านจึงไม่ค่อยมี และยอมรับเงื่อนโซ่กังกกล่าวมาเรื่อยๆ ตามพระราชบัญญัติต่างๆที่ออกมาเป็นลำดับ ค้วยอาศัยพระบรมราโชบายดังกล่าวมานี้ จำนวนทาสจึงค่อยลดลงโดยลำดับจนหมดไปทั้งพระราชอาณาเขต ¹

-2. ปัญหาเรื่องเงินค่าราชการ เมื่อทาสที่ถูกปล่อยไปจะต้องเสียค่าภาษีราชการราคาหัวละ 6 บาท ต่อปีเหมือนกับผูเป็นไททั่วไปนั้นจะทำให้ทาสที่ถูกปล่อยเคือคร่อนและอาจจะต้องกลับเป็นทาสอีกนั้น พระองค์จึงทรงแก้ปัญหาโดย " ให้ถูกทาสซึ่งหลุดพ้นค่าตัวได้สักข้อมือ แล้วนำไปคองเรียกถูกทาสอยู่ตามเดิม เสียค่าราชการปีละ หกสลึง จะอยู่กับมูลนายเดิมหรือจะไปอยู่กับมูลนายใหม่ก็ได้ หากถูกทาสหลุดพ้นค่าตัวเป็นไทแล้ว ถ้าจะขายตัวเป็นทาสอีกก็คองทำสารกรมธรรม์ ² การแก้ไขค้วยวิธีนี้ทำให้มีทาสลดน้อยลง เพราะหากจะขายตัวคองทำสารกรมธรรม์นั้นคองสักแปลงเป็นสงวนอีก ทาสที่พ้นจากเป็นทาสแล้วคองไปคองการจะขายตัวเท่าไร เพราะต้องเสียค่าราชการแพงกว่าเดิม

-3. ปัญหาเกี่ยวกับการศึกษา พระองค์คองการให้ถูกทาสที่เป็นไทแล้วคองมีความรู้ ใค้ร่ำเรียนแล้วจะเป็นทางประกอบอาชีพต่อไป อีกทั้งการศึกษาที่จะทำให้ทาสเหล่านี้เข้าใจเกี่ยวกับข้อความเป็นมนุษย์อีกค้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริแก้ไขปัญหาคือเรื่องนี้ว่า ๗ มีการอีกอย่างหนึ่งคองจะจัดการให้เป็นการ ช่วยเหลือถูกทาสให้พ้นจากการเป็นทาสจริงๆ เพราะถูกทาสนั้นนายใช้มาตั้งแต่เล็กจนโต ไม่ใค้ร่ำเรียนไม่ใค้รู้ในการทำมาหากิน และก็ยังหัดเล่นเบี้ยมาตั้งแต่เล็กจนโต หากพ้นจากการเป็นทาสแล้วก็เป็นคนไม่มีวิชาความรู้ พระองค์ จึงจะคองจะให้มืโรงเรียนขึ้นมาจริงๆ เหมือนกับโรงเรียนที่เคยเป็นที่สอนเด็กมาก่อน

¹ สงวน เล็กสกุล การปฏิรูปในรัชกาลที่ 5 หน้า 25

² วิชัย เสวมาคย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า

และเสมียนที่มีอยู่ในเวลานั้นก็ชมมาจากโรงทานแต่ก็ไม่ค่อยรู้เรื่องจริงๆ เมื่อรู้หนังสือโอกาสที่จะกลับเป็นทาสอีกก็น้อย คนที่มีวิชาความรู้ก็มีคนต้องการจ้างวาน หรืออาจจะไปทำงานต่างๆ ได้ ¹

พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ในเรื่องนี้ถูกต้องการแก่สรรเสริญ เพราะการศึกษาจะทำให้ทาสซึ่งเป็นทาสไทย ยืนหยัดบนลำแข้งของตนเองได้ การศึกษาจะทำให้ทาสมีเครื่องมือประกอบอาชีพ โดยเฉพาะในระยะนั้นคนที่รู้หนังสือยังมีน้อยมาก ทางรัฐบาลมีความต้องการเสมียนมาก ดังนั้นทาสที่เป็นไทย เมื่อรู้หนังสือจึงยอมเป็นที่ปรารณาของทางรัฐบาล และด้วยเหตุนี้ในวันที่ 6 กรกฎาคม พ. ศ. 2418 อันเป็นวันที่เกือบครบรอบปีพระราชดำริเรื่องการเลิกทาส และจัดการศึกษาให้แก่ลูกทาส จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ " จะให้หม้ออาจารย์สอนหนังสือและสอนเลขต่างๆพระอาราม " ²

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระราชดำริ ที่จะให้ลูกทาสที่สิ้นเกษียณอายุ เมื่อถึง อายุ 21 ปีแล้วจะได้ " ทุนอุปสมบทและเกิดทำมาหากินต่อไป ถ้าเป็นอย่างยิ่ง ที่เรงคำว่า เมื่อพ้นทาสแล้ว ชายจะได้มีโอกาสได้ทุน อุปสมบทเพราะการอุปสมบทนั้น เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นการได้บุญได้กุศลอย่างยิ่ง และพระวินัยในทางพุทธศาสนาได้บัญญัติห้ามทาสมิได้รับการอุปสมบท เมื่อได้ทรงกำหนดเกษียณอายุ 21 ปี เป็นอันพ้นจากการเป็นทาส จึงชอบด้วยเหตุผลอย่างยิ่ง เป็นการคัดค้านการคัดค้านได้เป็นอย่างดี โดยทรงนำเอาศีลธรรมมาเป็นหลัก เพราะว่าถ้าใครคัดค้านก็จะเป็นการบาป และอาจเชื่อว่าเป็นผู้ผิดกันไม่ได้ทาสได้มีโอกาสอุปสมบทอีกด้วย ³

3. ปัญหาที่เกิดจากการมีบ่อนเบี้ย การพนันในสมัยนั้นหากการได้อุปฐากที่หม้อบ่อนเบี้ยการพนันโดยถูกต้องตามกฎหมาย อันเป็นรายได้ถึง 9 เปอร์เซ็นต์ที่จะนำมาใช้ในรูปราชการแผ่นดินแก่เรื่องนี้ได้กลายเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งเป็นมูลเหตุทำให้ผู้คนสิ้นเนื้อประดาตัว เพราะการเล่นการพนันจนกระทั่งเป็นสาเหตุของการขายลูกเมียลงเป็นทาส เพื่อเป็นการแก้ปัญหาลเฉพาะหน้าในที่สุก และมีอยู่เป็นจำนวนมากด้วย ⁴ ซึ่งการเล่นเบี้ยนี้มีมาตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยาและมีหลักฐาน

-
- 1 วิจารณ์ เสวระมาศย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 53-54
 2 วุฒิชัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 หน้า 60
 3 สงวน เล็กสกุล การปฏิรูปในรัชกาลที่ 5 หน้า 26-27
 4 สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร บันทึกเรื่องเบ็องสยาม หน้า 319

กล่าวว่า บ่อนเบี้ยและอากรบ่อนเบี้ยเห็นจะเกิดขึ้นภายหลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือ ภายหลัง พ.ศ. 2231¹ หรือเกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2231 กับ พ.ศ. 2299 ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาหรือพระเจ้าเสือ หรือพระเจ้าท้ายสระพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง² การเล่นเบี้ยนี้เป็นที่นิยมกันมากจนรัฐบาลถึงกับตั้งบ่อนเบี้ยให้เล่นจนมีการเล่นเบี้ยมาเรื่อยๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่ครั้นถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ พระองค์ทรงเห็นว่า บ่อนเบี้ยนั้นทำให้คนกลายเป็นทาสมากขึ้นซึ่งเป็นการชกต่อพระองค์ในการที่จะเลิกทาสด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงเลิกบ่อนเบี้ยอันเป็นสาเหตุของส่วนหนึ่งที่ทำให้คนเป็นทาส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงเลิกบ่อนเบี้ยไปเรื่อยๆ ในมณฑลและหัวเมืองต่างๆ ครั้นถึงรัตนโกสินทร์ศก 125 ตรงกับปีมะเมีย พ.ศ. 2449 มา โปรดให้เลิกบ่อนเบี้ยที่มีในหัวเมืองมณฑลทุกมณฑล คงเหลือบ่อนเบี้ยแต่ในจังหวัดกรุงเทพฯ 13 บ่อน เพราะฉะนั้นเป็นอันหมดสิ้นบ่อนเบี้ยในหัวเมืองตั้งแต่ปีมะเมีย พ.ศ. 2449 มา³ ต่อมาพระองค์ทรงเลิกบ่อนเบี้ยอีกครั้งเมื่อรัตนโกสินทร์ศก 129 ตรงกับปีจอ พ.ศ. 2453 เป็นปีที่สุดท้ายในรัชกาล บ่อนเบี้ยซึ่งยังเหลืออยู่แต่ในกรุงเทพฯ 11 ตำบลนั้น โปรดให้เลิกบ่อนเบี้ยที่บ้านขมิ้น 1 กับบ่อนเบี้ยที่ขานทวายตำบล 1 รวมเป็น 2 ตำบล และยังเหลือบ่อนเบี้ยมีต่อมาในรัชกาลปัจจุบัน * 9 บ่อน⁴ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเลิกบ่อนเบี้ยอากรบ่อนเบี้ยโดยเด็ดขาด เมื่อวันที่ 1 เมษายน ปีมะเส็ง พระพุทธศักราช 2460⁵

จะเห็นได้จากปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้การเลิกทาสเป็นไปช้า แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงได้คำนึงการแก้ไขไปเรื่อยๆควบคู่กับการเลิกทาส ก็เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้พระองค์ทรงเลิกทาสได้สำเร็จ ด้วยอาศัยหลักการแบบ

* พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6

- 1 องค์ การค้าของครูสภา ประชุมพงศาวดาร เล่ม 12 ภาคที่ 15-18 หน้า 165
- 2 ก. หน้า 166
- 3 ก. หน้า 230
- 4 ก.
- 5 ก. หน้า 233

ค่อยเป็นค่อยไป ถึงที่สุดที่ว่า " ข้าฯได้พราเส่มงาม " จึงทำให้ลบลอุปสรรคต่างๆได้ แต่อย่างไรก็ตามการเสด็จเสด็จประสมความเสด็จเสด็จไปด้วยดี ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เป็นที่ช่วยพระปรีชาสามารถชั้นยิ่งใหญ่อองพระองค์โดยแท้ สมแล้วกับการที่พระองค์ทรงได้รับการยกย่องว่า เป็น " มหาราช " องค์หนึ่งของเมืองไทย

ผลของการเลิกทาส

ภายหลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการเลิกทาสเป็นผลสำเร็จพร้อมกับการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของการเลิกทาสควบคู่ไปด้วยแล้ว ระบบทาสในสังคมไทยก็ได้สิ้นสุดลง และความสำเร็จในการเลิกทาสนี้ได้เป็นรากฐานสำคัญอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงและสร้างความเจริญแก่ประเทศไทยในทางอื่นๆในภายหลังกล่าว คือ

1. ด้านสังคม

การเลิกทาสนับได้ว่าเป็นการส่งเสริมศีลธรรมจรรยาและยกระดับความเป็นมนุษย์ของคนจำนวนมากให้สูงขึ้น¹ ซึ่งถ้าหากจะมองย้อนถึงครั้งอดีตแล้วก็จะเห็นได้ว่า สภาพชีวิตของทาสนั้นได้รับการกดขี่ข่มเหงจากนายเงินผู้ไม่มีเมตตาธรรมเพียงใด และทาสนั้นก็ได้รับการแบ่งชั้นว่าเป็นบุคคลที่มีฐานะที่ต่ำสุดของสังคมไร้ซึ่งศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์² จึงถูกบุคคลที่มีฐานะสูงกว่ากดขี่และได้รับการถูกเหยียดหยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวต่างชาติถึงกับมองประเทศไทยว่าเป็นประเทศป่าเถื่อนไร้ซึ่งความเจริญ และกระตุ้นให้มีการเลิกทาส ดังนั้นเมื่อมีการเลิกทาสขึ้นโดยเด็ดขาด พวกทาสที่ได้รับการปลดปล่อยให้เป็นไท เหล่านี้ก็กลับมีฐานะเสมือนชนพลเมืองที่เป็นเสรีชนทั้งหลาย มีสิทธิในการประกอบอาชีพอย่างอิสระและมีโอกาสได้รับการศึกษาตามความสนใจของตน และอาจจะเข้ารับราชการเป็นขุนนาง เสมียนทนายหรือนักปกครองอย่างหนึ่งอย่างใดก็ได้ โดยไม่มีการจำกัดเหมือนก่อนว่า ผู้ที่เกิดในตระกูลสูงเท่านั้นจึงจะเฉลียวฉลาดสมควรเป็นชนชั้น สำนึกใหม่จะเป็นแรงเร้าให้ประชาชนตระหนักถึงคุณค่าของตนและกล้าที่จะแสดงหาความก้าวหน้ามากขึ้น³

ดังนั้นเพื่อส่งเสริมความก้าวหน้าของประชาชนทั่วไปและโดยเฉพาะเป็นผลเนื่องมาจากการแก้ไขปัญหานั้นเองมาจากการปลดปล่อยทาสนับแต่การปลดปล่อยทาสให้เป็นไท จนถึงทาสทั้งหมดที่พระราชอาณาจักรนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงขยายการศึกษาเพื่อทาส ทาสประเภทอื่นๆได้ศึกษาหาความรู้ และรู้จักประกอบอาชีพด้วยตนเองได้

¹ วิจัย เสวระมาศย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 102

² สรร รังสฤษฎ์ วิวัฒนาการแห่งสังคมสยาม หน้า 122

³ ไพจิตร ไหลงาม ความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและการปรับตัวของประเทศไทย พ.ศ. 2398-2475 หน้า 78

ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงปฏิรูปการศึกษาเสียใหม่ ด้วยเหตุผลดังกล่าว ประจวบเหมาะกับการที่ทางราชการมีความต้องการบุคคลที่มีความรู้ที่ได้เล่าเรียนมามาก เพราะหน่วยงานได้ขยายตัวมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชกาลของพระองค์¹ ดังนั้นเพื่อให้เครื่องมือประกอบอาชีพโดยเฉพาะลูกทาสที่เป็นไทเพื่อให้ลูกทาสได้เป็นไทจริงๆ เครื่องมือดังกล่าวก็คือการศึกษานั้นเอง พระองค์จึงได้ทรงมีประกาศจะให้อาจารย์สอนหนังสือไทยและสอนเลขทุกๆพระอาราม ข้อความในประกาศมีความว่า

" โปรกเกล้า ฯ "

จะให้มิอาจารย์สอนหนังสือไทยแลสอนเลขทุกๆ พระอาราม

"... สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่า กุลบุตรทุกวันนี้มีอุทสาทเล่าเรียนหนังสือไทย ลายมือวิชาหนังสือแลกระบวนเลขโทร เลขตลาด 1 ให้รู้ตามแบบอย่างแต่ก่อนนั้น น้อย บิคามารคาแลญาติเฝ้าฯยังมีประสงค์จะให้บุตรหลานของตนเล่าเรียนหนังสือไทย เลขให้รู้ชำนาญน่าดู ใช้ตัวอักษรสามเอกโท แลคำทำสูงตามแบบอย่างที่ท่านผู้รู้แต่ก่อนสืบๆกันมาให้สิ้นเชิง จึงอุทสาทพาบุตรหลานไปฝากฝังแก่พระราชคณะ พระครูภานานุกรม เปรี๊ยะอันคับที่เคยนับถือว่าพระสงฆ์รูปนั้นเป็นผู้รู้หนังสือไทย แลวิชาเลขให้สั่งสอน บางที่เด็กนั้นมีปัญญาเล่าเรียนรู้ก็มีบวชเด็กที่เกียจคร้านมัวแต่เล่นเป็นกำลัง เด็กนั้นไม่รู้จะไรอย่างนี้ก็เป็นอันมาก พระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์ครั้งจะเขียนที่เด็กก็เกรงใจบิคามารคา ที่บ้านอาของเด็ก ไม่อาจกล่าวเด็กนั้นได้ นึกเสียว่าจะรู้มีรู้ก็ช่างเป็นไร พระสงฆ์เป็นอาจารย์นั้นจะคิดอย่างนี้เป็นแท้ เด็กซึ่งไปเป็นศิษย์วัดก็ไม่มีวิชาสิ่งใดคิดหัวเลยโดยมาก สืบไปภายหน้า กุลบุตรผู้ที่จะเรียนรู้นี้หนังสือไทย ลายมือ แลกระบวนเลข เลื่อมสูญเสียสิ้น ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าตั้งพระราชคณะ พระครูภานานุกรม เปรี๊ยะที่ได้รับพระราชทานนิตยภัตรตามฐานาศักดิ์ในพระอารามหลวง สำหรับจะได้สั่งสอนสามเณรศิษย์วัด เพื่อจะให้เป็นผู้ประโชยชน์แก่กุลบุตรผู้ที่จะเล่าเรียนแลอาจารย์ผู้ที่จะสั่งสอนในถาวรวัฒนาชั้นกว่าแต่ก่อน เพราะหนังสือไทยเป็นประโยชน์ที่จะเล่าเรียนพระไตรปิฎกต่อไป เป็นการเกื้อกูลแก่พระพุทธศาสนา ฤาเป็นคุณุหัตถ์จะได้เป็นกำลังราชการ แลในประโยชน์ของผู้ที่เรียน เพราะเพราะฉะนั้นขอ ให้พระราชคณะ พระครูภานานุกรมเปรี๊ยะอันคับ ที่ได้เรียนรู้นี้หนังสือไทย ลายมือ

แลวิชาเลขนั้น จงมีใจเห็นแก่พระพุทธศาสนาแก่ราชการแผ่นดิน ช่วยทูลบำรุงสั่งสอนเด็กนั้นให้เต็มกำลังความรู้ของคนตั้งใจสอนจริงๆ บรรดาที่เป็นพระอารามหลวงให้ไว้พระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์ - สอนเด็กธรรมาวาสหนึ่งตั้งแต่ 5 รูปลงมาทุกพระอาราม ตามพระอารามใหญ่แลเล็ก ถ้าไม่มีพระสงฆ์จะหาภิกษุสีกักจะพระราชทานเงินเดือนเหมือนกัน แต่ต้องให้ท่านผู้ที่เป็นเจ้าวัดเอาใจใส่ให้สอนจริงๆพระสงฆ์รูปใดรับสั่งสอนหนังสือไทยเลขได้แล้ว ให้เจ้าคณะทำบายชีมาส่งพระพุฒิการบตีจะได้นำขึ้นทูลเกล้าถวาย แล้วจะพระราชทานแบบฉบับหลวงให้แก่พระสงฆ์เป็นอาจารย์จะได้สั่งสอนศิษย์ตามแบบฉบับเด็กที่เรียน หนังสือไทย ลายมือ หักลายมือ แลกระบวนเลขมีมาจนน้อยเท่าใดให้ทำบายชีมาส่งเจ้าพนักงานทุกอาจารย์ วันขึ้นสิบห้าค่ำ แรมสิบห้าค่ำ ให้เจ้าพนักงานกรมธรรมการ กรมสังฆการี นำเด็กเข้ามาในพระบรมราชวัง ทรงพระกรุณาไปรุดเกล้าจะพระราชทานอังโศพิสแก่เด็กนั้นทุกวันอุโบสถ แลพระสงฆ์เป็นอาจารย์จึ่งพระราชทานเงินเดือนละ 6 บาท พระราชคณะ พระครูฐานานุกรมเป็รียบร้อยอันที่ได้นิคมภักตร์อยู่แล้ว จะพระราชทานเพิ่มเป็นส่วนที่เป็นพระอาจารย์เดือนละ 6 บาททุกอาจารย์ เด็กนั้นเรียนหนังสือไทย หักลายมือ เรียนเลขได้อย่างแล้ว กำหนดหกเดือนจะไปรุดให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลากรมพระบวรราชปักษ์เป็นแม่กองแลข้าราชการซึ่งรู้หนังสือ เป็นเจ้าพนักงานประชุมกันไล่หนังสือครั้งหนึ่งทุกพระอารามได้แม่นยำแน่นอนถูกต้องตามแบบฉบับ จะพระราชทานรางวัลแก่อาจารย์แลตัวเด็กนั้นตามสมควร ทรงพระกรุณาผู้สละพระราชทรัพย์ออกจำหน่ายแจกแก่ศิษย์ทั้งนี้ด้วยพระราชประสงค์จะให้ประโยชน์ในพระพุทธศาสนา แลแผ่นดินแลตัวเด็กต่อไป !"

แต่ทว่าการจัดการศึกษาที่ให้มีการเรียนการสอนในวัดทุกวัดนั้นก็มิประสบผลสำเร็จ ถึงอย่างไรก็ตามก็แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระประสงค์อันแน่วแน่ในการที่จะจัดการศึกษาขึ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าพระองค์ได้ปฏิรูปการศึกษา มาเรื่อยจนประสบผลสำเร็จ ทั้งที่พระองค์มีพระบรมราชโองการ เรื่องเข้าโรงเรียนในกรุงและหัวเมืองขึ้นในระยะต่อมาใน พ.ศ. 2433 และต่อมาที่หลักสูตรฉบับแรกใช้ในปี พ.ศ. 2435 ²

การปฏิรูปการศึกษาได้มีวิวัฒนาการมาเรื่อย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญในการป้องกันการณ์เป็นทาสได้ แต่ยังมีสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้ทาสไม่หมดไป นั่นคือ การนำทาสไปเป็นโสเภณีกิจ-

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 หน้า 84

² อ. หน้า 117

กิจการโสเภณีน่าจะผิดกฎหมาย เนื่องจากกฎหมายทาส มาตรา 15 ห้ามนายเงินบังคับข่มขืนทาส
 ของตนแต่งงานมีสามี แต่ในทางปฏิบัตินายเงินมีหนทางที่จะหลีกเลี่ยงกฎหมายได้โดยการบังคับให้
 ทาสทำหนังสือสัญญาเป็นลูกจ้างและยินยอมที่จะขายตัว โดยบ่งว่าสมัครที่จะขายตัวเอง¹ เรื่อง
 การขายตัวนี้หากจะพิจารณาแล้วส่วนหนึ่งจะต้องเป็นผู้ที่สมัครใจเองอย่างแน่นอน เพราะลูกทาส
 ที่ได้รับการปลดปล่อยแล้ว ยังไม่มีอาชีพติดตัวเลยเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นลูกทาสหญิงส่วนหนึ่งก็อาจจะ
 ยึดอาชีพนี้เลี้ยงตัวเองเมื่อมีการแอบแฝงการใช้ทาสโดยวิธีนี้ รัฐบาลไทยจำเป็นต้องหาทางแยก
 เรื่องทาส และโสเภณีออกจากกัน โดยเฉพาะเมื่อรัฐบาลกำลังดำเนินการเพื่อยกเลิกระบบทาสทั้ง
 หมกอยู่รัฐบาลจึงออกพระราชบัญญัติป้องกันสัญจรโรคขึ้นในพ.ศ. 2443 และพระราชบัญญัติป้องกัน
 สัญจรโรคเพิ่มเติม พ.ศ. 2452 ทั้งนี้มีใจความสำคัญคือ หญิงโสเภณีจะต้องเป็นผู้ที่สมัครใจมา
 ทำงานเหล่านี้โดยตรง และจะต้องจดทะเบียนเป็นหญิงโสเภณีกับกองทะเบียนหญิงโสเภณี หมาย
 ความว่า สัญญาที่ทำกันระหว่างตัวหญิงกับนายโรงเป็นสัญญาที่จะระบุชัดว่า จะนำหญิงนั้นไปเป็นโส
 เภณี และยอมให้หญิงที่สมัครใจเท่านั้น²

การที่ทาสไปเป็นโสเภณีนี้จะเห็นได้ว่าเป็นที่นิยมกันมาก เพราะคงที่ไ้กล่าวมาแล้ว
 ว่าการเลิกทาสได้สิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2451 โดยที่กำหนดไว้ว่าการซื้อขายทาสหรือการนำคนไป
 เป็นทาสมีความผิด ฉะนั้นหญิงโสเภณีที่เกิดขึ้นภายหลังปี พ.ศ. 2451 ก็คือหญิงส่วนหนึ่งที่พ้นจาก
 การเป็นทาสนั่นเอง และจะต้องเป็นผู้ที่สมัครใจขายตัว ตามพระราชบัญญัติป้องกันสัญจรโรค
 เพิ่มเติม พ.ศ. 2452 ด้วย ฉะนั้นกิจการโสเภณีจึงเป็นกิจการที่อยู่ในความควบคุมของรัฐบาล
 และปรากฏว่า พ.ศ. 2471 กิจการโสเภณีเป็นกิจการต้องห้ามตามกฎหมาย³ แต่ถึงแม้ว่าจะ
 เป็นกิจการต้องห้าม หรือจะเป็นโสเภณีโดยสมัครใจหรือไม่สมัครใจ แก่การซื้อขายหญิงไปเป็น
 โสเภณีก็ยังมีอยู่ตลอดมา ซึ่งนาย เวอร์จิเนีย ทอมสัน ได้กล่าวว่ายังปรากฏมีหญิงโสเภณีอยู่
 ในกรุงเทพฯ หลังจากนั้นอยู่และบางส่วนถูกส่งออกไปหาเงินในปารีสหลายราย⁴

¹ พงษ์เนียน ทองพงษ์เนียน การศึกษาเรื่องทาสในสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 89

² ก. หน้า 91

³ ก.

⁴ ก.

จะเห็นได้ผลจากการเลิกทาสทางค่านิยม ทำให้ทาสหญิงที่เป็นไทแล้วส่วนหนึ่งไปประกอบอาชีพเป็นหญิงโสเภณีโดยสมัครใจ ซึ่งก่อนหน้านั้นส่วนใหญ่จะถูกบังคับให้ไปเป็นโสเภณีโดยไม่สมัครใจ แต่ต่อมาในระยะหลังกิจการโสเภณีถึงแม้ว่าฝ่ายรัฐบาลจะกำหนดว่าเป็นกิจการที่ผิดกฎหมาย แต่ปรากฏว่ากิจการโสเภณีในประเทศไทยได้เป็นที่แพร่หลายจนยากที่รัฐบาลจะควบคุมไทยทั่วถึงได้ และปรากฏว่าได้มีการดำเนินกิจการโสเภณีมาจนถึงปัจจุบัน แต่กระนั้นก็ใช้ว่าผลเมืองที่พ้นจากการเป็นทาสจะประกอบอาชีพอื่นเสียหมด เพราะทาสที่พ้นจากการเป็นทาสแล้วก็ได้รับสิทธิ เช่นพลเมืองที่เป็นเสรีชนโดยทั่วไป และหันไปประกอบอาชีพที่สร้างความจริงใจให้แก่ประเทศชาติต่อไปอย่างน้อยที่สุดทาสก็มีอาชีพที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษนั่นคือ การทำนา ซึ่งจะได้อีกว่าถึงในหัวข้อผลกระทบทางค่านิยมเศรษฐกิจต่อไป

2. ค่านิยมเมือง

ถือว่า การเลิกทาสเป็นการยกฐานะของพลเมืองส่วนหนึ่งขึ้นน้อมหมายถึงการส่งเสริมความเสมอภาคเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ ซึ่งเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การปกครองแบบวิคาคับนุทรในการต่อมาและยังเป็นผลให้นานาอารยประเทศได้มีการยอมรับนับถือประเทศไทยมากขึ้นเป็นลำดับในเวลาต่อมาด้วย¹ อีกทั้งเป็นการแก้ไขระบบของสังคมไทยที่มีการแบ่งชั้นวรรณะให้สำเร็จ² ซึ่งเป็นข้อบกพร่องบางอย่างของชนบระเพณีในเรื่องเกี่ยวกับเกียรติความเป็นมนุษย์ของราษฎรที่แสดงความไม่เสมอภาคต่อกัน³ เพราะมีทาสเป็นต้นคอของการมีอภิสิทธิ์เหนือชีวิตผู้อื่น อันเป็นการนำไปสู่การเหลื่อมล้ำทำสูง และแสดงให้เห็นว่าประชาชนมีราคาต่างกันซึ่งเป็นลักษณะความคิดสมัยเก่า⁴ ดังนั้นเมื่อมีการเลิกทาสความเสมอภาคก็เกิดแก่ประชาชนทั่วไป

ในขณะที่ทางรัฐบาลต้องการสร้างความเสมอภาคให้แก่ประชาชนนั้น สิ่งที่น่าพิจารณาอีกประเด็นหนึ่งก็คือ ปฏิกริยาตอบโต้จากกลุ่มผลประโยชน์นั้นมีมากน้อยเพียงใด เพราะถ้าหาก

1 วิชัย เสวะมาศย์ การเลิกทาสในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 102

2 บัญชา แก้วเกตุทอง การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 39

3 ไพจิตร ไกลงาม ความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและการปรับตัวของรัฐระหว่างปี พ.ศ. 2396-2475 หน้า 76

4 ก.

เกิด เช่นนั้นจริงด้วยอ้อมส่งผลกระทบทางการเมืองภายในอย่างแน่นอน และก็ปรากฏว่านายเงินที่มีทาสไว้ในครอบครอง 90 % เป็นพวกขุนนางที่มียศบรรดาศักดิ์และพวกเศรษฐิกิจมีเงิน¹ อาจจะเกิดความไม่พอใจจนถึงกับคบคิดกันทำกบฏต่อต้านกันได้ โดยเฉพาะบรรดาหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ไกลจากความควบคุมดูแลของรัฐ และมีข้าทาสบริวารมากมายจึงไม่เต็มใจที่จะเสียผลประโยชน์ของตนไป ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าผลกระทบจากทางด้านการเศรษฐกิจอาจส่งผลกระทบต่อทางการเมืองอีกต่อหนึ่งก็ได้ ดังเช่นกรณีกบฏเงี้ยว เมืองแพะ* ซึ่งขณะนั้นเจ้าพิริยเทพวงศ์เป็นเจ้าเมืองแพะ สำหรับสาเหตุของการเกิดกบฏนั้นเกิดจากหลายสาเหตุ และเป็นสาเหตุที่มีโคตรงไปตรงมา² ส่วนข้อเท็จจริงที่แน่นอนก็คือ กบฏเงี้ยวที่เมืองแพะนั้นเจ้าเมืองแพะให้ความช่วยเหลือและมีส่วนพัวพันด้วย หลักฐานก็คือ เจ้าเมืองแพะออกคำสั่งให้ชาวบ้านหาข้าวให้เงี้ยวบ้านละสองทะนาน อีกทั้งประมาณสามเดือนก่อนชกจะเกิดขึ้น พวกเงี้ยวเองก็คิดว่า "ศกนี้จะทำมาหากินยาก เพราะเจ้าเมืองลำปางเมืองแพะคบคิดกับฝรั่งเศษเอาใจออกพวกกรุงสยาม³ สำหรับสาเหตุที่ทำให้เจ้ามายเมืองแพะสนับสนุนโจรเงี้ยวนั้น สืบเนื่องมาจากสถานการณ์ทางการเมืองภายในของภาคเหนือในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งก่อนหน้ากบฏระหว่าง พ.ศ. - 2420 ถึง พ.ศ. 2445 การควบคุมตรวจตราเมืองประเทศราชภาคเหนือของรัฐบาลกลางกระชั้นแน่น เข้าตลอดเวลา⁴ และเมื่อ พ.ศ. 2442 ก่อนกบฏเงี้ยวเมืองแพะ³ ปีรัฐบาลกลางยุบฐานะประเทศราชของเชียงใหม่ ลำปาง แพร่ และน่าน ในปีต่อมารัฐบาลกลางยังได้จำกัดสิทธิสภาพการเมืองภายในของเมืองเหล่านี้จนหมดสิ้น⁵ และผู้เขียนขอเสนอว่า สาเหตุที่เอาเมืองแพะร่วมมือกับพวกเงี้ยวก่อการกบฏอีกสาเหตุหนึ่งก็คือ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะปรากฏว่าในการที่รัฐบาลกลางได้จำกัดสิทธิสภาพการเมืองภายในนั้น -

* เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2445 และถูกลบไปจนถึงวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2445

1 เสี่ยงม คุมพवास ราชประวัติพันธ์ในสมเด็จพระปิยะมหาราช หน้า 42
 2 เคช บุนนาค ขบถ ร.ศ. 121 หน้า 34
 3 ก.
 4 ก. หน้า 40
 5 ก. หน้า 42

รัฐบาลกลางได้จำกัดอภิสภาพทางการคลังของเจ้าผู้ครองนครลงอย่างหนัก โดยยุบอำนาจการเกณฑ์
 ราชการของเจ้านายขุนนาง และอนุญาตให้ชาวหลวงเก็บค่าราชการแก่ราษฎรคนและสัตว์อย่างอื่นได้ทั้ง
 ๑
 ๒
 ๓
 ๔
 ๕
 ๖
 ๗
 ๘
 ๙
 ๑๐
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

๑ เทช บุนนาค ขบด ร.ศ. 121 หน้า 42-43

๒ สรัชคดี ประยูรเสถียร การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ หน้า 192-194

๓ หจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม99/109 ปล่อยทาสของน้อยเพทวงศ์ให้เป็นไท -

จุดประสงค์ของการชกแข่งเมืองของเจ้านายเมืองแพร่คือความต้องการที่จะแสดงอำนาจให้รัฐบาล "วางงาน" และมอบบ้านเมืองแวมเมืองคืนให้ตน "เป็นเจ้าปกครองบ้านเมืองต่อไป" ¹

3. ก้านเศรษฐกิจ

การยกเลิกระบบทาสขึ้นเป็นการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลดีต่อการเศรษฐกิจ เพราะเหตุที่ว่าเป็นทาสส่ง เสริม เสรีภาพในการประกอบกรและ เกิดมีการจ้างแรงงานตลอดจนเป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มี เสรีภาพในการทำมาหากินและได้พึ่งตนเองมากขึ้น ² และการประกอบอาชีพ หรือ การทำมาหากินที่สำคัญก็ คือ การทำนํ้ามันเอง การปลดปล่อยทาสทำให้ประชากรส่วนหนึ่งมีฐานะเป็นทาสซึ่งถูกบังคับให้ทำนํ้าให้นาย ซึ่งทาสเหล่านี้ส่วนมากไม่ต้องถูกเกณฑ์ทำงานหลวงหรือต้องเสียภาษี ได้ประกอบอาชีพเป็นของตัวเอง ทำให้จำนวนชาวนาเพิ่มขึ้นและเมื่อนายทาส ถ้าไม่อาจจะอาศัยแรงงานทาสได้ก็จำเป็นต้องทำนํ้าเอง ³ ซึ่งเดิมมีนายทาสซึ่งมีที่ดินจำนวนมาก จะทำนํ้าโดยใช้ทาสของคน ซึ่งทาสจะได้รับเสื้อผ้า เครื่องกิน และได้ถอนตัวเท่ากับครึ่งหนึ่งของลูกจ้างปกติจนกว่าจะได้ถอนหนี้หมด จากนั้นฐานะของทาสก็จะเปลี่ยนเป็นลูกจ้าง ซึ่งจะได้อับค่าจ้างพอเลี้ยงตัว ⁴ ดังนั้นเมื่อนายทาสได้รับการปลดปล่อยให้เป็นไทอนาคตทาสจึงจำเป็นต้องทำนํ้าโดยอาศัยแรงงานจากลูกจ้างทำนํ้าแทนทาสเดิม

การเลิกทาสทำให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น เพราะว่าการเลิกทาสกึ่งกลาง ได้กระทำในช่วงที่เศรษฐกิจของไทยกำลังเจริญก้าวหน้าอย่างเต็มที่ ชาวกำลังเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ ซึ่งนอกจากจะขายได้ดีแล้วราคายังสูงอีกด้วย ทั้งนี้เพราะการเลิกทาสได้ทำให้คนมีเวลา

¹ เทช นุนนาค ขมถ ร.ศ. 121 หน้า 43-44

² วิชัย เสวระมาศย์ การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 102

³ เฟรค คัมบริอวริคส์ การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่าและหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับต่างประเทศ แปลโดย เอกวิทย์ ณ ถลางและอมร ไสภณวิไชยวงศ์ หน้า 68

⁴ ไพฑูรย์ สายสว่าง "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา" ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทยจนถึง พ.ศ. 2448 หน้า 322

ว่างมากขึ้น ซึ่งเรามีโอกาสไปรับจ้างหรือใช้เวลาทำนาได้อย่างเต็มที่¹ และสินค้าออก ข้าวก็เพิ่มขึ้นจนมีมูลค่าสูงกว่าสินค้าออกชนิดอื่น² อัตราการขยายตัวของการส่งออกข้าวออกไปขายยังต่างประเทศ เขยิบสูงขึ้นเรื่อยๆ อย่างน่าพอใจยิ่งจะเห็นได้จากสถิติข้างล่างนี้ ซึ่งผู้เขียนจะใช้สถิติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2432 ซึ่งเป็นปีที่ถูกทาสไต้หวันจากการเป็นทาสปีแรก ตามพระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณอายุ-ถูกทาสลูกไท พ.ศ. 2417³

พ.ศ.	ปริมาณข้าวส่งออกเป็นทาบ	ราคาข้าวส่งออกเป็นทาบ
2432	5,090,000	14,430,000
2433	8,090,000	25,090,000
2434	3,800,000	11,530,000
2435	3,570,000	11,730,000
2436	13,300,000	42,800,000
2437	8,830,000	28,850,000
2438	8,120,000	24,930,000
2439	8,040,000	35,750,000
2440	10,000,000	39,720,000
2441	9,270,000	46,590,000
2442	7,650,000	38,860,000
2443	6,962,436	22,481,758
2444	11,506,736	36,160,996
2445	12,973,191	67,922,544

¹ สุวิทย์ ไททยวัฒน์ วิวัฒนาการทางเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2394-2475 หน้า 190

² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ เศรษฐกิจกับประวัติศาสตร์ไทย หน้า 127

³ สุวิทย์ ไททยวัฒน์ ล.ก. หน้า 164-165

พ.ศ.	ปริมาณข้าวส่งออกเป็นบาท	ราคาข้าวส่งออกเป็นบาท
2446	9,965,399	58,411,438
2447	14,491,729	82,602,727
2448	14,533,124	83,129,448
2449	14,437,514	81,923,710
2450	13,370,366	75,581,456
2451	15,428,576	79,394,963
2452	16,008,545	85,078,585
2453	17,588,349	91,060,879

ในขณะที่อัตราการขยายตัวของ การส่งออกนอกประเทศพุ่งขึ้นไปอย่างรวดเร็ว และยิ่งผลให้รัฐมีรายได้เพิ่มขึ้นในขณะเดียวกัน ผลของการเลิกทาสทำให้มีปฏิริยาโต้ตอบจาก กลุ่มผลประโยชน์ซึ่งอ้างว่า การเลิกทาสทำความทุกข์ยากลำบากแก่ประชาชน ซึ่งทำให้คนพวกนั้น ซากแหล่งเงินทุนในการผลิต และการจ้างแรงงานก็มีค่าธรรมเนียมของไทยทำให้เกิดความลำบากในการหาคนรับจ้าง¹ และทำให้ชาวนาได้ยืมเงินลงทุนในการทำนาในอัตราดอกเบี้ยสูง แนวโน้มของชาวนาในการพึ่งเงินกู้ยืมในระดับสูงขึ้นเรื่อยๆ² และปรากฏว่าได้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ๆ เกิดขึ้นคือระบบที่ดินและทุนได้กลายเป็นข้อผูกพันและผูกมัดเข้ามาแทนที่ระบบความสัมพันธ์แบบเจ้า-ข้า³ แต่การเลิกทาสก็ก่อให้เกิดระเบียบแบบแผนในตลาดแรงงานและในอัตราค่าจ้างแรงงาน-ราคาถูก เหมือนสมัยเดิมไม่มีอีกต่อไป⁴

ฉะนั้นการทำนาที่เป็นแรงงานของทาสได้ช่วยให้รายได้ของประเทศเพิ่มขึ้น แต่ขณะเดียวกันเมื่อทาสได้กลายเป็นลูกจ้างหรือเป็นชาวนา กลับมีวิถีชีวิตแบบทาสที่ปรากฏออกมา

¹ ไพฑูรย์ สายสว่าง "ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา" ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทยจนถึง พ.ศ. 2448 หน้า 339

² ก. หน้า 340

³ ก. หน้า 341

⁴ ก. หน้า 350

ในรูปของการเป็นลูกจ้างที่เป็นหนี้ของนายทุน ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าปัญหาชาวนาที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ได้กลายเป็นปัญหาหรือวังของชาวนาที่เกิดขึ้นอยู่ทุกวันนี้ก็ย่อมได้

แต่อย่างไรก็ตามการขยายการทํานาเป็นการแก้ปัญหารื่องแรงงานอีกวิธีหนึ่ง อย่างน้อยที่สุดเมื่อมีการขยายการทํานา ก็ทำให้ประชาชนส่วนหนึ่งมีงานทำและมีรายได้เป็นของตัวเอง โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพิงพวไคร่อีกต่อไป

จะเห็นได้ว่าการเลิกทาสคงให้เกิผลดีแก่ประเทศชาติอย่างมาก แต่ในขณะที่เดียวกันก็ก่อให้เกิดผลเสียบางประการที่เกี่ยวกับความไม่พอใจของผู้เสียประโยชน์ ดังเช่นกรณีกบฏเงี้ยว เมืองแพร่ และผลเสียอีกแห่งหนึ่งก็คือเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของชนทาสซึ่งมีปัญหามากมายภายหลัง นั่นคือ การเป็นโสเภณี และปัญหาชาวนาที่เป็นหนี้นายทุนหรือเจ้าของที่ดินอันเป็นปัญหาที่ยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

บทสรุป

การมีระบบทาสในสังคมไทยนั้น ได้เกิดมีปัญหาขัดแย้งกันขึ้นว่า ในสมัยเมื่อครั้งสุโขทัยเป็นราชธานีนั้นมี "ทาส" หรือไม่ และปรากฏว่าในเรื่องนี้ได้เกิดมีความคิดออกเป็น 2 ทฤษฎีแรกซึ่งเป็นความคิดเดิมนั้นเชื่อว่า ในสมัยสุโขทัยไม่มีทาส แต่ทฤษฎีที่สองแย้งว่าในสมัยสุโขทัยนั้นมีทาส และทั้งสองฝ่ายต่างก็มีหลักฐานมายืนยันทฤษฎีของตน และในที่สุดความคิดในเรื่องทาสก็ยุติลง เมื่อนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ต่างก็สรุปผลการพิสูจน์ว่า สังคมสมัยสุโขทัยเป็นสังคมที่มีทาส ทาสพวกแรกสุดในสมัยสุโขทัยก็คือทาสเชลย และทาสอีกประเภทหนึ่งคือทาสที่เกิดจากการที่เสรีชนซึ่งเป็นพลเมืองของสุโขทัยเองประสบกับความหายนะทางเศรษฐกิจแล้วขายตัวเป็นทาส

เมื่อมาถึงสมัยอยุธยา ปรากฏว่าในสมัยนี้นิยมการเป็นทาสกันมาก และบรรดามูลนายทั้งหลายก็นิยมการมีทาสไว้ในครอบครองเช่นกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับสาเหตุต่างๆกันและจะเห็นว่า ในทางการเมืองนั้นการปกครองแบบพ่อตากับลูกได้เปลี่ยนไป กษัตริย์สมัยอยุธยาทรงดเนินกษัตริย์แบบทรวา - สมมุติราช การปกครองเมืองต่างๆตลอดจนเมืองชั้นยังไม่สะควง อีกทั้งการคมนาคมก็ไม่สะควง! เช่นกันทำให้ดูแลไม่ทั่วถึง พระมหากษัตริย์ก็จำเป็นต้องมี เจ้าเมือง ไปปกครองต่างพระเนตรพระกรรณ มีผลทำให้ เจ้าเมืองเหล่านั้นพลอยมีข้าทาสบริวารไว้คอยรับใช้ตน อีกอย่างหนึ่งคือ การมีทาสเชลยในทางพุทธศาสตร์ถือว่าเป็นการบั่นทอนกำลังคนของฝ่ายศัตรู และเพิ่มประชากรกำลังคน กำลังผลิตให้แก่อยุธยาอีกด้วย ในทางเศรษฐกิจนั้น ปรากฏว่าราชการ ขุนนาง มูลนายต่างๆ ต่างก็มีที่ดินมากมาย จึงต้องการแรงงานมาทำการประกอบกิจการให้ตน ดังนั้นผู้ที่ที่ดินมากๆ เหล่านี้จึงนิยมการไว้แรงงานจากทาส มากกว่าการจ้างแรงงาน เพราะแรงงานทาสถือว่าเป็นแรงงานที่ถูกที่สุดในค่านสังคมนั้น ถือว่า การมีทาสเป็นบริวาร ถือว่า เป็นสิ่งที่มีเกียรติ จึงต้องการข้าทาสมาเสริมขบารมีของตนยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้สมัยอยุธยามีทาสเป็นจำนวนมาก

ลักษณะของทาสในสมัยอยุธยา แบ่งออกเป็น 5 ลักษณะ คือ แบ่งตามแหล่งที่มาของทาส แบ่งตามสาเหตุที่ทำให้บุคคลกลายมาเป็นทาส แบ่งตามเงื่อนไขของสภาวะความเป็นทาส แบ่งตามลักษณะของเจ้าของทาส และแบ่งตามหน้าที่ของทาส แม้ว่าจำแนกประเภทของทาสด้วยลักษณะใดก็ตาม เมื่อรวมประเภทของทาสทุกลักษณะเข้าด้วยกันแล้ว ทาสในสมัยอยุธยามี 7 ประเภทคือ ทาสสินไถ่ ทาสที่เกิดในเรือนเบี้ย ทาสได้มาแต่บิดามารดา ทาสมีผู้ให้ ทาสที่ช่วยมาจากโทษทัณฑ์ ทาสที่ช่วยจากอุพพิภพภัยและทาสเชลย

การซื้อขายทาสในสมัยอยุธยาจะมีการทำสัญญากันเรียกว่า การทำสารกรมธรรม์- เพื่อรักษาความสัมพันธ์ทางสัญญาระหว่างผู้ขายกับนายเงิน ซึ่งการซื้อขายจะทำได้ 2 ประการ คือ การขายฝากมีซาคค่า กับการขายซาคค่า อันจะเป็นสิ่งกำหนดถึงสิทธิของนายเงินเหนือทาสและ รวมทั้งสิทธิของทาสด้วย

ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ลักษณะของทาสจะมี 3 ลักษณะ คือ ถูกทาส เหยดศึก- และผู้ที่มาขายตัวหรือถูกขายมาเป็นทาส เนื่องจากประสบปัญหาต่างๆ แต่ถ้านับตามการเกิดของ ทาสแล้วจะมี 4 ประเภท คือ ทาสสินไถ่ ทาสเชลย ทาสจากการค้าภายนอก และทาสจากการ- ลงโทษโดยคำสั่งศาลในลักษณะต่างๆเป็นต้นว่า เป็นหนี้แล้วไม่สามารถที่จะชดใช้เงินได้จึงต้อง- เป็นทาส นอกจากนี้เป็นทาสจากการริบราชบาทว์ และทาสจกการเสียค่าปรับเป็นต้น การซื้อ- ขายทาสตลอดจนสิทธิของทาสและสิทธิของนายทาสก็เหมือนกับสมัยอยุธยา จะต่างกันบ้างเป็นบาง- กรณี เป็นต้นว่า การให้ทาสเชลยได้รับการไถ่ตัวเป็นอิสระได้ แต่อย่างไรก็ตาม ทาสในสมัยรัตน- โกสินทร์ก็ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายมากขึ้น สำหรับจำนวนทาสเมื่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์นั้น- ปรากฏว่า มีชาวต่างประเทศบางคน เช่น สิงฆราชบาล เลอควิสต์ได้คำนวณว่า มีทาสเป็นจำนวนถึง- หนึ่งในสามของประชากรทั้งหมด ซึ่งเป็นจำนวนทาสที่เป็นคนไทยแท้ๆ ไม่นับทาสเชลยที่เป็นชาว- มอญ พม่า ลาวหรืออื่นๆ ซึ่งก็มีจำนวนไม่น้อยเช่นกัน

ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเห็นว่า ถึงคราวที่จะดำเนิน- การเลิกทาสเสียที และในรัชสมัยของพระองค์ก็เป็นสมัยที่มีการปรับปรุงประเทศครั้งใหญ่ทางค้า- ท่างๆดังนั้นการมีทาสจึงเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ และเมื่อพิจารณาประกอบกับสา- เหตุต่างๆแล้วจึงสมควรที่พระองค์จะทรงเลิกทาสเสียที สาเหตุนั้นก็คือ สาเหตุจากภายนอก นั้น- คือการคิดต่อจากภายนอกค้านการค้าขาย ซึ่งจะเห็นว่า ชาวต่างประเทศได้เข้ามาอาศัยอยู่ในประ- เทศมากขึ้น และมีบทบาทมากต่อการปรับปรุงประเทศไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็นการเสนอแนะข้อคิด- เห็นข้างลงในหนังสือพิมพ์และทั้งที่เป็นที่ปรึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดย- ตรง

เมื่อเปรียบเทียบแล้วระหว่างสังคมของต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศตะวันตก- กับสังคมของไทยจึงเห็นข้อแตกต่างอย่างชัดเจน สังคมของประเทศตะวันตกนั้น ยอมรับในคุณค่า- ของความเป็นมนุษย์จึงถูกกฎหมายคุ้มครองผู้ที่ถือยกกว่า และถือว่าสังคมใดเป็สังคมที่มีทาส จะเป็น- สังคมป่าเถื่อนล้าหลังคืออารยธรรม ประกอบกับประเทศทางตะวันตกมีปกครองแบบประชาธิปไตย

จึงส่งเสริมในค่านิยมและเสรีภาพของประชาชนมากขึ้น

ดังนั้นจะเห็นว่าประเทศเหล่านั้นได้มีการเลิกทาสจนหมดสิ้น อีกทั้งมีระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม ที่จำเป็นต้องใช้แรงงานที่มีคุณภาพ แรงงานทาสจึงหมดความจำเป็นเพราะแรงงานทาสเป็นแรงงานที่ไม่มีฝีมือ ความเจริญต่างๆเหล่านี้ เมื่อชาวตะวันตกติดต่อกับสัมพันธ์กับประเทศไทย จึงได้ถ่ายทอดความคิดให้ไทยปรับปรุงประเทศ ให้สอดคล้องกับประเทศตะวันตกซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเห็นด้วย ทรงตระหนักอยู่เสมอที่จะให้มีการปรับปรุงประเทศ เมื่อลคการกระทบกระทั่งอันเนื่องมาจากมหาอำนาจตะวันตก และเมื่อประกอบกับสาเหตุจากภายในประเทศขณะนั้นแล้ว จึงทรงเห็นว่า การเลิกทาสจะทำให้ทุกอย่างดีขึ้น เพราะจะทำให้ลดการขัดแย้งทางสังคมกับประเทศตะวันตก ทำให้ประเทศตะวันตกยอมรับมากขึ้น อีกทั้งการเลิกทาสจะทำให้การปรับปรุงอื่นๆ สะดวกยิ่งขึ้นเป็นต้นว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพเท่าๆกัน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงดำเนินการเลิกทาส พระองค์ทรงได้ดำเนินการวางแผนอย่างรอบคอบเพื่อให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเสียผลประโยชน์ในเวลารวดเร็ว นัก พระองค์จึงได้มีการยักยอกนโยบายในการรักษาสถประโยชน์ และนโยบายในการดำเนินสายกลาง โดยที่ทรงดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งหมายความว่า ถ้าหากจะทรงเลิกทาสโดยทันทีทันใด นายเงินที่เคยได้รับผลประโยชน์อาจจะไม่พอใจ อาจจะก่อการขัดขวางรุนแรงได้ หลักในการวางแผนงานโดยทั่วไปคือ การประชุมปรึกษาหารือ การพิจารณาประเภทของทาสที่ควรที่จะเลิกก่อนหลัง และ การวางแผนการดำเนินการเลิกทาส

ชั้นการประชุมปรึกษาหารือนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน เพื่อเป็นที่ปรึกษาของพระองค์ใน พ.ศ. 2417 การประชุมครั้งนี้ก็เพื่อร่างกฎหมายเกี่ยวกับการเลิกทาสออกมาบังคับใช้ เพื่อให้การเลิกทาสเป็นไปอย่างมีขั้นตอน ขั้นตอนก็คือ การพิจารณาประเภทของทาสที่ควรที่จะเลิกก่อนหลัง ซึ่งก็ตกลงว่า ทาสควรจะเป็นทาสประเภทแรกที่จะเลิกก่อนทาสประเภทอื่น เพราะทาสที่ไม่ได้รับความยุติธรรมตั้งแต่เกิดมาก็ต้องเป็นทาสของนายเงิน และทำงานให้นายเงินตลอดชีวิตจนหมดค่าตัว ดังนั้นจึงได้มีการลดพักอายุของทาสให้น้อยลงและลดค่าตัวของทาสให้น้อยลงด้วย สำหรับขั้นตอนก็คือชั้นการวางแผนงานการเลิกทาสนั้น มีถึง 7 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

ขั้นที่ 1 ประกาศว่าด้วยสารกรมธรรม์ หรือประกาศทาส พ.ศ. 2417 กำหนด

ให้นำเงินที่มีลูกทาสที่เกิดในปี พ.ศ. 2411 ปีมะโรง เป็นต้น ให้ไปทำหลักฐานการซื้อขายทาสที่เรียกว่า ทำสารกรมธรรม์ ต่อหน้าอำเภอกำนัน

ชั้นที่ 2 พระราชบัญญัติพิทักษ์ระเบียบอายุลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417 เป็นการดำเนินการต่อจากชั้นที่ 1 โดยกำหนดให้ลูกทาสที่เกิดปีมะโรง พ.ศ. 2411 เป็นต้นไปเมื่ออายุได้ 21 ปีให้พ้นค่าตัวเป็นไท และจะขายคือเป็นทาสอีกไม่ได้ และหากมีการซื้อขายทาสก็ให้ซื้อขายทาสตามพิทักษ์อายุใหม่ที่ได้อำนาจขึ้น แต่เมื่อลูกทาสอายุได้ 21 ปีก็พ้นเป็นไททันที

ชั้นที่ 3 ปี พ.ศ. 2420 อันเป็นปีที่พระองค์มีพระชนม์มายุครบ 2 รอบคือ 24 พระชันษาพระองค์ทรงบริจาเงินจำนวน 8767 บาท ซื้อทาสที่ขายตัวกับนายเงินมาครบ 25 ปีแล้วรวมทั้งลูกหลานด้วยดี เป็นการบำเพ็ญกุศล ซึ่งทำให้บรรดานายเงินเจริญรอยตามพระองค์ ทำให้มีการซื้อขายทาสและปล่อยทาสเป็นอิสระมากขึ้น

ชั้นที่ 4 พระราชบัญญัติลักษณะทาสมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2443 พระราชบัญญัติดังกล่าวไม่สามารถใช้บังคับทั่วพระราชอาณาจักรได้ จึงทรงได้ออกพระราชบัญญัติลักษณะทาสมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ เพื่อใช้ดำเนินการเลิกทาสในมณฑลนี้เพราะมีลักษณะการปกครองแตกต่างจากมณฑลอื่นๆ และทาสก็มีเพียง 2 ประเภทคือ ทาสเชลยและทาสสินไถ่ พระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดให้ทาสเชลยชายมีค่าตัว 25 บาท หญิง 32 บาทและเมื่ออายุ 60 ปีแล้วให้ทาสเชลยเป็นไทสำหรับทาสสินไถ่เพื่ออายุ 60 ปีแล้วก็เป็นไทเช่นเดียวกัน

ชั้นที่ 5 พระราชบัญญัติทาสในมณฑลบูรพา พ.ศ. 2447 กำหนดให้นำเงินลดค่าตัวทาสลงเดือนละ 4 บาทเสมอไป จนกว่าจะหมดค่าตัว และบรรดาลูกทาสให้นับว่าเป็นไทหมด คนที่เป็นไทแล้วหรือยังไม่เป็นทาส ห้ามขายตัวเป็นทาสอีกต่อไป

สำหรับมณฑลอื่นนอกเหนือจากมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือและมณฑลบูรพานั้นให้เป็นเรื่องของเจ้าเมืองนี้จัดการเอง มีมณฑลนั้นได้แก่ มณฑลไทรบุรี เมืองกลันตันและตรังกานู ซึ่งต่อมาไทยก็เสียให้แก่อังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2451 สำหรับมณฑลบูรพานั้นหลังจากจัดการเลิกทาสปี พ.ศ. 2447 แล้ว ต่อมาก็ได้เป็นของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2449

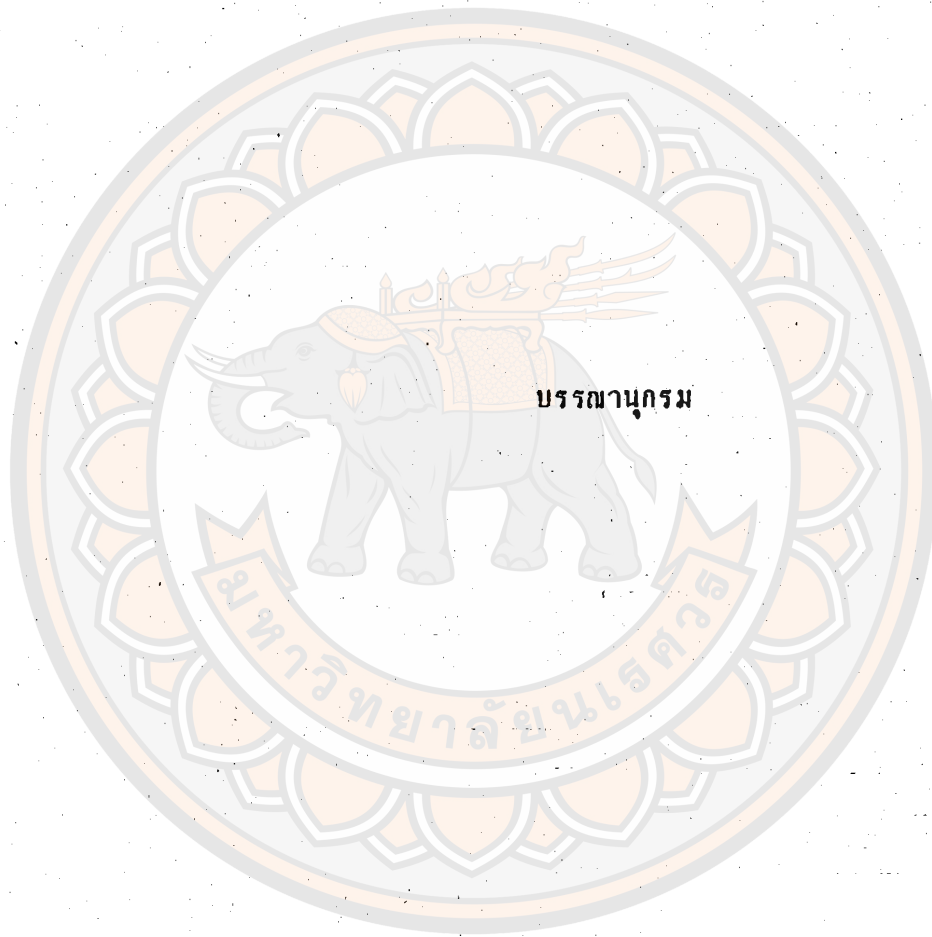
ชั้นที่ 6 พ.ศ. 2448 ทรงตราพระราชบัญญัติทาสรัตนโกสินทร์ ศก 124 ขึ้นเพื่อใช้บังคับทั่วพระราชอาณาจักร โดยกำหนดให้ลูกทาสทั้งหมดเป็นไท และมีทัณฑ์แก่ผู้ขายอายุอีกต่อไป ส่วนผู้ที่เป็นทาสอยู่แล้วให้ลดค่าตัวเหลือเดือนละ 4 บาทจนกว่าจะหมดค่าตัว และห้ามมิให้มีการซื้อขายทาสอีกต่อไป

ขั้นตอนการเลิกทาสทั้ง 6 ขั้นตอนนี้ แม้ว่าจะกำหนดให้ถูกทาสเป็นไททั้งหมด และห้ามมิให้มีการซื้อขายทาสกันอีกต่อไป แต่ผู้ยังเป็นทาสก็ยังคงเป็นอยู่ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ดำเนินการเลิกทาสโดยเค็ลลาคในขั้นสุดท้าย

ขั้นที่ 7 พ.ศ. 2451 ทรงตราประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 121 โดยกำหนดว่า นับตั้งแต่วันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2451 เป็นต้นไป ห้ามการมีทาสอีกต่อไป ถ้าหากมีการซื้อขายทาส จะต้องได้รับโทษตั้งแต่ 1 ปีถึง 7 ปีและถูกปรับตั้งแต่ 10 0-1000 บาท

ในที่สุดเมื่อพระองค์ทรงตราประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 121 แล้วระบบทาสในสังคมไทยก็ได้หมดไปอย่างสิ้นเชิง และในระหว่างที่พระองค์ทรงดำเนินการเลิกทาสอยู่นั้น ก็ทรงวางแผนการศึกษาให้แก่ลูกทาสได้เรียนหนังสือออกทั้ง ไคทรงจัดการ เลิกบ่อนเบี้ยอันเป็นสาเหตุของการมีทาสควบคู่ไปด้วย แต่บ่อนเบี้ยได้มีการยกเลิกเค็ลลาคปี พ.ศ. 2450 ในรัชกาลสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อการเลิกทาสได้สิ้นสุดลงแล้วก็ได้ส่งผลหลายประการคือ เป็นการส่งเสริมศีลธรรม จรรยาและยกระดับความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้น ทำให้ทาสที่เป็นไทแล้วมีสิทธิเสรีภาพมากขึ้น เท่าเทียมกับประชาชนทั่วไปอีกทั้งได้ประกอบอาชีพตามความสนใจของตนเอง แต่ในขณะเดียวกันการเลิกทาสก็ทำให้ ทาสหญิงที่เป็นไทแล้ว หันไปยึดอาชีพใหม่ที่ส่งผลเสียให้กับสังคม คือ การไปเป็นโสเภณี จนกระทั่งเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยากตลอดมาสำหรับในด้านการประกอบอาชีพนั้น ทาสส่วนมากได้ประกอบอาชีพโดยการทำนาเป็นหลักแต่ก็ได้เกิดปัญหาเช่นกัน คือ ทาสที่เป็นชวานาได้ทำการเช่าที่ดินจากมูลนายคือ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าอาชีพใหม่ที่กลายเป็นผู้เช่าที่ดินและต้องตกเป็นหนี้แก่ เจ้าของที่ดินนั้นคือสภาพของทาสเดิมในรูปของชวานานั้นเอง และท้ายที่สุดการเลิกทาสได้ทำให้ผู้มีประโยชน์จากทาสเกิดความไม่พอใจ จนมีส่วนทำให้ผู้ได้รับประโยชน์เหล่านั้น ทำการรุนแรงจนถึงกับเป็นกบฏได้ ดังเช่น กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ เป็นต้น

บรรณานุกรม

1. เอกสารชั้นต้น

1.1. เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

พ.จ.ช. , เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2 25/54 เรื่องราชฎริชมลทลบูรพา
อพยพเข้ามาอยู่ในพระราชอาณาเขตคราวยกมลทลบูรพาให้ฝรั่งเศส
สมเด็จพระดำรงราชานุภาพ-พระยาดทจร 6 เมษายน ร.ศ.126

พ.จ.ช. , เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 41/50 พระยาศรีสุนทเทไปตรวจจัดราชการ
ในมลทลบูรพา พระยาศรีสุนทเท-กรมหลวงดำรงราชานุภาพ 7 กันยายน
ร.ศ.124

พ.จ.ช. , เอกสารรัชกาลที่ 5 ม 99/109 เล่ม 7 ปล่อยทาสของน้อยเทพวงษ์
ให้เป็นไทย 7-พ.พ.ร.ศ. 126- 17 ส.ค. ร.ศ.126

1.2. เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

"ประกาศกระเชียรอายุลูกทาสลูกไทย", ราชกิจจานุเบกษา , เล่ม 1
(เดือนสิบเอ็ด จ.ศ.1236)

"ประกาศลดค่าตัวทาสในมลทลบูรพา" , ราชกิจจานุเบกษา , เล่ม 21
(มกราคม ร.ศ.123)

"ประกาศลูกทาส" , ราชกิจจานุเบกษา , เล่ม 1 (เดือนแปด จ.ศ.1236)

"ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัติทางรัตนโกสินทร์ศก 124ในมลทลพายัพ" ,
ราชกิจจานุเบกษา , เล่ม 23 (พฤศจิกายน ร.ศ.130)

"พระราชบัญญัติทาสรัตนโกสินทร์ศก 124" ราชกิจจานุเบกษา , เล่ม 21
(เมษายน ร.ศ.124)

"พระราชบัญญัติพิทักษ์อายุลูกทาสลูกไทย" , ราชกิจจานุเบกษา , เล่ม 1
(เดือน 10 จ.ศ.1236)

"พระราชบัญญัติลักษณะทางมลฑลตะวันตกเฉียงเหนือ" , ราชกิจจานุเบกษา ,
เล่มที่ 17 (มิถุนายน ร.ศ.119)

"พระราชบัญญัติว่าด้วยเคาน์ซิล" , ราชกิจจานุเบกษา , เล่มที่ 1
(เดือนหก จ.ศ.1236)

ครูสภา , องค์การค่า ประชุมพงศาวดาร เล่ม 12 ภาคที่ 15-18
โรงพิมพ์ครูสภา , 2507 , 350 หน้า

"ลาลูแบร์ , จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร
โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์ , 2510 , 639 หน้า

วอลเตอร์ เอฟ เวลลา , แผ่นดินพระนั่งเกล้า แปลโดย นิจ ทองโสภิต
โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย , 2514 , 301 หน้า

2.. เอกสารขึ้นรอง

2.1.. หนังสือทั่วไป

กลุ่มอิสระ , ฝึกหน้ากากสังคมไทย บริษัทสำนักพิมพ์ไคมทองจำกัด , 2524
215 หน้า

ขจร สุขพานิช , ข้อมูลจากอดีต เคล็ดไทย , 2518 , 120 หน้า

ขจร สุขพานิช , ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยบางกอก โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์
แห่งประเทศไทย , 2518 , 399 หน้า

ควอริช เวลส์ , การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ แปลโดย
กาญจณี สมเกียรติกุลและยุพา ชุ่มจันทร์ เจริญวิทย์การพิมพ์ , 2519 ,
404 หน้า

คณะกรรมการสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200ปี , ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์
เล่ม 2 อมรินทร์การพิมพ์ , 2525 , 564 หน้า

จาร์วอร์ด ไวยเจตน์ , เอกสารประกอบคำสอนวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร , 2523 , 24 หน้า

- จิตร ภูมิศักดิ์ , ความเป็นมาของคำสยามไทย ลาว และเขมร และลักษณะทางสังคมเชื้อชาติ
พิมพ์ครั้งที่ 2 ดวงกมล, 2524 , 658 หน้า
- จุลจักรพงษ์, พระองค์เจ้า เจ้าชีวิต พิมพ์ครั้งที่ 3 โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2514 , 753 หน้า
- เฉลิม พงศ์อาจารย์, พื้นฐานอารยธรรมไทย พิษณุโลก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พิษณุโลก, 2523, 435 หน้า
- ฉัตรทิพย์ นากสุภาและคณะ, เศรษฐกิจศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย ทวีกิจการพิมพ์, 2528
หน้า 322
- ชาติชาย พถานานนท์ ทาสในสมัยอยุธยาในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เอกสารประกอบ
การสัมมนา เรื่องประวัติศาสตร์อยุธยา 2526 , 25 หน้า
- ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352 - พ.ศ. 2453 ด้านสังคม พิมพ์ครั้งที่ 2
ทางหุ้นส่วนจำกัดกิตติวรรณ , 2519, 553 หน้า
- ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์สังคมไทยก่อนศตวรรษที่ 25 เรื่องศิลป์, 2523 , 343 หน้า
- ชัยอนันต์ สมุทรวานิช ชีวิตและงานของเทียนวรรณ และ กศ.ร. กุหลาบ บริษัทวัชรินทร์
การพิมพ์จำกัด, 2522, 367 หน้า
- ชัยอนันต์ สมุทรวานิช, เอกสารการเมือง - การปกครอง พ.ศ. 2417 - 2471 ไทยวัฒนา
พานิช, 2518 , 406 หน้า
- เดช บุนนาค, ขบกรศ. 121 ไทยวัฒนาพานิช, 2524, 102 หน้า
- นดร พันธุ์รงค์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ โรงพิมพ์พิษณุโลก,
2524 , 470 หน้า
- นัฐชา แก้วเกตุทอง " การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"
วิทยาสาร ปีที่ 29 ฉบับที่ 3 1 กุมภาพันธ์ 2521
- ประกอบ โขประกาย , ปฏิวัติสยามสมัย รวมข่าว , 2522 , 1184 หน้า
- ไพฑูรย์ มีกุล , ประวัติศาสตร์ไทย พิมพ์ครั้งที่ 2 มหาสารคาม, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาสารคาม, 2521, 290 หน้า
- ภากรดี มหาพันธ์ , รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (2394 - 2475) บางแสน,
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2524, 350 หน้า
- ร. แลงกัท, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยเล่ม 2 ไทยวัฒนาพานิช, 2526, 399 หน้า
- รัก, เปรด คัมภีร์ การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่าและหนังสือสัญญาทางพระราช-

ไม้ตรีบางประเทศ แปลโดยอมร โสภณ วิเชษฐวงศ์ และเอกวิทย์ ฌ กลางทางหุ่นส่วน
จำกัดสิวพร, 2512 , 235 หน้า

โรนาน อรุณรังสี การปรับปรุงการเศรษฐกิจในรัชกาลที่ 5 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2509 , 182 หน้า

วิจิตรวาทการ , หลวง ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 3 โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา 2514 , 100 หน้า

วิจิตรวาทการ, หลวง ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 5 โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา , 2514 , 693 หน้า

วิชัย เสวฆมาตย์, การเลิกทาสในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โรงพิมพ์ สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี , 2510 , 170 หน้า

วิลเลชา กวาร์ธนสารและคณะ, พื้นฐานวัฒนธรรมไทย โรงพิมพ์ ยูไนเต็ทโปรดักชั่น, 625 หน้า

วิลเลชา บุรณศิริ , คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์ไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
2520, 410 หน้า

วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชค อ่องสกุล, มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ โรงพิมพ์
แสงรุ่งการพิมพ์ , 2524 , 426 หน้า

วุฒิชัย มูลศิลป์ การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5 สมาคมสังคมแห่งประเทศไทย, 2516,
240 หน้า

สีลากร,กรม ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 2475 อมรินทร์การพิมพ์,
2525 , 576 หน้า

ศึกษาธิการ, กระทรวง แนวพระราชดำริการรัชกาล โรงพิมพ์คุรุสภา , 2527 , 327 หน้า

สงวน เล็กสกุล, งานปฏิรูปในรัชกาล ที่ 5 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2448,
140 หน้า

เสงี่ยม คุณทาวาส, ราชประเพณีพิธีในสมเด็จพระปิยมหาราช โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2521,
639 หน้า

สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร, บันทึกเรื่องเมืองสยาม , ประจักษ์การพิมพ์ , 2526 , 667 หน้า

สรร รังษฤษฏี , วิวัฒนาการสังคมสยามภาคต้น พิมพ์ครั้งที่ 3 รุ่งเรืองการพิมพ์, 2522
176 หน้า

สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 14 โรงพิมพ์พระจันทร์, 2521

เสลา เรขะสุณี, ปิยะมหาราชจุฬาลงกรณ์ โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2504 , 316 หน้า

สุวิทย์ ไททองวิทย์, วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทยพ.ศ. 2394-2475 โรงพิมพ์เทพประทานพร 2521, 311 หน้า

อดโน รุทธิวัฒน์, มรว. สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ แปลโดยประกายทองศิริสุข โรงพิมพ์พิชิตเสถียร, 2518, 502 หน้า

ข. วิทยานิพนธ์

ฉัตรวิภาดา คาลีนดา ชอลลิ่งกา, การจัดการชลประทานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ กศม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521, 337 หน้า

ประไพรักษา, ผลของการเสด็จประพาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อการปรับปรุงประเทศไทยให้ทันสมัย (พ.ศ. 2411 - 2453) วิทยานิพนธ์ กศม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522, 380 หน้า

พงษ์เนียบ ทองพงษ์เนียบ, การศึกษาเรื่องภาษีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2329 - 2441) วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526 140 หน้า

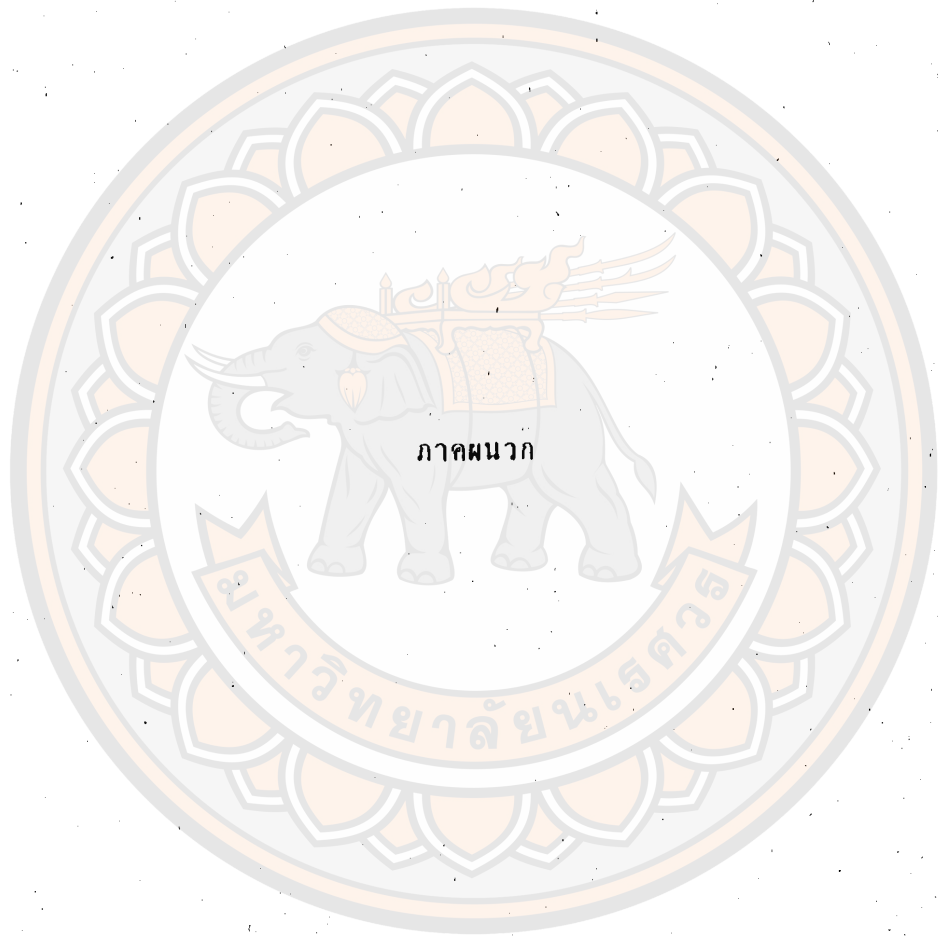
ไพจิตร ไหลงาม, ความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและการปรับตัวของรัฐระหว่างปี พ.ศ. 2398 - 2475 วิทยานิพนธ์ กศม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2524, 226 หน้า

มาลี โดสกุล, การสร้างบทเรียนโปรแกรมเรื่อง " การเลิกทาสในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 " วิทยานิพนธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521, 183 หน้า

สมชาย หลั่งมอทยา, ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521, 538 หน้า

สวัสดิ์ ประยูรเสถียร, การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523, 371 หน้า

อัญชลี สุสาขันธ์, ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524, 346 หน้า

ภาคผนวก ก

พระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช
(พ.ศ. 2396-2453)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระนามเดิมว่า เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพิณภพประชานาดเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ 20 กันยายน พุทธศักราช 2396 เสด็จเสวยราชสมบัติเมื่อ 1 ตุลาคม พุทธศักราช 2411 ขณะพระชนมายุเพียง 15 ปีเศษ จึงต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน

ทรงศึกษาวิชาการต่างๆ ประเทศ และวิชาการบริหารราชการแผ่นดิน และเสด็จประพาสสิงคโปร์ บัตตาเวียสมารัง ครั้งหนึ่ง เสด็จประพาสพม่า, อินเดีย ครั้งหนึ่ง ครั้นทรงบรรจุนิติภาวะ ได้ทรงผนวช 15 วัน แล้วประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 เพื่อแสดงว่าทรงรับผิดชอบในการบริหารราชการแผ่นดินเต็มพระองค์

ทรงแก้ไขปรับปรุงระเบียบการปกครอง โดยทรงตั้งกระทรวงต่างๆ รวม 12 กระทรวง แทนระบบจตุสดมภ์ ซึ่งใช้กันมาถึง 400 ปี ทรงเลิกระบบทาส อันสื่อถึงความล้าหลังของชาติบ้านเมือง โดยพระปรีชาสามารถอย่างยิ่ง เพราะการออกกฎหมายกำหนดค่าตัวลูกทาสให้มีค่าตัวลดต่ำตามลำดับ ตามระยะเวลา จนเป็นอิสระแก่ตัว เป็นลักษณะค่อนเป็นค่อยไป ไม่หักโหมคร่าวเดียว อันจะเป็นต้นเหตุให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงถึงเลือดถึงเนื้อ พระองค์ทรงกำหนดแผนแบบการเลิกระบบทาสระยะยาวซึ่งต้องใช้เวลาถึง 30 ปี โดยให้ทุกฝ่ายได้มีโอกาสปรับสภาพของคนและห้ามการซื้อขายทาสกันอีกต่อไป

พระองค์ทรงปฏิวัติระบบการคลังของประเทศ เลิกการให้หน่วยราชการหาผลประโยชน์มาบริหารหน่วยราชการในความรับผิดชอบของตน เปลี่ยนเป็นการตั้งงบประมาณแผ่นดิน โดยให้ทุกหน่วยราชการที่มีผลประโยชน์ต้องนำส่งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติและเบิกเงินไปบริหารงานตามงบประมาณรายจ่ายที่ได้รับ พระองค์ทรงแยกเงินพระคลังข้างที่ซึ่งใช้สรอยส่วนพระองค์ออกจากเงินงบประมาณแผ่นดิน ทรงใช้ระบบพระราชทานเงินเดือนให้แก่ข้าราชการแทนการได้รับ

ผลประโยชน์เกี่ยวกับส่วนลค่าภาษีอากรหรือจากการเก็บค่าธรรมเนียบภาษาต่างๆ ทรงเล็งระบบ
ไพร่ หรือการเกณฑ์แรงงานประชาชนมารับราชการโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน ด้วยการออกกฎหมาย
ลักษณะเกณฑ์ทหารแทน

งานด้านการศึกษา ในรัชสมัยของพระองค์ นับว่าเฟื่องฟูมาก มีการจัดตั้งโรงเรียน
ประถมศึกษาทั่วราชอาณาจักร ตั้งกรมศึกษาธิการ จัดวางแผนการศึกษาของชาติเป็นขั้นตอน
โปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนวิชาชั้นสูง เช่น โรงเรียนมหาดเล็ก โรงเรียนราชแพทย โรงเรียนกฎหมาย
โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ซึ่งปัจจุบันเป็นสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาทั้งสิ้น

การศึกษาในสมัยก่อนหน้านั้น เพียงจำกัดอยู่ในสำนักพระราชวังเป็นส่วนใหญ่ ให้การ
ศึกษาในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ และบุตรหลานขุนนางข้าราชการ ส่วนประชาชนทั่วไปจะศึกษาหา
ความรู้กันตามวัดวาอารามเท่านั้น " วัด " จึงเป็นสถานศึกษาของกุลบุตรไทยตลอดทั้งแต่สมัยสุโข
-ทัย ออยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้จัด
ตั้ง " โรงเรียนหลวง " ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ. 2414 และโรงเรียนสำหรับราษฎร
ที่วัดมเหยงคณ์พาราม เมื่อ พ.ศ. 2427 และโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง กรมศึกษาธิการขึ้นเมื่อพ.ศ. 2430
ทำหน้าที่จัดการศึกษาของชาติบ้านเมืองโดยเฉพาะ

ส่วนงานด้านสาธารณสุขของชาติ พระองค์ทรงวางรากฐานด้วยการตั้งโรงพยาบาล
สถานีโอสถกรรม และโรงเรียนแพทย์ ด้วยทรงห่วงใยประชาราษฎร์ที่ประสบภัยจากโรคติดต่อ
ร้ายแรง ถึงคร่าชีวิตคราวละจำนวนมากพระองค์โปรดฯ ให้ตั้งคณะกรรมการจัดสร้างโรงพยาบาล
ขึ้นที่ตำบลวังหลวง โดยพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ 16,000 บาทเป็นทุนเริ่มแรก ซึ่งต่อมา
เรียกว่า โรงพยาบาลศิริราช เปิดดำเนินการรับคนไข้ได้ประมาณ 50 คน ในปีพ.ศ. 2432 จึง
จัดตั้งโรงเรียนแพทย์ขึ้นตั้งกล่าวแล้วข้างต้นนับได้ว่าเป็นยุคที่การแพทย์แผนปัจจุบันได้เริ่มต้น

ทรงโปรดฯ ให้ตั้งกรมพยาบาลขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2431 (ซึ่งต่อมาเรียกว่า กรมสาธารณสุข
-สุข ขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย เมื่อ 27 พฤศจิกายน 2461) ทั้งนี้เพื่อกำเนินการด้านสาธา
-รณสุขของประเทศไทยในด้านการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บและรักษาพยาบาลให้อย่างทั่วถึง เป็นรากฐาน
อันมั่นคงสืบต่อมาจนทุกวันนี้

นอกจากนั้นในรัชสมัยนี้ มีการริเริ่มงานสาธารณูปโภคหลายอย่างเป็นครั้งแรกในแผน
ดิน เช่น การรถไฟหลวงการสร้างถนนหนทาง การไฟฟ้า และการประปา การไปรษณีย์โทรเลข
เป็นต้น

ทรงปรับปรุงการเกษตรและจักรเย็บส่งเสริมการใช้ทรัพยากรของชาติ โดยทราบ
กฎหมายเกี่ยวกับเกษตรกรรมทั้งกระทรวงเกษตรธิการ มีหน้าที่โดยตรงทางวิชาการเกษตรออก-
โฉนดที่ดิน จัดทำชลประทาน โดยตั้งกรมท่อน้ำ และควบคุมการทำป่าไม้และเหมืองแร่

ทรงปฏิรูปขบวนการยุติธรรม โดยออกประมวลกฎหมายที่ทันสมัย เลิกการสอบสวน
แบบจารีตนครบาลให้อำเภอและตำรวจเป็นพนักงานสอบสวนนำสำนวนส่งอัยการ จัดตั้งระบบศาล
สถิตยุติธรรม ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคและปรับปรุงกิจการราชทัณฑ์

ในด้านการศึกษา ทรงปฏิรูประบบการปกครองคณะสงฆ์ช่วยการออกกฎหมายปกครอง
คณะสงฆ์มีมหาเถรสมาคมเป็นคณะผู้บริหาร จัดรูปการปกครองคณะสงฆ์ในภูมิภาคให้สอดคล้องกับ
การปกครองบ้านเมือง สร้างพระอารามหลวงขึ้นใหม่ 4 วัด คือ วัดราชบพิธ วัดเทพศิรินท
ราวาส วัดเบญจมบพิตร และวัดนิเวศธรรมประวัติ ล้วนแต่เป็นพระอารามที่มีศิลปกรรมงดงามเป็น
มรดกอันล้ำค่าของชาติ

ทรงสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง พระที่นั่งศิวิไลย์มหาปรา
สาท และพระที่นั่งอนันตสมาคม

เมื่อทรงพระราชดำริสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทแบบยุโรป ทั้งนี้พระองค์ทรงจัก
การบ้านเมืองให้ทัดเทียมอารยประเทศ เนื่องจากในสมัยนั้น การล่าเมืองขึ้นของชาติตะวันตก
กำลังมีอิทธิพลสูง เคมที่เกี่ยวพระที่นั่งจักรีจะสร้างหลังคาเป็นโคม ตามแบบสถาปัตยกรรมเร-
เนซองค์แต่ความปรีชาสามารถและรักศิลปะไทย สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช้าง บุนนาค)
ขอพระราชทานแก้ไขหลังคาโคมเป็นทรงมณฑป 3 ยอด เพื่อระลึกถึงศิลปอยุธยา คือ วิหารสมเด็จ
-สรรเพ็ชร ปราสาท-สุริยาสันอัมรินทร์ ซึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระราชทาน
บรมราชานุญาต พระที่นั่งจักรี จึงมีเรือนร่างแบบยุโรปหลังคาแบบไทย อย่างกลมกลืนงดงามยิ่ง

พระราชกรณียกิจของพระองค์ยังมีมากมายสุดจะพรรณาด่วนแล้วแต่หน้าความเจริญรุ่ง
เรืองและความมั่นคงมาสู่ชาติบ้านเมืองกราบเท้าปัจจุบัน ทั้งนี้ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์
และด้วยพระราชหฤทัยอันประเสริฐที่ ทรงรักห่วงใยบ้านเมืองเป็นที่ยิ่ง ทรงวิริยะอุตสาหะสนพระ
ทัยต่อกิจการทุกสิ่งทุกอัน ทรงปกครองบ้านเมืองเสมือนพ่อปกครองลูก ทรงเสียสละแม้ความ
เสวยสุขส่วนพระองค์เพื่อชาติบ้านเมือง จนวาระสุดท้ายของพระองค์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จึงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งที่ทวยราษฎร์
พร้อมใจขนานพระนามว่า " พระปิ ยมหาราช " คิง โคลงบทหนึ่ง ซึ่งพระองค์ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

- พ.ศ. 2427 - ตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎร
- พ.ศ. 2428 - มีประกาศโรงเรียน ชักชวนให้ราษฎรนิยมการเรียนหนังสือ
- พ.ศ. 2429 - เลิกตำแหน่งพระมหาอุปราช ตั้ง " มกุฎราชกุมาร " ขึ้นแทน เกิดสงครามปราบ
ฮ่อ ครั้งที่ 3
- พ.ศ. 2430 - ตั้งกรมศึกษาธิการ
- เกิดสงครามปราบฮ่อ ครั้งที่ 4
- ตั้งโรงเรียนนายร้อยทหารบก และ กรมเสนาธิการทหารบกเป็นครั้งแรก, นำ
ยุทธการแผนใหม่มาใช้ฝึกสอนในประเทศ
- พ.ศ. 2431 - ใช้ ร.ศ เป็นศักราชในราชการ
- เริ่มสำรวจเส้นทางเพื่อสร้างทางรถไฟ
- กำนันครุฑวาง ไร่แรงม้า
- ไทยเสียดินแดนแคว้นสิบสองจุไทยให้ฝรั่งเศส
- พ.ศ. 2432 - ตั้งมหาธาตุวิทยาลัย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
- เริ่มใช้วันทางสุริยคติในราชการ
- เลิกตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีทั้งสอง มีเพียงตำแหน่งเสนาบดี 12 ตำแหน่ง
- พ.ศ. 2433 - สร้างทางรถไฟสายแรก กรุงเทพฯถึงนครราชสีมา
- เปิดโรงเรียนฝึก ที่สวนมะลิ
- พ.ศ. 2434 - สร้างถนนเขาวราช ถนนราชดำเนิน
- พ.ศ. 2435 - ส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาทหารในยุโรปรุ่นแรก
- พ.ศ. 2436 - กำนันสภาอุณาโลมแดง (สภาท้าวไทย)
- ไทยเสียฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส
- ตั้งมกุฎราชวิทยาลัย
- พ.ศ. 2437 - ตั้งกระทรวงกลาโหม, ตั้งรัฐมนตรีสภา, จัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล
- ตั้งโรงไฟฟ้า ใช้เคเบิลรางไฟฟ้าแทนไข่ม้าลากจูง
- พ.ศ. 2438 - ตั้งกรมธรรมการเป็นกระทรวงธรรมการ
- พ.ศ. 2439 - จัดทำงบประมาณแผ่นดินเป็นครั้งแรก
- เปิดรถไฟหลวงสายแรก กรุงเทพฯ - อัญญา ระยะทาง 72 กิโลเมตร

- พ.ศ. 2440 -เสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก
-กำเนิดโรงเรียนสอนวิชากฎหมาย
- พ.ศ. 2441 -เปลี่ยนระบบเงินตรา จาก ชั่ง บาง อัฐ เป็น "บาท" กับ "สตางค์" กำหนดให้ 100 สตางค์เท่ากับ 1 บาท กำเนิดเหรียญสตางค์ รุ่นแรก
- พ.ศ. 2442 -สร้างวัดเบญจมบพิตร
- พ.ศ. 2443 -รัฐบาลได้รับเงินภาษีต่างๆสูงกว่ารายจ่ายถึง 3 ล้าน บาท
- พ.ศ. 2444 -ตั้งโรงเรียนนายร้อยตำรวจที่นครราชสีมา
- พ.ศ. 2445 -เริ่มใช้ธนบัตรเป็นครั้งแรก
-ไทยเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส
- พ.ศ. 2447 -เสด็จประพาสต้นครั้งแรก
- พ.ศ. 2448 -ออกพระราชบัญญัติเลิกทาส, ตั้งหอสมุดสำหรับพระนคร
-ตราพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารฉบับแรก
- พ.ศ. 2449 -ตั้งโรงเรียนนายเรือ
-เสด็จประพาสต้น ครั้งที่ 2
-ไทยเสียมณฑลบูรพา (เสียมราชู พระตะบอง ศรีโสภณ) ให้แก่ฝรั่งเศส
- พ.ศ. 2450 -เสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ 2
- พ.ศ. 2451 -จัดการสุขาภิบาลตามหัวเมืองทั่วไป
- พ.ศ. 2452 -แก้ไขสิทธิภาพนอกอาณาเขตได้สำเร็จ โดยไทยยอมเสียดินแดนคือ ไทรบุรี กันตัน ตรังกานู และ ประลิส ให้อังกฤษ แลกกับอำนาจศาลกงสุล
-เริ่มสร้างการประปา
- พ.ศ. 2453 -เสด็จสวรรคต

ของพ่อแม่เวลานั้นหาควรที่จะเอาเป็นทนายจนตลอดชีวิตไม่---ถ้าจะไปรคเลิกถอนให้ลูกทนายหลดค่าตัว
 เสียทีเดียว นายเงินผู้ไม่มีความเมตตาคุณา ก็จะไม่ให้ทนายมารคาเลี้ยงรักษาลูก เพราะเห็นว่า
 ลูกทนายเกิดมาไม่เป็นคุณไม่เป็นประโยชน์แก่นายเงินนั้นก็เอาทนายที่เป็นพ่อแม่ไปใช้ทำงานของตัว
 มีให้เลี้ยงรักษาลูกนั้นๆ ก็จะเป็นอันตรายตายเสียเป็นอันมาก เพราะนายเงินจะแกล้งละนี้ จำ
 ต้องผ่อนให้เป็นประโยชน์แก่นายเงินบ้าง ให้ลูกทนายภอมิเวลาหลดเป็นไทยไค้บ้าง ถ้าลูกทนาย
 เป็นชายครันหลดพันค่าตัวแล้ว จะได้รับจ้างทนายมาค้าขายฝึกหัดวิชาการและจะได้บรรพชาอุปสมบทบ้าง
 ถ้าเป็นหญิงหลดพันไปไทย ไค้ตัวไค้ลูกมีช่องที่จะประกอบกิจการมาหากินไค้บ้าง เมื่อเป็นคังนี้จะ
 เป็นการรุ่งเรืองเจริญแก่พระราชาวพระนครสยามโดยแท้ จึงมีพระบรมราชโองการมารพระมด
 -บูรสุรสิงหนาทคำรัสเหนือเกล้าสั่งให้ปลุกษาราชการแผ่นดินตราพระราชกฤษฎีกาเป็นพระราช
 บัญญัติไว้ ให้พระบรมวงษานุวงษแลข้าราชการทุกกระทรวงทบวงการผ่านทหารพลเรือน แลอา
 ณาประชาราษฎร์ในกรุงเทพฯ แลหัวเมืองเอก โท ศรี จัควา ผ่านไค้ฝ่ายเหนือให้ทราบทั่วกัน
 ว่า จุลศักราช 1230 ปีมโรงสัมฤทธิศกนี้เป็นปีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไค้เถลิงถวัลยราชสม
 บัภิบรมราชฉินเศก ในพระมหาเศวตฉัตรเป็นปีมหามงคลอันประเสริฐ จึงไปรคเกล้าให้คังปีมโรง
 สัมฤทธิศกเป็นต้น พระราชบัญญัติลักษณะลูกทนายนี้ว่า คังแกนี้สืบไป

มาตรา 1 ถ้าลูกทนายชายหญิงเกิดเมื่อจุลศักราช 1230 ปีมโรงสัมฤทธิศกนี้เป็นต้น
 ไป ให้คิคค่ากระเชียรอายุคังแกหนึ่ง 2 เดือน 3 เดือน จน 8 ปี เตมค่าตัว คังแกอปีค้อไปให้ลคกระ
 เชียรอายุลงทุกปี ถึงอายุ 21 ซาคค่าให้ลูกทนายพันค่าตัวเป็นไทย

มาตรา 2 ตารางกระเชียรอายุลูกทนายทรงพระราชบัญญัติคังใหม่ ให้ใช้แก่ลูกทนาย
 แลบุตรราษฎรที่ยังเป็นไทยไม่เป็นทนายจนเพราะแกกที่เกิดในปีมโรงสัมฤทธิศก แลปีมเสงเอกศกค้อ
 ไป คือ ชายอายุเดือนหนึ่ง 2 เดือน 3 เดือน กระเชียรอายุเงินค่าคังคัง 4 เดือน 5 เดือน 6 เดือน
 สองค่าคัง 7 เดือน 8 เดือน 9 เดือน สองค่าคังคัง 10 เดือน 11 เดือน สามค่าคัง 1 ปี 2 ปี คีค่าคัง 3 ปี
 4 ปี ห้าค่าคัง 5 ปี 6 ปี หกค่าคัง 7 ปี 8 ปี แปดค่าคัง 9 ปี 10 ปี 11 ปี เจ็ดค่าคัง 12 ปี 13 ปี 14 ปี
 ห้าค่าคังคัง 15 ปี 16 ปี 17 ปี สามค่าคังคัง 18 ปี 19 ปี 20 ปี ค่าคัง 1

หญิงอายุเดือนหนึ่ง 2 เดือน 3 เดือน ค่าคังหนึ่ง 4 เดือน 5 เดือน 6 เดือน ค่าคังคัง
 7 เดือน 8 เดือน 9 เดือน สองค่าคัง 10 เดือน 11 เดือน สองค่าคังคัง 1 ปี 2 ปี สามค่าคัง 3 ปี
 4 ปี คีค่าคัง 5 ปี 6 ปี ห้าค่าคัง 7 ปี 8 ปี เจ็ดค่าคัง 9 ปี 10 ปี 11 ปี หกค่าคัง 12 ปี 13 ปี 14 ปี
 ห้าค่าคังสามบาท 15 ปี 16 ปี 17 ปี สามค่าคัง 18 ปี 19 ปี 20 ปี สามบาท ถึง 21 ปีหมคค่าตัว
 ทั้งชายหญิง ตารางกระเชียรทั้งคังคังคังนี้ ถ้าคนเกิดในปีเถาะนพศกคังไป แลจะคักคินคคักค้อย

ความอื่นๆ ให้ใช้ระเบียบอายุในกรมศักริกิเดิม เมื่อจุลศักราช 955 ปีระกาเบญจศกโน้น

มาตรา 3 ลูกทาสขอยหญิงที่เกิดในเรือนเบี้ยนายเงินคั้งแก่ปมโรงสัมฤทธิศกท้อไปจะอยู่ตบนายเงินเกิมทลอกไปจนถึงอายุ 21ปีก็ดี ไมไค่อยู่ตบนายเงินเกิมจะยักย้ายวางเงินไปอยู่ตบนายเงินที่ 2 ที่3 ที่4 ที่5 ที่6 ในระหว่างยังไม่ถึง 21ปีก็ดี ให้คิพิถักคกระเชียรอายุตามชั้นตามลคค้อไปทุกๆนายเงิน กว่าลูกทาสขายหญิงจะฆายไค่ถึง 21ปีพ้นค้ำตัวเปนไทย

มาตรา 4 ลูกทาสเปนชายก็คี่ เปนหญิงก็คี่ ที่เกิดในปมโรงสัมฤทธิศก แลในปอื่นฯซึ่งจะช่วยเหลือกัน ก่อๆไปนั้น ให้คิคกระเชียรอายุชั้นลคตามพิถักแบบนั้น ค้อค้ำตัวเกิมอายกอฉัว อีชอเมีย 2คนเงิน 3ซึ่งห้าค้ำคิ่ง เกิดลูกในเรือนเบี้ยนายเงินที่หนึ่ง 2คน ขายชื่ออายคอ หญิงชื่อ อีงอ อยู่ตบนายเงินที่หนึ่งจนอายุอายคอไค่สามปี อีงอไค่ 3เดือน วางเงินไปอยู่ตบนายเงินที่สองฯ ท้องเกิมเงินค้ำกระเชียรอายุส่วนลูกทาสคิมาอายคอ 3ปีห้าค้ำคิ่ง อีงอ 3เดือนค้ำคิ่ง 1 คราไว้ในกรมธรรม์เปนแผนกส่วนค้ำกระเชียรอายุลูกทาสเงินหกค้ำคิ่ง รวมทั้งค้ำตัวอายกอ อีชอ พ่อแม่ เปนเงิน 3 ซึ่งสิบเอ็ดค้ำคิ่ง ถ้าอยู่ตบนายเงินที่สอง 5ปี อายอายคอไค่ 8ปี เคมค้ำ 8ค้ำคิ่ง อายุ อีงอไค่ 5ปี 3เดือน ห้าค้ำคิ่ง แลวางเงินไปอยู่ตบนายเงินที่สามฯท้อเพิ่มเงินค้ำกระเชียรอายุอายคอสามค้ำคิ่ง เก้าใหม่เปน 8ค้ำคิ่ง อีงอสี่ค้ำคิ่ง เก้าใหม่เปนห้าค้ำคิ่ง คราไว้ในกรมธรรม์เปนแผนก ส่วนอายคอ อีงอ รวมทั้งค้ำตัวอายกอ อีชอ พ่อแม่ เปนเงิน 3ซึ่ง สิบแปดค้ำคิ่ง อยู่ตบนายเงินที่สาม 8ปี กับ 6เดือน อายอายคอไค่ 16ปี 6เดือน ค้ำตัวลคอยู่แต่สามค้ำคิ่งกึ่ง อายออีงอไค่ 13ปี 9เดือน ค้ำตัวลคอยู่แต่ห้าค้ำคิ่งกึ่ง แลวางเงินไปอยู่ตบนายเงินที่สี่ นายเงินที่ 3 ท้องลคเงินค้ำตัว ส่วนอายคอสี่ค้ำคิ่งกึ่ง เอาแต่สามค้ำคิ่งกึ่ง ส่วนอี งอเอาขึ้นกึ่งค้ำคิ่ง เปนห้าค้ำคิ่ง รวมเก้าค้ำคิ่งนายเงินที่ 4 ท้องออกเงินช่วยเหลือคราไว้ในกรมธรรม์เปนแผนก ส่วนลูกทาส อายคอ เก้าแปดค้ำคิ่ง ลคสี่ค้ำคิ่งกึ่งคองสามค้ำคิ่งกึ่ง อีงอเก้าห้าค้ำคิ่งขึ้นกึ่งค้ำคิ่งคองห้าค้ำคิ่งกึ่ง รวม 9 ค้ำคิ่ง รวมทั้งค้ำตัวอายกอ อีชอ เปนเงิน 3ซึ่ง 14ค้ำคิ่ง ถ้าอยู่ตบนายเงินที่ 4 ไค่ 3ปี กับ 7เดือนอายอายคอไค่ 20ปี กับ 1เดือน ส่วนอายคอ หลกพ้นค้ำตัวเปนไทย แก่ อีงออายไค่ 17ปี กับ 4เดือน ลคค้ำตัวลงอยู่แต่สามบาท อายกอ อีชอ อีงอ วางเงินไปอยู่ตบนายเงินที่5 นายเงินที่4 ท้องลคส่วนค้ำตัวอีงอลงสี่ค้ำคิ่งสามบาทเอาแต่สามบาท ค้วยอีงออายุ 17ปี กับ 4เดือน ย่างเข้าใน 18ปีพิถักกระเชียรอายุลคลงอยู่สามบาท แล้วยนายเงินที่5 ท้องออกเงินช่วยเหลือ รวมทั้งค้ำตัวอายกอ อีชอ อีงอ เปนเงินครา 3 ซึ่ง 5ค้ำคิ่ง สามบาท ถ้าอยู่ตบนายเงินไค่ 2ปี กับ 8เดือนอาย อีงอไค่ 20 ปีกับ2เดือน ส่วนอีงอหลกพ้นค้ำตัวเปนไทย แต่อายกออีชอพ่อแม่ค้ำตัวคอง 3ซึ่ง 5ค้ำ

ถึง ตามเดิม ถ้าอายุถอ อีซอ อ้านคอ อังอ คนใดคนหนึ่งตายเสียในระหว่างนายเงินในนายเงิน
หนึ่ง ก็ให้ทอดยกส่วนค่าตัวผู้ตายผู้ยังเป็นภักก์แก่นายเงิน ตามพระราชกำหนดกฎหมายเดิม

มาตรา 5 ว่าตั้งแต่จุลศักราช 1236 ปีจอศกนี้ไป ผู้มีสินมีทรัพย์จะรับช่วยได้
คนยากจนขาดแคลนมาเป็นทาสลงใหม่ก็ดี ทาสเก่าที่วางเงินมาแก่นายอื่นๆก็ดี ซึ่งมีลูกทาสเกิดใน
ปีมโรงสัมฤทธิศกภิกคมาศวษาไร ให้ผู้เป็นเจ้าของเป็นนายเงินพร้อมกันกับอำเภอกำนันแลตัวทาส ทำ
สารกรมธรรม์เขียนด้วยเส้นหมึกสีซัดเงินเป็นส่วนนอกว่าลูกทาสชายหญิงเกิดในปีนั้นๆอายุได้เท่า
นั้น เงินค่าตัวทาสกระเบื้องอายุใหม่เท่านั้น ให้ตัวทาสเขียนชื่อมันเอง ถ้าจ้างวานเขาเขียนชื่อ
มันไว้ในท้ายกรมธรรม์ แลว่าระทัมตราอำเภอกำนันไว้เป็นสำคัญทุกฉบับ

มาตรา 6 ทวยราษฎรซึ่งเป็นไทยยังมีใค้ทูกชยากลงเป็นทาสชื่อว่าซัดสนั่นจนขาด
แคลน บิดามารดาปู่ย่าตายายดุงบ้านอาว พี่ชายพี่หญิงจะเอาบุตรเอาหลานที่เกิดตั้งแต่ปีมโรง
สัมฤทธิศก อายุต่ำกว่า 15ปีลงมา ไปขายฝากประจำเชิงกระยาออกเบี้ยไว้กับท่าน ลงชื่อในกรม
ธรรม์เจ้าสินตัวเบี้ยจะรู้ก็ดี มีรู้ก็ดี ว่าเป็นสิทธิโดยกระเบินเมืองท่านเพราะบิดามารดาญาติผู้ใหญ่
เป็นอิสระภาพ ตามพระราชกำหนดใหม่ในแผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อจุลศักราช
1229 ปีเถาะนพศก แต่ให้ชายใดก็ตามพิถักกระเบื้องอายุใหม่ในรัชการ บัดจุบันนี้

มาตรา 7 ถ้าบุตรหลานที่เกิดตั้งแต่ปีมโรงสัมฤทธิศก จำเวญไวยอายุได้ 15ปี
ขึ้นไปถึง 20 ปี นับว่ารู้เคียงสการปกครองแล้วบิดามารดาญาติผู้ใหญ่จะเอาไปขายประจำเชิง
กระยาออกเบี้ย ท่านใส่ชื่อในกรมธรรม์ไร ต้องให้มันตัวเรือนเบี้ยรู้เห็นลงกำแหงแกงโคเขียน
ชื่อไว้เป็นสำคัญ จึงเปสสิทธิได้แก่เจ้าสินค่าตัวมัน ตัวเบี้ยขึ้นลดตามพิถักเกษียรอายุใหม่ในรัชกาล
บัดจุบันนี้ ถ้าตัวเบี้ยผู้มิเห็นไม่ได้เขียนชื่อด้วยลายมือเอง แลไม่ได้จ้างไม่ได้วานเขาเขียนชื่อไร
อย่างนับว่าเป็นทาสเลย

มาตรา 8 ลูกทาสก็ดี ที่เกิดปีมโรงสัมฤทธิศกเป็นต้นไป อายุได้ถึง 21 ปี
บิดามารดาวงษาญาติ ถ้าตัวมันเองก็ดี ซากแคลนลงจะขายฝากประจำเชิงกระยาออกเบี้ยไว้
กับท่านไร ห้ามมิให้เจ้าสินผู้มีทรัพย์รับช่วยได้มาเป็นทาสคนเป็นอันขาด ถ้าลูกทาสถูกไทยที่เกิด
ในปีมโรงสัมฤทธิศกเป็นต้นไป อายุถึง 21 ปีแล้วก็ดี ถ้าอายุจะมากเกินขึ้นไปถึง 25 ปีก็ดี ถึง
30 ปีก็ดี 35 ปีก็ดี 40 ปีก็ดี 45 ปีก็ดี 50 ปีก็ดี ยากจนขาดแคลนลง ก็จะทำตัวให้หลุดออกลงท่าน
ว่า ข้าพเจ้ามิได้เกิดในปีมโรงสัมฤทธิศก ในปีมเสงเอกศกเป็นต้นไป ข้าพเจ้าเกิดในปีเถาะนพ
ศก ฤปีชานอัฐศก ฤปีชดศก ฤปีชดศก พ้นขึ้นไปแล้วมี นมีอาสนไปขายตัวประจำเชิงเบี้ยท่านไรให้ท่าน

ให้ท่านผู้มีทรัพย์สินช่วยไถ่เป็นเจ้า เบี้ยนายเงินชำระไถ่ตามผู้ซึ่งมาเป็นตัว เบี้ยว่าเกิดมีโรค จุลศักราชเท่าไร แล้วเขียนหมายปากคำไว้ให้เป็นแน่ในสารกรมธรรม์ว่ามีเกิดปีนั้น นักชั้นลศกเท่านั้น ถ้าภายหลังมันกลับถ้อยคำเป็นอย่างอื่นไซ้ จงปรับโทษมันผู้ทาสให้จโดยถานกระบักสินท่านในลักษณะทาสมาตรา 14 โน้น ถ้าเจ้าสินอยากใช้ทาสมิไถ่ตามเอาปากคำมันทราไว้ ในกรมธรรม์ให้แน่ชัดแล้วรับช่วยไถ่มาเป็นทาส ถ้าตัวทาสมันว่ามีเกิดในปีโรงสัมฤทธิศกเป็นต้นไป ซึ่งเป็นปีที่ห้ามในพระราชบัญญัติไซ้ ให้ปรับโทษเจ้า เบี้ยนายเงินเป็นกัฟในเงินค่าตัวทาส ซึ่งมีในสารกรมธรรม์นั้น

มาตรา 9 ถ้าผู้มีทรัพย์สินช่วยไถ่ทาสลูกไทยที่เกิดในปีโรงสัมฤทธิศกเป็นต้นไป อายุได้ 21 ปี พันหน้หลุดค่าตัวเป็นไทยแล้ว มาเป็นทาสมิไถ่เป็นสิทธิแก่เจ้าสินโดยพระราชบัญญัติถึงกรมธรรม์มีศกมาศวันคืน ชื่อตัวเบี้ยจำนวนเงินประการโคตัว เบี้ยจะไปจากเบี้ยเจ้าเงินไถ่ตามลำพังใจ เจ้าเบี้ยเจ้าเงินจะตามดูมเกาะมาว่ากล่าวไม่ได้ เงินค่าตัวเป็นกัฟแก่เจ้าเบี้ยเจ้าเงินโดยโทษล่วงพระราชกฤษฎีกา

มาตรา 10 ลูกทาสลูกไทยอายุถึง 21 ปี พันค่าตัวจากเจ้า เบี้ยนายเงินแล้ว มันเห่ามันชักข้อมือหมายหมู่แล้วก็ตี ยังไม่ได้ชักข้อมือชาวก็ตี ให้เจ้า เบี้ยนายเงินเดิมค่าเจ้าหมู่ผู้ดูแลใหม่ ทำทางวางสักแปลงยื่นต่อกรมพระสุรัสวดี ให้สักแปลงเป็นทาสพันค่าตัว มีศักดิ์นา 10 ไร่ ลงทุกคน ถ้านายเดิมแลเจ้าหมู่ใหม่แกลงปักบึงเลือกใส่ไม้นำตัวทาสพันค่าตัวไปสัก จงปรับโทษมันผู้ปักบึง จงหนักตามพระราชกฤษฎีกา

มาตรา 11 ทวยไพร่หลวงจ่ายไพร่หลวงผู้ช่วยไพร่หลวงคงเมืองกองอัทมาท กองมหันทโทษ วิเศษ โรงสี สกิงโรงไหม โขลน โรงทาน บันคาค่าคนหลวงลักลอบปลอมแปลงไปทำสารกรมธรรม์ขายประจำ ซึ่งกระษาคอกเบี้ยไว้กับท่าน มันเกิดลูกในเรือนเบี้ยท่านตั้งแต่ปีโรงสัมฤทธิศกเป็นต้นไป อายุลูกเรือนเบี้ยถึง 21 ปีไซ้ ให้เจ้า เบี้ยนายเงินไปแจ้งความต่อกรมสุรัสวดี ให้เจ้าหมู่พาเอามันไปสักคงหมู่ ส่วนของมันส่วนแม่มันคงออกเดือนไซ้เจ้า เจ้าเดือนใช้นาย ตามพระราชกำหนดเดิม

มาตรา 12 ว่าในลักษณะทาสเดิม มาตรา 20 ครั้งมหาศักราช 1359 ปีเมมนักขัตริย์นั้น คือตรงกับจุลศักราช 799 ปีเมมนพศกโน้น มีความว่า ชายหญิงมีอาสนชายตัวเองไว้กับท่านให้ท่านไซ้ ถ้าถูกชายถูกหญิงอายุตั้งแต่ 1 เดือน 2 เดือน คิดตามพ่อแม่ที่ป้าน้ำอามาอยู่ควยมิไถ่เข้าอาสนตัวเบี้ยช้อชาย ลูกนั้นโคใหญ่ขึ้นจะไมให้นายเงินคิกแบ่งค่าเข้าป้อนสองส่วนดังนี้

อย่าใช้ต่อไปให้ยกเลิกมาตรา 20 นั้นเสีย แต่นี่สืบไป ทวยราษฎร์ชายหญิงชากแลคนชั้นจนมี
 อาสนมาชายตัวอยู่กับท่าน ถ้าลูกชายลูกหญิงติดตามพ่อแม่ที่นำเอาวมาอยู่ด้วย แต่มิได้เข้าชื่อ
 เป็นตัวเบี่ยอยู่ในกรมธรรม์ท่าน ถึงลูกชายหญิงจะติดมาอยู่ตั้งแต่อายุได้ 1 เดือน 2 เดือน 3
 เดือนขึ้นไปจนถึง 7 ขวบก็ดี อายุ 7 ขวบขึ้นไปก็ดี อย่าให้เจ้าเบี่ยนนายเงินคักเอาค่าน้ำนม
 เข้าป้อนกับทารกเป็นเงินค่าตัว อย่าเอาทารกนั้นไปหาขายต่อไปเป็นอันขาด

พระราชบัญญัติลูกทาสลูกโทษนี้ ให้เจ้าเบี่ยนนายเงินผู้มีโทษจะช่วยให้ทาสให้ทั้งอายุ
 ลูกทาสลงเรือนเงินไว้ในสารกรมธรรม์ไว้ให้ชัคเจนคังในมาตรา 5 ให้เสียแต่ในเป็จฉดตกนี้คือ
 ไปตั้งแต่ ๗ วันเดือน ห้า ชัน ค่าหนึ่ง ปีจนเป็นฉคกนี้ ให้ผู้ชำระศักดินคคิของผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย
 ลูกทาสลูกโทษ ทำตามพระราชบัญญัติใหม่จงทุกข้อทุกประการ

